

Europa en de geo-economie

Een studie naar het Europees buitenlands beleid vanuit een geo-economisch perspectief sinds het einde van de Koude Oorlog.

Scriptie augustus 2012

**Master Internationale betrekkingen in
historisch perspectief**

Faculteit Geesteswetenschappen

Universiteit van Utrecht

Naam: Evertjan Verbeij

Studentnummer: 0378763

Docent: dr. M. Segers

Voorwoord

Als econoom met een voorliefde voor de geschiedenis van de internationale betrekkingen ligt het onderwerp van deze scriptie mij na aan het hart. Ik heb tijdens mijn Master een aantal keer het economische aspect met internationale betrekkingen weten te combineren. Geo-economie is echter een onderwerp waar ik nog niet eerder over heb geschreven, terwijl de wens om dit te doen al voor aanvang van deze Master aanwezig was. Dit komt omdat ik denk dat geo-economie, net als een aantal andere auteurs zoals uit mijn scriptie zal blijken, een belangrijk onderwerp is. De huidige crisis laat zien dat machtsverhoudingen die in de afgelopen eeuwen golden niet vanzelfsprekend zijn. Als het Europa de huidige crisis niet adequaat weet op te lossen, dan kunnen de afgelopen jaren wel eens het startpunt zijn voor een verdere afglijding van Europese economie en een verlies van Europese dominantie op het wereldtoneel. Een goed functionerende economie is en blijft volgens mij namelijk een belangrijke basis voor een staat om te concurreren met andere staten. Ik hoop dat dit scriptieonderzoek een stimulans is voor anderen om meer inzicht te verwerven in het onderwerp en de ontwikkelingen die ermee gepaard gaan. Ik ben namelijk van mening dat er nog veel valt te onderzoeken op dit vlak. Wellicht is dit een opmaat voor mezelf om in de toekomst te promoveren op dit onderwerp. Maar dat is voor later!!

Ik wil iedereen bedanken die met hun inbreng dit scriptieonderzoek mogelijk hebben gemaakt. Mijn bijzondere dank gaat daarbij uit naar mijn scriptiebegeleider dr. M. Segers, die mij de ruimte gaf om binnen het relatief korte tijdsbestek dat ik tot mijn beschikking had dit werk tot een goed einde te brengen. Daarnaast gaat veel dank uit naar mijn vriendin die een grote steun is en mij door de moeilijke momenten van het schrijven van deze scriptie heen heeft geholpen. Ten slotte wil ik mijn ouders bedanken voor hun steun tijdens het schrijven en de gezellige momenten als ik weer even moest 'bijkomen' van het schrijfproces.

Inhoud¹

Samenvatting	4
Inleiding	9
1. Hypothesen en methode van onderzoek	26
1.1. Inleiding	26
1.2. Methodologie	26
1.2.1. Deskresearch	27
1.2.2. Onderzoeksmodel	28
1.3. Hypothesen naar aanleiding van het theoretisch kader	29
2. Europees buitenlands beleid	31
2.1. Inleiding	31
2.2. Aspecten van het Europees buitenlands beleid	31
2.2.1. De ontwikkeling van het Europees (buitenlands) economisch beleid	31
2.2.2. De ontwikkeling van het Europese buitenlandse beleid	36
2.3. Geo-economische instrumenten van Europa	39
3. De periode 1991 tot en met 1997	45
3.1. Inleiding	45
3.2. Het buitenlands beleid van Europa in geo-economisch perspectief	45
3.2.1. De oorlogen in het voormalig Joegoslavië	45
3.2.2. Burgeroorlog in Sierra Leone	48
3.2.3. Het conflict in Moldavië	51
3.2.4. Tsjetsjeense oorlog	55
3.3. Belangrijkste elementen uit de case studies (1991 t/m 1997)	58
4. De periode 1998 tot en met 2004	63
4.1. Inleiding	63
4.2. Het buitenlands beleid van Europa in geo-economisch perspectief	63
4.2.1. Burgeroorlog in Congo	63
4.2.2. De oorlog in Afghanistan	66
4.2.3. Burgeroorlog in Ivoorkust	68
4.2.4. De Irak oorlog	72
4.3. Belangrijkste elementen uit de case studies (1998 t/m 2004)	75
5. De periode 2005 tot en met 2011	81
5.1. Inleiding	81

¹ De afbeelding op de voorpagina van deze scriptie is afkomstig van de website www.fotosearch.nl (royalty free).

5.2. Het buitenlands beleid van Europa in geo-economisch perspectief	81
5.2.1. De oorlog in Tsjaad	81
5.2.2. De sancties tegen Iran	83
5.2.3. Oorlog in Georgië	87
5.2.4. De opstand in Libië	89
5.3. Belangrijkste elementen uit de case studies (2005 t/m 2011)	92
6. Conclusie en discussie	98
 Literatuur	 106

Samenvatting²

In dit scriptieonderzoek staat het begrip geo-economie en handelen in deze context centraal. Hierbij wordt in deze scriptie gebruik gemaakt van twee invalshoeken ten aanzien van geo-economisch handelen. Enerzijds wordt uitgegaan van geo-economisch handelen met economische doelen. In dit kader moet gedacht worden aan het versterken van de eigen economie ten koste van een andere staat en- of meerdere staten bijvoorbeeld door de toegang en/of de controle met betrekking tot bepaalde technologie en/of bepaalde schaarse grondstoffen te vergroten. Anderzijds wordt uitgegaan van geo-economisch handelen met politieke doelen, waarmee bedoeld wordt dat er met behulp van economische instrumenten druk uitgeoefend wordt op staten en/of personen in het buitenland om een bepaald politiek doel te behalen zoals bijvoorbeeld de stopzetting van een bepaald conflict. De economische instrumenten die worden ingezet om de hiervoor genoemde doelen van geo-economisch handelen te behalen, worden in deze scriptie geo-economische instrumenten genoemd.

Het denken over geo-economie

Door de jaren heen hebben verschillende auteurs zich met het begrip geo-economie beziggehouden. Een belangrijke grondlegger van de theorie van geo-economie is Edward Luttwak die in 1990 een artikel schreef over het onderwerp. Volgens Luttwak markeerde de ineenstorting van de Sovjet-Unie niet alleen het einde van een grootmacht maar ook de afname van het belang van militaire macht in de wereld. In de toekomst zouden conflicten louter gaan om het nastreven van economische doelen door de inzet van economische instrumenten. In navolging van Luttwak kwamen in de loop van de jaren meerdere auteurs met een visie op geo-economie waaronder Lorot in 2001 die het begrip in een meer geopolitieke context plaatste. Het versterken van de eigen economie was niet alleen meer een doel op zichzelf maar zou tevens een belangrijk middel zijn om politieke macht in de wereld af te dwingen.

In de loop van 2000 leek het denken over geo-economische theorie opnieuw in populariteit toe te nemen gezien het aantal artikelen wat rond deze periode is geschreven. Voorbeelden van auteurs uit deze periode zijn Soïlen (2010), Thirlwell (2010) en Grevi (2012). Hun boodschap is dat er bepaalde ontwikkelingen gaande zijn in de wereld die leiden tot een toename van geo-economisch handelen, zoals de verandering in economische en politieke machtsverhoudingen in de wereld en de competitie om schaarse middelen. Vanuit deze optiek bezien zal het economisch potentieel van een staat steeds belangrijker worden om zijn positie in de wereld te behouden of zelfs uit te breiden en/ of om politieke druk uit te oefenen op andere staten.

² Voor de specifieke bronvermelding met betrekking tot de feiten in deze samenvatting wordt verwezen naar de betreffende onderdelen in deze scriptie. Sommige onderdelen van deze samenvatting zijn letterlijk overgenomen uit de (deel)conclusie van deze scriptie.

De probleemstelling

Om te onderzoeken of de hiervoor beschreven theorie ook in de empirie zijn weerslag vindt wordt onderzoek gedaan naar een entiteit waarvan wordt uitgegaan dat het in de afgelopen decennia geo-economisch heeft gehandeld, namelijk de EU. Hierbij wordt uitgegaan met als startpunt het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991. Een belangrijke reden voor de keuze van dit startpunt is dat met het einde van de Koude Oorlog tevens een einde leek te zijn gekomen aan de relatief stabiele machtsverhoudingen in de wereld waarbij de liberaal-kapitalistische visie in de wereld aan invloed gewonnen leek te hebben. Deze context zou vanuit de theorie geredeneerd een goed uitgangspunt moeten vormen om geo-economisch te gaan handelen.

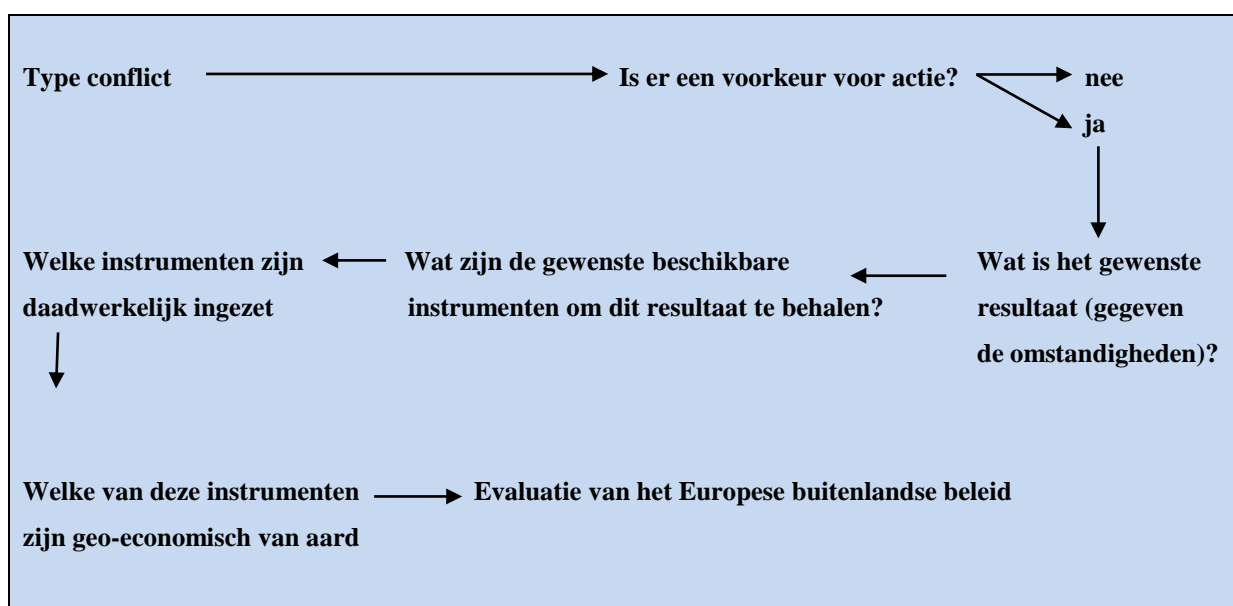
Voor dit scriptieonderzoek is de volgende probleemstelling opgesteld:

In welke mate heeft het buitenlands beleid van de Europese Unie zich na het einde van de Koude Oorlog vanuit geo-economisch perspectief ontwikkeld en welke implicaties heeft dit voor het denken over geo-economisch handelen?

Opzet van het (empirisch) onderzoek

In het empirische gedeelte van de scriptie is gebruik gemaakt van case studies. Deze hebben betrekking op een aantal mondiale conflicten waar de EU op de één of andere manier een rol bij heeft gespeeld. Voor dit scriptieonderzoek is een onderzoeksmodel opgesteld waarmee stapsgewijs de case studies geanalyseerd kunnen worden. Met dit onderzoeksmodel wordt het enerzijds mogelijk om de case studies stapsgewijs te analyseren en anderzijds om deze onderling met elkaar te vergelijken.

Hieronder staan de verschillende stappen van het onderzoeksmodel schematisch weergegeven.

Figuur A. Onderzoeksmodel geo-economische empirie

Hypothesen naar aanleiding van het theoretisch kader

Voor dit onderzoek zijn de volgende vier hypothesen opgesteld:

- 1 • *De neiging van de EU om geo-economische instrumenten in te zetten voor het Europese buitenlandse beleid is sinds het einde van de Koude Oorlog toegenomen.*
- 2 • *De neiging van de EU om geo-economische instrumenten in te zetten is vooral in de afgelopen vijf jaar sterker geworden.*
- 3 • *Wanneer geen verschil wordt verwacht tussen de resultaten van militair optreden of de inzet van geo-economische instrumenten dan zal de EU eerder kiezen om laatstgenoemde instrumenten in te zetten.*
- 4 • *Het geo-economisch potentieel van de Europese Unie wordt ondergraven door de geo-economische activiteiten van individuele EU-landen.*

Resultaten van het empirisch onderzoek

De twaalf case studies uit dit scriptieonderzoek hebben inzicht gegeven in de door de EU ingezette instrumenten in de afgelopen decennia om zijn doelen te behalen. Een belangrijke constatering is dat diplomatie het meest ingezette instrument is. Daarna volgt de inzet van economische instrumenten vanuit geo-economisch perspectief en het bieden van economische en/ of financiële hulp. Het minst ingezette EU- instrument in de case studies zijn missies vanuit de EVDB. Ook de inzet van militaire middelen van afzonderlijke EU-landen is sporadisch voorgekomen in de onderzocht case studies. In het volgende figuur staan een aantal belangrijke resultaten van het onderzoek schematisch weergegeven.

Het conflict	Type conflict	Inzet diplomatieke instrumenten	Inzet economische instrumenten vanuit geo-economisch perspectief	Type geo-economisch instrument dat ingezet is.	Inzet EVDB
De oorlogen in het voormalig Joegoslavië	Burgeroorlog	Ja	Ja	Beperking van de handelsbetrekkingen; daarnaast bevrozing van gelden van de Joegoslavische en Servische regeringen	Ja
Burgeroorlog in Sierra Leone	Burgeroorlog	Ja	Ja	Sancties met betrekking tot bepaalde producten	Nee
Het conflict in Moldavië	Conflict tussen Transnistrië en Moldavië.	Ja	Ja	Inzet dubbele controle systeem (door de specifieke situatie)	Ja
Tsjetsjeense oorlog	Oorlog tussen de Russische Federatie en Tsjetsjenië.	Ja	Ja	Strenger gebruik anti-dumping regelgeving. Intrekking economische assistentie in mindere mate	Nee
Burgeroorlog in Congo	Burgeroorlog	Ja	Ja	Bevrozing van financiële en economische middelen	Ja
De oorlog in Afghanistan	Interventie	Ja	Ja	Economische sancties o.a. de bevrozing van financiële en economische middelen	Ja
Burgeroorlog in Ivoorkust	Burgeroorlog	Ja	Ja	Bevrozing van financiële en economische middelen; maatregelen tegen export ruwe diamant	Nee
De Irak oorlog	Interventie	Ja	Ja	Sancties in de vorm van handelsembargo. Daarnaast het bevrozen van financiële en economische middelen van het voormalige Iraakse regime	Ja
De oorlog in Tsjaad	Burgeroorlog	Ja	Nee	Niet gevonden	Ja
De sancties tegen Iran	Niet meewerken en nakomen van afspraken/resolutie(s)	Ja	Ja	Stringente economische sancties waaronder o.a. bevrozing financiële en economische middelen van bepaalde entiteiten en personen	Nee
Oorlog in Georgië	Burgeroorlog	Ja	Nee	Niet gevonden	Ja
De opstand in Libië	Burgeroorlog	Ja	Ja	Economische sancties; bevrozing financiële en economische middelen van bepaalde entiteiten en personen	Ja

Figuur B. Schematisch overzicht van een aantal belangrijke resultaten uit het onderzoek.

Conclusie van het onderzoek

Uit het empirisch onderzoek is gebleken dat het buitenlands beleid van de EU zich vanuit geo-economisch perspectief in de afgelopen decennia zeker heeft ontwikkeld. Hoewel niet gesproken kan worden van een stijgende trend met betrekking tot de inzet van geo-economische instrumenten over de gehele onderzochte periode, zijn in een groot aantal onderzochte cases ingezette geo-economische instrumenten geconstateerd. De ingezette geo-economische instrumenten variëren hierbij van het strenger gebruik van anti-dumping maatregelen, handelsembargo's en de inzet van een dubbele controle systeem in het geval van het conflict in Moldavië. Wat opvalt uit het onderzoek is dat het bevriezen van economische en financiële middelen van bepaalde personen en/ of entiteiten een zeer populair sanctiemiddel is gebleken. Er is geen aantoonbare reden gevonden voor deze populariteit, maar mogelijk is de precisie van het instrument zo effectief gebleken dat de EU het is blijven inzetten.

Wanneer gekeken wordt naar de ingezette geo-economische instrumenten in de afgelopen decennia dan kan geconcludeerd worden dat er een bepaalde mate van ontwikkeling is waar te nemen. Deze ontwikkeling houdt niet in dat de inzet van de geo-economische instrumenten door de jaren heen steeds zwaarder zijn geworden. De case studies laten zien dat de geo-economische instrumenten door de jaren heen gevarieerd hebben zonder opgaande lijn. Zo zijn de sancties tegen Joegoslavië, Irak en Iran relatief zwaar te noemen als deze vergeleken worden met geo-economische instrumenten die ingezet zijn in de conflicten met betrekking tot Moldavië en Tsjetsjenië. De EU lijkt de geo-economische instrumenten dus aan te passen op de omstandigheden, waarschijnlijk met het doel de effectiviteit te vergroten en/ of de kosten ervan te verlagen. In het proces ontwikkelt de EU de geo-economische instrumenten gestaag. Zo blijkt uit de case studies dat de EU de ingezette maatregelen ten aanzien van een bepaald conflict geregeld heeft verlengd en aangevuld met nieuwe maatregelen. Hierbij moet de kanttekening worden gemaakt dat de VN hierin vaak gevolgd is. Opvallend is wel dat bij twee case studies van meer recentere aard, namelijk met bij Iran en Libië, naar voren is gekomen dat de EU de sancties van de VN niet alleen overneemt maar tevens uitbreidt.

Concluderend kan dus gesteld worden dat de inzet van geo-economische instrumenten door de EU in de onderzochte periode aanzienlijk is geweest. Dat de EU in staat is geweest om een aanzienlijk aantal geo-economische instrumenten in te zetten in het buitenlandse beleid is opmerkelijk gezien de in deze scriptie geschetste problematiek rondom de effectiviteit van het GBVB. Blijkbaar heeft de praktijk ervoor gezorgd dat Europa op de momenten dat de belangen in het geding kwamen toch in staat is geweest op een adequate wijze tot besluiten te komen.

Inleiding

Aanleiding

Politiek en economie zijn twee begrippen die van oudsher nauw met elkaar samenhangen. Zo brengt de verdeling van (schaarse) middelen over een maatschappij belangrijke politieke keuzes met zich mee. Een goed voorbeeld hiervan zijn geheven belastingen in een land die op basis van een politieke agenda worden herverdeeld over de verschillende economische actoren. Politiek heeft in dit voorbeeld een sturende invloed op economische factoren in een land. Het kan echter ook andersom, oftewel de economie die een sturende invloed heeft op de politiek, bijvoorbeeld bij het veiligstellen van bepaalde grondstoffen voor de economie. Hierbij dient de kanttekening te worden gemaakt dat de inzet van de politieke instrumenten om dit mogelijk te maken waarschijnlijk weer gebaat zijn bij een sterke economie als basis.

Volgens de Britse econoom Hawtrey is ‘prestige’ een belangrijke zorg voor staten.³ In zijn optiek is macht een belangrijk middel om deze prestige te verwerven. Macht is vervolgens de economische productiviteit van een staat die ingezet kan worden om krachtig te kunnen functioneren.⁴ Economische productiviteit is niet alleen belangrijk om prestige en mogelijk daaruit volgende politieke invloed te verwerven in de wereld. Het geeft ook de potentie om invloed te verwerven op een directe en wat meer ‘harde’ manier, namelijk door het creëren en inzetten van militaire middelen of op een wat ‘zachtere’ manier door het inzetten van de economie om politieke invloed uit te oefenen. Een goed voorbeeld van deze tweede manier van het inzetten van de economie zijn de Verenigde Staten (VS) die de Britten bij de Suezcrisis in 1956 (ook) economisch onder druk zetten om de Britten te bewegen terug te trekken.⁵ Dit voorbeeld laat zien dat economische druk tot politieke resultaten kan leiden. In feite wijkt dit voorbeeld niet af van de stelling van Von Clausewitz over de connectie tussen economie en oorlogsvoering.⁶ Zo geeft Von Clausewitz aan:

War is a clash between major interests, which is resolved by bloodshed-that is the only way in which it differs from other conflicts. Rather than comparing it to art we could more accurately compare it to commerce, which is also a conflict of human interests and activities; and it is *still* closer to politics, which in turn may be considered as a kind of commerce on a larger scale.⁷

³ Kindleberger C., *Power and money*, London: Macmillan, 1970 (geciteerd en bediscussieerd); Cable V., What is international economic security?, *International Affairs*, 71, 2 (1995), blz. 308.

⁴ Ibidem.

⁵ Kunz D.B., *The economic diplomacy of the Suez crisis*, 1991, The University of North Carolina Press, blz. 3.

⁶ Von Clausewitz is een bekend militair denker en officier in het Pruisische leger ten tijde van de oorlogen tegen Napoleon (Clausewitz C. von, *On war*. London: Everyman's Library, 1832/1993).

⁷ Clausewitz C. von, *On war*. London: Everyman's Library, 1832/1993, blz. 173.

Volgens sommige deskundigen, zoals Edward Luttwak en Pascal Lorot zullen militaire conflicten tussen de grote mogendheden steeds zeldzamer worden.⁸ Deze deskundigen schreven de artikelen met hun stellingname hierover in respectievelijk 1990 en 2001.

Volgens Luttwak en Lorot was met het einde van de Koude Oorlog tevens een periode aangebroken waarin het belang van militaire macht minder groot is dan voorheen.⁹ In plaats daarvan zouden staten op economisch gebied met elkaar gaan concurreren om op die manier een sterke positie ten opzichte van elkaar te verwerven.¹⁰ Luttwak en Lorot noemden deze vormen van interstatelijke concurrentie geo-economie.¹¹ Hoewel er zeker kritiek geleverd kan worden op de theorievorming van Luttwak en Lorot zijn bepaalde basisveronderstellingen van deze theorie goed in overeenstemming te brengen met bepaalde mondiale ontwikkelingen in de afgelopen twintig jaar. Zo heeft de ontwikkeling van nieuwe (wapen)technologieën een enorme vlucht genomen in de afgelopen decennia waardoor meer schade aangericht kan worden tijdens conflicten.¹² Dit feit, in combinatie met de stelling van Luttwak dat ontwikkelde landen zoals Frankrijk, Groot-Brittannië en de VS steeds minder bereid zouden zijn om slachtoffers onder de eigen bevolking (lees: soldaten) te accepteren, zorgt ervoor dat militaire conflicten door deze staten gemeden worden.¹³ Daarbij komt ten slotte de ontwikkeling van de toegenomen wederzijdse afhankelijkheid van staten door bijvoorbeeld de toegenomen integratie van de handel. Vanuit deze ontwikkelingen is het logisch dat de (nieuwe) geopolitieke verschuivingen eerder door politiek en economie worden beïnvloed dan door militaire inspanningen.

De vraag is wat staten met hun economische macht doen. Is het verwezenlijken van een optimale geo-economische positie in de wereld een doel op zichzelf of is het een manier om politieke macht uit te oefenen? Een adequate geo-economische positie zou namelijk de mogelijkheid met zich mee kunnen brengen om invloed uit te oefenen op andere staten zonder militair in te hoeven grijpen. Door bijvoorbeeld de economie van een andere staat onder druk te zetten kan ervoor gezorgd worden dat deze betreffende staat mogelijk gaat toegeven op wensen en/ of eisen van de staat die de economische druk geeft. Vanuit dit perspectief kan het economische drukmiddel als een toevoeging worden gezien

⁸ Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz.17-23; Lorot P., La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales, In: *L'information géographique* vol.65, nr.1, 2001, blz. 43-52.

⁹ Lorot P., La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales, In: *L'information géographique* vol.65, nr.1, 2001, blz. 43-52; Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz.17.

¹⁰ Lorot P., La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales, In: *L'information géographique* vol.65, nr.1, 2001, blz. 43-52; Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz.17-23.

¹¹ Luttwak spreekt in zijn artikel uit 1990 over geo-economics; Lorot spreekt in zijn artikel over la géoéconomie. Bron: Lorot P., La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales, In: *L'information géographique* vol.65, nr.1, 2001, blz. 114; Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz.19.

¹² Nispen van M., *400.000 jaar maatschappij en techniek, van vuursteencultuur naar informatiemaatschappij*, Utrecht, Uitgeverij Lemma BV, 1996.

¹³ Luttwak E.N., Where are the Great Powers, At home with the kids, *Foreign Affairs*, 73:4, juli/aug 1994, blz. 23, 24; Luttwak E.N., Toward Post-Heroic Warfare, *Foreign Affairs*, 74:3, mei/ juni 1995, blz. 115-122.

op het totale instrumentarium om het buitenlands beleid kracht bij te zetten. Logischerwijs betekent dit natuurlijk wel dat de staat die economische druk geeft ook daadwerkelijk in staat is om dat te doen. Het is dan ook de aanname dat het samenwerken met andere (gelijkgestemde) staten en/ of andere entiteiten de mogelijkheden om economische druk uit te oefenen vergroten. De integratie van een (in potentie) groot economisch machtsblok zoals de Europese Unie (EU) brengt vanuit deze optiek geo-economische voordelen met zich mee voor het buitenlandse beleid, bijvoorbeeld met betrekking tot de beïnvloeding van mondiale conflicten. De vraag is of deze voordelen zich inderdaad hebben voorgedaan en indien dit het geval is, in welke mate de Europese Unie gebruik maakt van zijn geo-economische mogelijkheden. Deze vragen vormen de aanleiding voor deze scriptie waarin onderzoek zal worden gedaan naar het geo-economisch handelen van de Europese Unie in de afgelopen twintig jaar.

Ontwikkeling van het denken over geo-economie

Het begrip geo-economie

Het begrip geo-economie is bekend geworden in de jaren negentig van de vorige eeuw. Eén van de grondleggers van het begrip is de eerder genoemde Edward Luttwak die in 1990 in een artikel schreef dat het einde van de Koude Oorlog ervoor gezorgd heeft dat het belang van militaire macht in mondiale kwesties afgenomen is.¹⁴ De noodzaak voor de grote economieën om grote legers aan te houden was volgens Luttwak niet meer aanwezig omdat de kans op een nieuwe oorlog tussen deze landen na het ineensinken van de Sovjet-Unie aanzienlijk afgenomen was.¹⁵ Daarbij kwam dat het inzetten van een oorlog, mede door de ontwikkeling van steeds effectievere en afschrikwekkende wapens, niet meer als een plausibele invulling zou worden gezien van een confrontatie.¹⁶ Staten zouden in plaats daarvan de 'strijd' aangaan met economische middelen.¹⁷ Dit was niet een geheel origineel idee van Luttwak aangezien bijvoorbeeld Rosecrance reeds in 1986 in zijn boek *Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World* met een soortgelijk idee kwam.¹⁸ Ook vanuit de optiek van Rosecrance zouden staten zich meer gaan richten op economische factoren dan bijvoorbeeld op territoriale factoren om hun machts potentieel te vergroten.¹⁹

¹⁴ Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz. 17.

¹⁵ Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz. 1, 21.

¹⁶ Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz. 21.

¹⁷ Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz. 17.

¹⁸ Crikemans D., *Geopolitiek, 'Geografisch geweten' van de buitenlandse politiek?*, 2007, Garant, blz. 95; Rosecrance R., *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, 1986, blz. xiii+268.

¹⁹ Crikemans D., *Geopolitiek, 'Geografisch geweten' van de buitenlandse politiek?*, 2007, Garant, blz. 95; Rosecrance R., *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, 1986, blz. xiii+268; Staden van, 'Economiseren van de internationale betrekkingen?', 1999, *Internationale Spectator*, 53, 11, blz. 613.

Luttwak maakt in zijn artikel de vergelijking met het bedrijfsleven.²⁰ Hij stelt hierbij dat als de wereld louter uit economische entiteiten zou bestaan dat dan de handel de boventoon zou voeren op het wereldtoneel.²¹

Hiermee wordt de kern geschetst van het begrip geo-economie zoals Luttwak dat ziet:

Instead, what is going to happen-and what we are already witnessing- is a much less complete transformation of state action represented by the emergence of "Geo-economics." This neologism is the best term I can think of to describe the admixture of the logic of conflict with the methods of commerce-or as Clausewitz would have written, the logic of war in the grammar of commerce.²²

Luttwak maakte in zijn artikel duidelijk dat het begrip geo-economie niet gezien moet worden als een voortzetting van het mercantilisme uit de zestiende, zeventiende en deels achttiende eeuw.²³ Bij het mercantilisme waren het namelijk de grote mogendheden van die tijd, zoals de Britten en de Nederlanders, die tot doel hadden meer middelen te exporteren dan te importeren om zodoende de beschikking te krijgen over kostbare edelmetalen (bijv. goud en zilver).²⁴ De denkwijze achter het mercantilisme was dat het surplus aan kostbare edelmetalen dat een staat veilig had gesteld belangrijk was om zijn welvaart en macht te behouden.²⁵ Dit is niet de denkwijze die Luttwak voorstaat als hij het in zijn artikel heeft over geo-economie. Bij geo-economisch handelen is het volgens hem niet de bedoeling om grote hoeveelheden edelmetalen te verkrijgen maar juist om het grootste deel van de bevolking op de meest adequate wijze in te zetten.²⁶ Daarnaast is het niet de bedoeling bij geo-economisch handelen, zoals wel in het mercantilisme de gewoonte was, om bij tegenwerking door andere staten militair in te grijpen. Luttwak geeft hierover aan:

Import-restricted supercomputers cannot be forcibly delivered by airborne assault to banks or universities in need of them, nor can competition in the world automobile market be assisted by the sinking of export car ferries on the high seas. That force has lost the role it once had in the age of mercantilism-as an *admissible* adjunct to economic competition-is obvious enough.²⁷

²⁰ Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz. 17.

²¹ Ibidem.

²² Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz. 19.

²³ Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz. 20.

²⁴ Polderman C.P., *Economie is een kind van haar tijd, Mercantilisme houdt vaak verband met streven naar positieve handelsbalans*, 20 september 1996, www.digibron.nl; Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Institute for international policy, september 2010, blz 4.

²⁵ Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Institute for international policy, september 2010, blz 4.

²⁶ Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz. 20.

²⁷ Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz. 20, 21.

De confrontatie tussen staten is volgens de theorie van de geo-economie dus vooral een economische aangelegenheid, waarbij het doel is om de toegang tot productiemiddelen te verzekeren en de invloed te vergroten op buitenlandse markten. Luttwak geeft hierbij aan dat niet alleen de oorzaken maar ook de instrumenten binnen het geo-economisch handelen economisch van aard moeten zijn.²⁸

Dit betekent dat politieke geschillen tussen staten volgens de theorie van Luttwak ook via economische instrumenten opgelost dienen te worden. Andere auteurs op het gebied van geo-economie zijn onder andere Lorot en Thirlwell.²⁹ Hoewel deze auteurs over een eigen invalshoek ten aanzien van geo-economie beschikken, zoals later in dit hoofdstuk zal blijken, gaan ze wel uit van een aantal basisveronderstellingen met betrekking tot geo-economie zoals die door Luttwak zijn neergezet.³⁰ Zo schrijft Lorot in zijn artikel “La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales” het volgende over zijn visie op geo-economie:

Si l'on essaie maintenant de la définir plus précisément, nous dirons que la géoéconomie est l'analyse des stratégies d'ordre économique – notamment commercial –, décidées par les États dans la cadre de politiques visant à protéger leur économie nationale ou certains pans bien identifiés de celle-ci, à acquérir la maîtrise de technologies clés et/ou à conquérir certains segments du marché mondial relatifs à la production ou la commercialisation d'un produit ou d'un produit ou d'une gamme de produits sensibles, en ce que leur possession ou leur contrôle confère à son détenteur – État ou entreprise « nationale » – un élément de puissance et de rayonnement international et concourt au renforcement de son potentiel économique et social.³¹

Wat opvalt is dat het begrip geo-economie in de ogen van Luttwak en in iets minder mate Lorot vooral als een ‘commerciële veroveringstheorie’ van staten gezien lijkt te worden met de inzet van ‘economische wapens’ om deze strijd aan te gaan. Hoewel dit een interessant uitgangspunt is, roept het wel vragen op. Zo zou het verwerven van politieke invloed toch ook kunnen leiden tot economische invloed en vice versa? Daarnaast zijn politiek en ideologie in de huidige wereld toch ook belangrijke factoren met betrekking tot invloed? Gezien deze (retorische) vragen wordt in deze scriptie een onderscheid gemaakt tussen geo-economisch handelen met puur economische doelen en geo-economisch handelen met politieke doelen. Deze laatstgenoemde vorm van handelen zal centraal staan in deze scriptie. Hoewel in de praktijk beide soorten geo-economische handelen waarschijnlijk door elkaar of kort na elkaar zullen voorkomen³², is er voor gekozen om in deze scriptie beide vormen

²⁸ Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz. 21.

²⁹ Lorot P., La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales, In: *L'information géographique* vol.65, nr.1, 2001, blz. 43-52; Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Institute for international policy, september 2010, blz 1 t/m 44.

³⁰ Lorot P., La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales, In: *L'information géographique* vol.65, nr.1, 2001, blz. 43-52; Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz. 17-23; Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Institute for international policy, september 2010, blz 1 t/m 44.

³¹ Lorot P., La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales, In: *L'information géographique* vol.65, nr.1, 2001, blz. 114.

³² Denk hierbij aan staten die er eerst op uit zijn toegang en controle te verwerven met betrekking tot bepaalde buitenlandse markten c.q. technologie en/ of schaarse grondstoffen en daarna deze positie uitbuiten om andere staten op politieke wijze te beïnvloeden.

zoveel mogelijk uit elkaar te houden met als doel de probleemstelling en de bijbehorende deelvragen zo goed mogelijk te kunnen beantwoorden.

Economische doelen van geo-economisch handelen

Bij deze vorm van geo-economisch handelen moet gedacht worden aan het versterken van de eigen economie ten koste van (een) andere staat/ staten. Staten kunnen aan de staat gelieerde ondernemingen gebruiken om hun economische macht uit te breiden. Hierbij moet gedacht worden aan uitbreiding van de toegang en/of de controle met betrekking tot bepaalde technologie en/of bepaalde schaarse grondstoffen. De staat kan hierbij de desbetreffende (staats)onderneming ondersteunen door bijvoorbeeld politieke invloed (in het buitenland) aan te wenden, beschermingsconstructies ten aanzien van bepaalde sectoren in de economie op te werpen en door het verstrekken van kapitaal. In feite is dit de vorm van geo-economisch handelen die door Luttwak en Lorot in hun artikelen³³ van respectievelijk begin jaren negentig en begin twintigste eeuw benadrukt werd.³⁴ Daarnaast is het een zienswijze die goed past binnen een andere (populaire) theorie uit de begin jaren negentig. Deze theorie is van Paul Kennedy die in zijn boek *The Rise and Fall of the Great Powers* beschrijft dat de kracht van een grote mogendheid alleen gemeten kan worden door deze af te zetten tegenover andere mogendheden.³⁵

Het geo-economisch handelen vanuit economische motieven impliceert meer dan alleen het versterken van de eigen economie an sich. Een belangrijke achterliggende reden voor het verwerven van economische macht is namelijk dat het ingezet kan worden als economisch drukmiddel bijvoorbeeld in de vorm van sancties. Daarnaast vormt het een basiselement voor de militaire macht van een staat aangezien met een groter budget zowel in kwantitatieve als kwalitatieve zin een goed militair apparaat opgebouwd kan worden. Zo hebben de VS verreweg het grootste bruto nationaal product en ook het grootste defensiebudget in de wereld.³⁶ Dit biedt de VS in een (nieuwe) oorlog de mogelijkheid om adequate middelen en technologie in te zetten om de strijd naar de hand te zetten.

Volgens Gagné zal een staat, wanneer het moet kiezen tussen militaire of economische investeringsoverwegingen, geneigd zijn te kiezen voor het laatste aangezien economisch machtige staten in relatief korte tijd hun economische macht kunnen omzetten in militaire macht.³⁷ Staten die voorrang geven aan de militaire status en daarbij economische problematiek negeren, kunnen

³³ Lorot P., La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales, In: *L'information géographique* vol.65, nr.1, 2001, blz. 43-52.

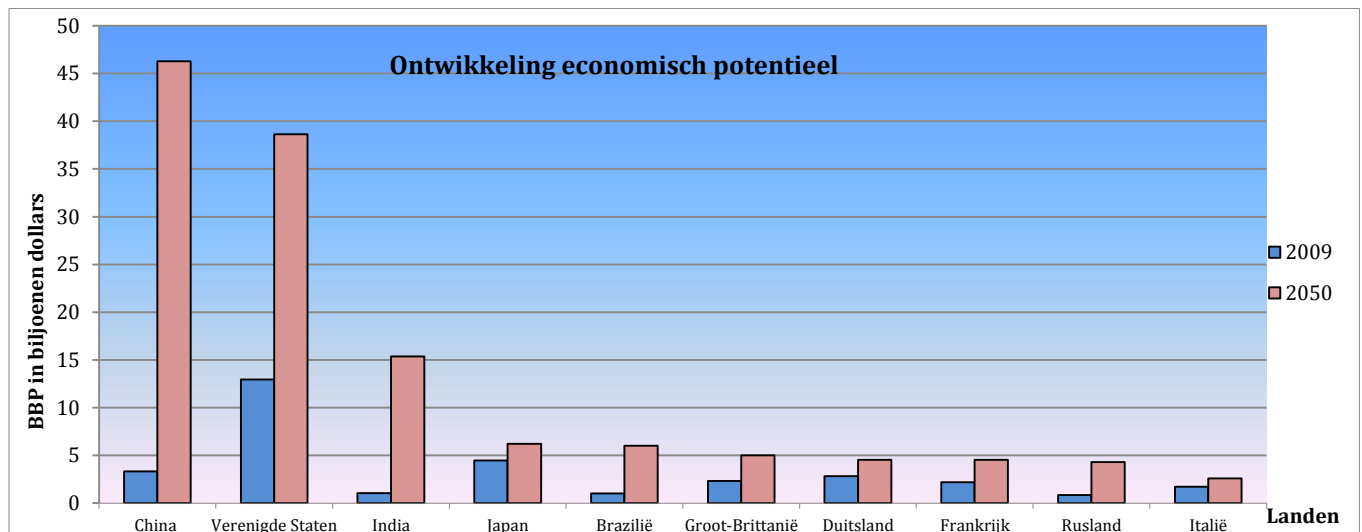
³⁴ Zie onder andere Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Institute for international policy, september 2010, blz. 1 t/m 44.

³⁵ Ibidem.

³⁶ www.indexmundi.com/g/r.aspx?c=us&v=65&l=nl (vergelijking landen BNP); Rogers S., *Military spending: how much does the military cost each country, listed*, 17 april 2012, www.guardian.co.uk.

³⁷ Gagné J.F., *Geopolitics in a Post-Cold War Context: From Geo-Strategic to Geo-Economic Considerations?*, Occasional paper 15, Raoul Dandurand Chair of Strategic and Diplomatic Studies, 2007, Blz. 14.

problemen krijgen met het onderhoud en de inzet van de militaire capaciteiten.³⁸ Het bruto nationaal product en de relatieve groei ervan is vanuit geo-economisch perspectief dan ook een belangrijk ijkpunt.

Figuur 1. Ontwikkeling economisch potentieel van de grote economische mogendheden³⁹

Hoewel de VS anno 2012 nog steeds het grootste bruto nationaal product hebben in de wereld zal volgens studies van onder andere Goldman Sachs uit 2003⁴⁰ en die van Dadush en Stancil⁴¹ uit 2010 in de komende dertig tot veertig jaar hierin verandering komen. China zal volgens beide studies na deze periode de grootste economie ter wereld zijn, gevolgd door de VS en India. Deze lange termijn ontwikkeling op het gebied van de economische machtsverdeling in de wereld zal gezien de hiervoor uiteengezette economische motieven voor geo-economisch handelen tot nieuwe ontwikkelingen kunnen leiden op het gebied van mondiale internationale betrekkingen.

Politieke doelen van geo-economisch handelen

Naast de economische kunnen ook politieke doelen een belangrijke drijfveer vormen voor geo-economisch handelen. Zoals al eerder aangegeven staan deze politieke motieven niet geheel los van de economische motieven maar is het eerder een vervolg erop. Zoals Lorot in zijn artikel uit 2001 aangaf betekent de toegenomen focus op geo-economisch handelen niet dat geopolitieke ontwikkelingen er niet meer toe doen.⁴² Geo-economisch handelen dient juist gezien te worden in de context van politieke ontwikkelingen in de wereld en deze zijn met het einde van de Koude Oorlog niet opgehouden te bestaan. Nog steeds zijn er namelijk conflicten in de wereld, niet alleen tussen relatief

³⁸ Gagné J.F., *Geopolitics in a Post-Cold War Context: From Geo-Strategic to Geo-Economic Considerations?*, Occasional paper 15, Raoul Dandurand Chair of Strategic and Diplomatic Studies, 2007, blz. 14.

³⁹ Dadush U., Stancil B., *The World order in 2050*, Carnegie policy outlook, blz. 8.

⁴⁰ Goldman Sachs, *Dreaming with the Brics: The path to 2050*, issue 2003/12, 2003, blz. 1-4.

⁴¹ Dadush U., Stancil B., *The World order in 2050*, Carnegie policy outlook, blz. 1-29.

⁴² Lorot P., La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales, In: *L'information géographique* vol.65, nr.1, 2001, blz. 43-52.

kleine staten maar ook tussen grote mogendheden, die in veel gevallen ook een politieke dimensie kennen. Een actueel voorbeeld hiervan is het veto van de Russische Federatie ten opzichte van een VN resolutie over Syrië begin 2012 waar staten zoals de VS erg verontwaardigd over waren.⁴³ Om politieke geschillen op te lossen of om politieke invloed uit te oefenen op een andere staat is het belangrijk om een bepaalde vorm van overwicht te hebben. Dit kan door politieke allianties aan te gaan met andere (sterkere) staten of door een opbouw van de economische potentie van een land. Door (onderdelen) van een economie van een andere staat en/ of staten te bedreigen of door financiële en/ of economische middelen (van bepaalde personen in het buitenland) te bevriezen kunnen staten maar ook specifieke personen gedwongen worden om bepaalde activiteiten te staken.

Het begrip geo-economie ten opzichte van geopolitiek

Het begrip geo-economie zoals dat hiervoor beschreven is staat niet ver af van het begrip geopolitiek dat als wetenschappelijk studieveld al meer dan 100 jaar oud is.⁴⁴ Het laatstgenoemde studieveld kwam eind van de negentiende eeuw in ontwikkeling toen de Zweedse wetenschapper Rudolf Kjellén het vorm gaf om er de relatie tussen territorialiteit en (buitenlandse) politiek mee te bestuderen.⁴⁵ Kjellén definieerde geopolitiek als volgt:

The theory of the state as a geographical organism or phenomenon in space.⁴⁶

Een andere definitie van geopolitiek is van Crikemans:

het wetenschappelijk studieveld behorende tot zowel de Politieke Geografie als de Internationale Betrekkingen, die de wisselwerking wil onderzoeken tussen de politiek handelende mens en zijn omgevende territorialiteit (in haar drie dimensies; fysisch-geografisch, menselijk-geografisch en ruimtelijk).⁴⁷

Zoals uit de bovenstaande definities blijkt heeft het begrip geopolitiek betrekking op een bepaalde ruimte/ territorium. Het begrip geo-economie daarentegen, zo blijkt uit de eerder beschreven definities, is veel meer gebonden aan de economische capaciteiten van een staat waarmee invloed verworven kan worden ten aanzien van andere staten. De belangen die hieruit voortvloeien hebben dus niet zozeer betrekking op het territorium van de betreffende staat, zoals bij het begrip geopolitiek het geval is, maar meer op economische aangelegenheden in de vorm van bijvoorbeeld internationale handelsbetrekkingen.

⁴³ ANP/RTR/AFP/Redactie, *Westen furieus na veto Rusland en China tegen VN-resolutie Syrië*, 05-02-2012, www.volkskrant.nl.

⁴⁴ Crikemans D., *Invloedssferen in theorie en praktijk: hoe geopolitiek nooit is weggeweest*, Oktober 2009, Internationale Spectator, Jaargang 65, nr. 10, blz. 490.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Kjellén R., *Staten som Lifform*, 1916, Gepubliceerd in het Duits als *Der Staat also Lebenform* (Leipzig: Hirzel, 1917), 34-35, 203. Deze verwijzing is overgenomen uit Cohen S.B., *Geopolitics of the World System*, 2003, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., blz. 11.

⁴⁷ Crikemans D., *Geopolitiek, 'Geografisch geweten' van de buitenlandse politiek?*, 2007, Garant, blz. 623-624.

Naast de verschillen zijn er ook overeenkomsten tussen de begrippen te ontdekken. Zo gaan beide begrippen uit van de staat en/ of de politiek handelende mens en een omgeving waarin deze zich ontwikkelt/ positioneert (ten opzichte van andere staten/ groepen mensen).⁴⁸

Geo-economische instrumenten

Het geo-economisch handelen kan bedoeld zijn voor zowel economische als politieke doelen, zo blijkt uit bovenstaande tekst. Geo-economische instrumenten kunnen ingezet worden om deze doelen te verwezenlijken. In deze scriptie worden met geo-economische instrumenten alle economische instrumenten bedoeld die gebruikt (kunnen) worden om de eigen staat te versterken ten koste van (een) andere staat/ staten of om buitenlandse politieke doelen van een staat van invulling te voorzien. Bij dit soort economische instrumenten kan gedacht worden aan staatssteun en sancties. In hoofdstuk 2 van deze scriptie zal specifiek worden ingegaan op deze geo-economische instrumenten.

Geo-economisch denken na de Koude Oorlog

Het begrip geo-economie is een relatief nieuw begrip binnen de wetenschapsleer van de internationale betrekkingen. Hoewel bepaalde ideeën die ten grondslag liggen aan het concept van geo-economie al lange tijd bestaan⁴⁹, wordt het begrip en het daarbij behorende concept pas in de jaren negentig van de twintigste eeuw van een (theoretische) invulling voorzien. Zoals al in paragraaf 2.2. naar voren kwam heeft Luttwak daar een grote bijdrage aan geleverd met zijn artikel uit 1990.⁵⁰ De populariteit van het begrip begin jaren negentig kan goed verklaard worden door belangrijke ontwikkelingen en ideeën over de wereld in die periode. De Koude Oorlog was afgelopen en daarmee had de ideologie van het communisme een groot deel van zijn machtsbasis verloren. Deze ontwikkeling werd treffend beschreven door Francis Fukuyama die in zijn boek *The End of History and the last Man* beschreef dat met het einde van de Koude Oorlog een nieuwe periode was aangebroken.⁵¹ Deze periode betekende volgens Fukuyama niet alleen het einde van de Koude Oorlog maar tevens het einde van de menselijke evolutie op het gebied van ideologie. De liberale democratie was volgens Fukuyama het eindstadium als regeringsvorm voor staten.⁵² Daarbij wordt door Prislan en Torreblanca met de titel “The ominous rise of geo-economics” uit 2012 gesteld dat democratie en de ‘vrije markten’ na de val

⁴⁸ Crikemans D., *Geopolitiek, 'Geografisch geweten' van de buitenlandse politiek?*, 2007, Garant, blz. 623-624; Kjellén R., *Staten som Lifform*, 1916, Gepubliceerd in het Duits als *Der Staat also Lebenform* (Leipzig: Hirzel, 1917), 34-35, 203. Deze verwijzing is overgenomen uit Cohen S.B., *Geopolitics of the World System*, 2003, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., blz. 11; Lorot P., La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales, In: *L'information géographique* vol.65, nr.1, 2001, blz. 114; Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz.17-23.

⁴⁹ Soilen K.S., *The shift from Geopolitics to geoeconomics and the failure of our modern Social Sciences*, 2010, Telos Conference-From Lifeworld to Biopolitics: Empire in the Age of Obama, New York, blz. 2, www.bth.se.

⁵⁰ Luttwak E., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz.17-23.

⁵¹ Fukuyama F., *Het einde van de geschiedenis en de laatste mens*, Amsterdam: Uitgeverij contact, 1992.

⁵² Ibidem.

van de Berlijnse Muur elkaar versterkt hebben.⁵³ Prislán en Torreblanca duiden deze ontwikkeling aan met de begrippen ‘globalisering’ en ‘het einde van de geschiedenis’ die in lijn zijn met de gedachte van Fukuyama uit de begin jaren negentig.⁵⁴ De ontwikkeling van democratie en de vrije markteconomie worden op deze manier met elkaar verbonden. Dit verband wordt ook door Friedman gelegd vanuit een andere invalshoek.⁵⁵ Friedman stelde namelijk eind jaren negentig in zijn boek ‘The Lexus and the Olive Tree’ dat geen enkele staat die een Mc Donalds op zijn grondgebied heeft staan ooit een andere staat met een Mc Donalds heeft aangevallen. Friedman ging er hierbij vanuit dat een Mc Donalds alleen wordt opgericht in staten die sterk geïntegreerd zijn in het mondiale economische systeem.⁵⁶ Friedman noemde deze theorie de “golden arches theory of conflict prevention”.⁵⁷ Vanuit geo-economisch opzicht is deze theorie zeer interessant aangezien het impliceert dat militaire conflicten tussen staten minder voor de hand liggen wanneer mondiale economische integratie in de wereld toeneemt. Wanneer staten in deze situatie wel invloed op elkaar willen hebben, zouden ze zich, vanuit de theorie van Friedman geredeneerd, dienen te richten op economische in plaats van militaire instrumenten.

De invloed van het begrip van geo-economie was niet alleen theoretisch van aard maar had ook beleidsimplicaties, bijvoorbeeld in de VS. Zo werd het idee omarmd door de Amerikaanse regering onder leiding van Clinton. Clinton gebruikte de metafoor van de staat als grote onderneming die in een competitieve marktomgeving zijn positie moet veiligstellen.⁵⁸

Implementatie van de geo-economische theorie

De economie was voor Clinton een belangrijk thema tijdens zijn regeerperiode. Door onder andere gebruik te maken van de befaamde slogan “It is the economy stupid”⁵⁹ wist Clinton in 1992 George Bush sr. in de presidentsverkiezingen te verslaan. Belangrijke pijlers van het economische beleid van Clinton waren het versterken van de concurrentiekracht van de Amerikaanse economie en het openen en ontwikkelen van buitenlandse markten en economische instituties. Dat de Amerikaanse belangen als prioriteit beschouwd werden in het beleid bleek bijvoorbeeld uit een uitspraak van Laura Tyson voor haar aanstelling als voorzitter van de Raad van Economische adviseurs destijds. Zij stelde dat er comparatief voordeel behaald kon worden in strategische geavanceerde technologische sectoren door activiteiten van de staat.⁶⁰ De industrie achter deze geavanceerde technologie heeft geen thuis zo gaf

⁵³ Prislán N. en J.I. Torreblanca, *The ominous rise of geoeconomics*, European Council on Foreign Relations, www.ecfr.eu, 14/2/2012, blz 1.

⁵⁴ Prislán N. en J.I. Torreblanca, *The ominous rise of geoeconomics*, European Council on Foreign Relations, www.ecfr.eu, 14/2/2012, blz 1.

⁵⁵ Friedman T.L., *The Lexus and the Olive Tree, understanding globalization*, New York: Farrar, Straus & Giroux, 1999.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Cable V., What is international economic security?, *International Affairs*, 71, 2 (1995), blz. 310.

⁵⁹ McGeehan J.R., *It's the Economy, Stupid*, www.netplace.com.

⁶⁰ Tyson L.D., Who's bashing from trade conflict in high technology industries, *Washington Institute for International economics*, 1992; Cable V., What is international economic security?, *International Affairs*, 71, 2 (1995), blz. 311.

Tyson aan.⁶¹ De bezorgdheid van de VS in deze periode was erop gericht dat het marktaandeel op het gebied van de export van geavanceerde producten door landen in Azië, zoals Japan, terug zou vallen.⁶² Vanuit geo-economisch perspectief zou dit tegengegaan kunnen worden door actief overheidsoptreden met betrekking tot deze strategische sectoren.⁶³

Kritiek

De populariteit van geo-economisch handelen onder Clinton werd niet door iedereen gedeeld. Zo waren er begin jaren negentig al critici ten aanzien van de theorie van Luttwak. Eén van deze critici was Raymond Vernon die met zijn boek *The Endangered American Dream* Luttwaks theorie kritisch tegen het licht hield.⁶⁴ Een belangrijk kritiekpunt van Vernon ten opzichte van de theorie van geo-economie was dat het voorbij ging aan een aantal belangrijke kenmerken van het functioneren van de internationale economie. Begin jaren negentig was een trend zichtbaar van meer fusies en overnames in de internationale zakenwereld en een toename van globalisering in de wereldwijde productie.⁶⁵ Hierdoor zijn de grenzen van een staat in economisch perspectief en daarmee dus ook de opvatting dat staten op economisch gebied in toenemende mate met elkaar concurreren steeds minder relevant geworden.⁶⁶ De kritiek ten aanzien van het geo-economisch handelen begin jaren negentig had niet alleen betrekking op de geo-economische theorie maar ook op de implementatie ervan, zoals onder Clinton gebeurde. Een goed voorbeeld van deze kritiek was van de Amerikaanse econoom Paul Krugman die de obsessie met 'competitiviteit' en de activiteiten die daaruit zouden kunnen voortvloeien gevaarlijk achtte.⁶⁷ Dergelijk beleid zou drie grote gevaren met zich meebrengen, namelijk 1) de verspilling van publiek geld voor een doelloze zoektocht om de competitiviteit van de staat te versterken, 2) een mogelijke toename van handelsoorlogen en protectionisme en 3) het vooruitzicht van slecht publiek beleid van de overheid op dit vlak.⁶⁸

De bekendheid en populariteit rond het begrip geo-economie nam in de loop van de jaren negentig af⁶⁹ ondanks dat nog wel over het idee erachter geschreven werd, zo bleek uit een artikel Rosecrance uit 1996 waarin hij zijn eerdere idee⁷⁰ dat staten zich meer op economische factoren (handel etc.) in plaats van territoriale/politieke/militaire factoren (ambities) richten in de hedendaagse wereld opnieuw naar

⁶¹ Tyson L.D., Who's bashing from trade conflict in high technology industries, *Washington Institute for International economics*, 1992; Cable V., What is international economic security?, *International Affairs*, 71, 2 (1995), blz. 311.

⁶² Cable V., What is international economic security?, *International Affairs*, 71, 2 (1995), blz. 311.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Vernon R., Unclear and present danger: review of 'The endangered American dream'. *The National Interest*, 34, 1993; Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Institute for international policy, september 2010, blz 8.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Krugman P., Competitiveness a dangerous obsession. *Foreign Affairs*, 73, 2, 1994; Cable V., What is international economic security?, *International Affairs*, 71, 2 (1995), blz. 311.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics*. Post as part of a debate. www.lowyinterpreter.org, 24 mei 2010.

⁷⁰ Crikemans D., *Geopolitiek, 'Geografisch geweten' van de buitenlandse politiek?*, 2007, Garant, blz. 95; Rosecrance R., *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, 1986, blz. xiii+268

voren bracht.⁷¹ In 2001 ontstaat er een opleving ten aanzien van het begrip geo-economie toen de Fransman Lorot in zijn artikel “La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales” het begrip nader tegen het licht hield.⁷² Hij nam daarbij het begrip zoals dat door Luttwak was gedefinieerd als uitgangspunt maar veranderde in een bepaalde mate de invalshoek ervan.⁷³ Zo had Lorot de overtuiging dat de geo-economische macht die verworven kon worden door een staat geopolitieke consequenties had en dus tot meer (sociale) invloed leidde in de wereld.⁷⁴ Aangezien hebben van invloed een sterke connotatie heeft met politiek, lijkt het erop dat Lorot, in veel sterkere mate dan Luttwak, politieke invloed ook daadwerkelijk tot een doel stelt van geo-economisch handelen.

Toenemende populariteit van geo-economie

Ongeveer vijf tot tien jaar na het artikel van Lorot leek de populariteit van het thema geo-economie opnieuw toe te nemen gezien het aantal artikelen wat rond deze periode is geschreven. De mondiale economische crisis die in de zomer van 2007 begon zou hier mede debet aan kunnen zijn. Deze crisis zorgde namelijk voor aanzienlijke economische problemen in de rest van de wereld. Door de crisis werd duidelijk dat de VS, ondanks de status van absolute grootmacht in de wereld, kwetsbaar waren. Daarnaast heeft de eurocrisis laten zien dat de Europese integratie eker nog niet voltooid is. Daarbij komt dat de rol van opkomende landen in de mondiale economie sinds de start van de economische crisis is toegenomen.⁷⁵ Dit laatste is niet zo verwonderlijk aangezien de meeste van deze economieën, zoals die van Brazilië, India en China relatief harder groeien dan die van de VS en de Europese landen. In de huidige euro-crisis zouden de Europese staten economische hulp vanuit deze opkomende landen nodig te hebben om de crisis effectief het hoofd te bieden. Deze situatie biedt een basis voor meer geo-economisch denken ten koste van geo-politiek denken. Een ontwikkeling die ook door Soïlen wordt beschreven in zijn artikel “The shift from Geopolitics to geoeconomics and the failure of our modern Social Sciences”.⁷⁶ Soïlen is van mening dat dit een effect is van het einde van de Koude Oorlog zoals Luttwak dat eerder ook beschreef.⁷⁷ Volgens Soïlen zullen staten die vastzitten aan oude geopolitieke strategieën daar uiteindelijk geen competitief voordeel mee behalen.⁷⁸

⁷¹ Crikemans D., *Geopolitiek, 'Geografisch geweten' van de buitenlandse politiek?*, 2007, Garant, blz. 95; Rosecrance R., *The Rise of the Virtual State. Territory becomes passé*, 1996, *Foreign Affairs*, Vol. 75, nr. 4, blz. 45.

⁷² Lorot P., *La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales*, In: *L'information géographique* vol.65, nr.1, 2001, blz. 43-52.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Solbes P., *The euro crisis and EU geo-economics*, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 7 t/m 111.

⁷⁶ Soïlen K.S., *The shift from Geopolitics to geoeconomics and the failure of our modern Social Sciences*, 2010, Telos Conference-From Lifeworld to Biopolitics: Empire in the Age of Obama, New York, blz. 1-12, www.bth.se.

⁷⁷ Soïlen K.S., *The shift from Geopolitics to geoeconomics and the failure of our modern Social Sciences*, 2010, Telos Conference-From Lifeworld to Biopolitics: Empire in the Age of Obama, New York, blz. 1, www.bth.se.

⁷⁸ Soïlen K.S., *The shift from Geopolitics to geoeconomics and the failure of our modern Social Sciences*, 2010, Telos Conference-From Lifeworld to Biopolitics: Empire in the Age of Obama, New York, blz. 2, 3, www.bth.se.

Zoals Soïlen het verwoord:

The US is forced to borrow more money and spend it on a military that does not give the country any real Competitive Advantage. This is a strategic “faut pas” however easy to understand. The US got locked up in the arms race during the Cold War and is now having problems changing strategy. The executive power is weak and political will is always tied up by the major economic interest groups; the military-industrial complex and the health care industry, consuming about half of the annual federal budget. Another way to express this is to say that the US and in large part also Europe is still locked in the rational of Geopolitics while as the Chinese have moved to a logic of Geoeconomics.⁷⁹

Volgens andere auteurs zoals Giavanni Grevi (2012) en Mark Thirlwell (2010) is geo-economie, zowel qua begrip en als handelingsperspectief, in de laatste jaren aan een opmars begonnen.⁸⁰ Zo beschrijft Giavanni Grevi in zijn artikel “Geo-economics and global governance” dat geo-economie (weer) een belangrijke rol gaat spelen in de Europese externe relaties in 2012.⁸¹ Hij benoemt drie factoren die hierbij van belang zijn: de relatieve herverdeling van economische en politieke macht in de wereld, de verschuiving van handels en investeringspatronen en de continue competitie om schaarse middelen in de wereld.⁸²

Naast Grevi stelt ook Thirlwell in zijn paper dat de populariteit voor geo-economisch handelen zal toenemen in de komende jaren.⁸³ Thirlwell geeft aan dat veranderende economische machtsverhoudingen in de wereld een belangrijke verklaring vormen voor de opkomst van het onderwerp geo-economie.⁸⁴ In zijn ogen zal de economische groei van opkomende landen (op termijn) leiden tot een verandering in de internationale machtsverhoudingen. Thirlwell noemt dit de opkomst van een multipolaire wereldeconomie.⁸⁵ Naast de hiervoor genoemde reden beschrijft Thirlwell nog een aantal punten die voor een toename van de populariteit van geo-economie zullen leiden. Zo noemt hij globalisering als een reden, met als gevolg daarvan dat er meer economische integratie plaatsvindt maar ook dat bepaalde vormen van criminaliteit een meer internationale dimensie krijgen.⁸⁶

⁷⁹ Soïlen K.S., *The shift from Geopolitics to geoeconomics and the failure of our modern Social Sciences*, 2010, Telos Conference-From Lifeworld to Biopolitics: Empire in the Age of Obama, New York, blz. 2, www.bth.se.

⁸⁰ Grevi G., Geo-economics and global governance, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 7 t/m 111.; Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Insitute for international policy, september 2010, blz 1 t/m 44.; Prislán N. en J.I. Torreblanca, *The ominous rise of geoeconomics*, European Council on Foreign Relations, www.ecfr.eu. 14/2/2012, blz 1.

⁸¹ Grevi G., Geo-economics and global governance, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 29.

⁸² Ibidem.

⁸³ Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Insitute for international policy, september 2010, blz 1 t/m 44.

⁸⁴ Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Insitute for international policy, september 2010, blz 11.

⁸⁵ Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Insitute for international policy, september 2010, blz 11 t/m 15.

⁸⁶ Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Insitute for international policy, september 2010, blz 16 t/m 25.

Een ander punt dat volgens Thirlwell tot meer geo-economisch handelen zal leiden, is een vorm van regeren waarbij de staat een groot deel van de economische activiteiten bepaalt en beheerst met onder andere het doel om welvaart te creëren en/ of het opbouwen van geopolitieke macht.⁸⁷ Deze vorm van regeren is volgens Thirlwell niet alleen te zien bij sommige opkomende landen maar ook bijvoorbeeld in (meer) ontwikkelde landen tijdens de eurocrisis, bijvoorbeeld in de vorm van nationalisatie van banken.⁸⁸ Wanneer de staat zich actief een bepalende taak gaat toebedelen in de economie van een land en deze rol tevens inzet om positie te bepalen in het mondiale machtsspel, dan is er in feite sprake van een bepaalde mate van geo-economisch handelen. Een ander punt dat geo-economisch handelen volgens Thirlwell in de kaart zal spelen, is de mogelijke verschuiving van mondiale economische en politieke macht als gevolg van crisissen en de consequenties hiervan voor de lange termijn.⁸⁹ De huidige mondiale crisis zal mogelijk lang doorwerken op de groei van een groot aantal landen. Volgens een analyse van het IMF, waarin in de afgelopen vier decennia gekeken is naar de effecten van economische crises, is gebleken dat economieën die getroffen zijn door de crisis maar moeilijk kunnen terugkeren naar de economische groeicijfers voor de crisis.⁹⁰

Het laatste punt van Thirlwell behelst het punt van een toenemende schaarste aan bepaalde grondstoffen.⁹¹ Dit punt is niet nieuw. Thomas Robert Malthus kwam in 1798 al met de waarschuwing dat wereldwijde hongersnood zou uitbreken aangezien de groei van de voedselproductie in de loop van de tijd achter zou blijven op de groei van de wereldbevolking.⁹² Malthus kreeg destijds ongelijk mede doordat hij zijn ideeën opschreef net voor een periode waarin onder andere nieuwe en efficiëntere mogelijkheden voor voedselproductie beschikbaar kwamen en de wereldhandel sterk toenam.⁹³ In de afgelopen decennia lijkt de waarschuwing van Malthus toch op te gaan. Zo stegen de voedselprijzen in de jaren zestig en zeventig aanzienlijk en zorgde stagnatie van de voedselproductie in de jaren negentig voor een aanzienlijke stijging van de voedselprijzen. Ook in de afgelopen tien jaar is het vraagstuk omtrent schaarse grondstoffen weer relevant geworden. Het bereik van het vraagstuk heeft zich echter wel uitgebreid van voedsel en olie, waarvan de prijzen in de afgelopen decennia in sommige perioden scherpe prijsstijgingen hebben laten zien, naar andere grondstoffen zoals bijvoorbeeld zeldzame aardmetalen.⁹⁴ Door de industrialisatie en urbanisatie van opkomende landen

⁸⁷ Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Institute for international policy, september 2010, blz 26 t/m 29.

⁸⁸ Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Institute for international policy, september 2010, blz 29.

⁸⁹ Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Institute for international policy, september 2010, blz 29 t/m 34.

⁹⁰ IMF, What 's the damage? Medium-term output dynamics after financial crises, in *World Economic Outlook: Crisis and recovery*. Washington DC, International Monetary Fund, 2009.

⁹¹ Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Institute for international policy, september 2010, blz 34 t/m 36.

⁹² Malthus T.R., *An essay on the principle of population, as it affects the future improvement of society with remarks on the speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and other writers*. London, J. Johnson, 1798.

⁹³ Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Institute for international policy, september 2010, blz 34.

⁹⁴ Smolders N. en A. Struis, *Vechten om grondstoffen*, Scenariostudie Rabobank Groep: In2030 trendstudie, 2011.

met een relatief grote bevolking stijgt bij een groei van de grote economieën in de regel de vraag naar veel van deze grondstoffen waardoor de prijzen ervan stijgen. Dit kan een situatie uitlokken waarbij staten die toegang en controle tot bepaalde grondstoffen willen behouden en/ of uitbreiden en mogelijk over kunnen gaan tot geo-economisch handelen.⁹⁵

De analyse van Thirlwell gaat vooral uit van een mondiale visie met betrekking tot een toename van geo-economisch handelen.⁹⁶ Meer recent zijn er analyses geschreven over de opkomst van geo-economisch handelen maar dan vanuit het perspectief van individuele staten en dan mede als consequentie van de huidige euro-crisis. Zo schrijft Kristina Kausch in haar artikel “A geo-economic Germany?” dat Duitsland in het afgelopen decennium steeds meer macht in de wereld heeft uitgeoefend via economische middelen.⁹⁷ Duitsland deed dit volgend Kausch om eigen economische belangen te behartigen, ongeacht wat de consequenties zijn voor internationale concurrenten van het land.⁹⁸ Kausch noemt als voorbeeld de versterkte economische relaties onder de regering Schröder met landen als China en Rusland, waarbij het aankaarten van kwesties over mensenrechten naar de achtergrond verdween.⁹⁹ Niet alleen Duitsland zou zich in de afgelopen decennia steeds meer vanuit geo-economisch perspectief hebben doen laten gelden. Volgens Prislan en Torreblanca hebben ook landen als Frankrijk, Spanje en het Verenigd Koninkrijk zich op dit vlak laten gelden.¹⁰⁰ Zo zouden volgens Prislan en Torreblanca alle drie de landen in de afgelopen jaren hun buitenlandse beleid een meer geo-economisch karakter gegeven hebben door diplomatie te koppelen aan het binnenhalen van (potentiele) investeringen en zakelijke overeenkomsten.¹⁰¹ Volgens Prislan en Torreblanca is deze situatie op de lange termijn niet goed voor Europa.¹⁰² Het geo-economisch handelen van individuele landen zou namelijk leiden tot een versnippering van het buitenlands beleid in Europa waardoor de Europese Unie minder goed in staat is een (economisch en politiek) blok te vormen. Daarnaast kan unilateraal geo-economisch optreden op mondiaal niveau van individuele EU-leden leiden tot onderlinge strijd waar Europa als geheel niet bij gebaat is.¹⁰³

⁹⁵ Prislan N. en J.I. Torreblanca, The UK, France and Spain: commercial diplomacy rising, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 7 t/m 111.

⁹⁶ Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Insitute for international policy, september 2010, blz 1 t/m 44.

⁹⁷ Kausch K., A geo-economic Germany?, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 45.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Kausch K., A geo-economic Germany?, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 45, 46.

¹⁰⁰ Prislan N. en J.I. Torreblanca, The UK, France and Spain: commercial diplomacy rising, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 54 t/m 58.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² Prislan N. en J.I. Torreblanca, The UK, France and Spain: commercial diplomacy rising, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 59 t/m 61.

¹⁰³ Ibidem.

Probleemstelling

Het denken over geo-economisch handelen heeft de afgelopen twintig jaar verschillende fases gekend, zo blijkt uit de besproken ontwikkelingen in het denken over het onderwerp. Samenvattend kan gesteld worden dat de analyses met betrekking tot geo-economie uit het verleden vooral theoretisch van aard zijn geweest. Dit scriptieonderzoek, waarin uitgangspunten uit de theorie worden gekoppeld aan de praktijk, is in de die zin bijzonder relevant voor het vakgebied van de internationale betrekkingen.

Om te onderzoeken of de hiervoor beschreven theorie ook in de empirie zijn weerslag vindt wordt onderzoek gedaan naar een entiteit waarvan wordt uitgegaan dat het in de afgelopen decennia geo-economisch heeft gehandeld. In dit scriptieonderzoek is gekozen voor de EU als onderzoeksobject. Deze keuze heeft te maken met het feit dat de EU vanuit de historie gezien een belangrijke basis heeft in economische samenwerking.¹⁰⁴ Door deze samenwerking kan het een economisch blok vormen met een aanzienlijk economisch machtspotentieel ten aanzien van andere gebieden in de wereld. Aangenomen wordt dat dit machtspotentieel ook wordt benut wanneer de situatie daarom vraagt, vooral ook omdat het machtspotentieel met betrekking tot militaire middelen er steeds minder toe zal gaan doen in de wereld zo komt uit de beschreven geo-economische theorie naar voren. Kort samengevat wordt aangenomen, mede op basis van de theorie, dat de toegenomen economische macht van de EU als gevolg van de toegenomen samenwerking in de afgelopen decennia zal leiden tot meer inzet van geo-economische instrumenten met als doel wereldwijde belangen te verwezenlijken. De vraag is of deze stelling in de empirie standhoudt. Deze vraagstelling zal een belangrijk uitgangspunt vormen voor deze scriptie.

Tijdspanne

Het onderzoek in deze scriptie zal betrekking hebben op een bepaalde tijdspanne, namelijk de periode na de Koude Oorlog tot heden. De reden dat er gekozen is voor deze periode komt door het feit dat in de ongeveer vijfenveertig jaar durende Koude Oorlog sprake was van relatief stabiele mondiale geopolitieke machtsverhoudingen. De Sovjet-Unie en de VS die in de Koude Oorlog tegenover elkaar stonden waren de absolute grootmachten in de wereld en bepaalden voor een groot deel de mondiale politieke agenda. Met het einde van de Koude Oorlog is deze situatie veranderd en hebben veel landen hun positie en het daarmee gepaard gaande beleid ten aanzien van het buitenland moeten herdefiniëren.¹⁰⁵ Zo heeft de liberaal-kapitalistische visie in de wereld aan invloed gewonnen na de Koude Oorlog. Daarbij komt dat de wereldwijde economische integratie in de afgelopen decennia steeds verder ontwikkeld is.¹⁰⁶ Hierdoor zijn economieën steeds afhankelijker van elkaar geworden

¹⁰⁴ Zie hoofdstuk 2 voor de achtergrond met betrekking tot deze stelling.

¹⁰⁵ Lundestad G., *The United States and Western Europe since 1945*, New York: Oxford University Press, 2003.

¹⁰⁶ Friedman T.L., *The World is Flat*, New York: Farrar, Straus & Giroux, 2005.

door bijvoorbeeld verbeterde en meer intensieve onderlinge communicatie, kapitaalstromen en handel. Deze situatie zou theoretisch gezien een goed uitgangspunt voor geo-economisch handelen moeten vormen.

De probleemstelling voor deze scriptie luidt als volgt:

In welke mate heeft het buitenlands beleid van de Europese Unie zich na het einde van de Koude Oorlog vanuit geo-economisch perspectief ontwikkeld en welke implicaties heeft dit voor het denken over geo-economisch handelen?

De probleemstelling valt onder te verdelen in een aantal deelvragen:

- Hoe ziet het buitenlandse beleid van de Europese Unie eruit en over welke geo-economische mogelijkheden beschikt het?;
- Op welke manier heeft de Europese Unie sinds het einde van de Koude Oorlog invloed trachten uit te oefenen op conflicten in de wereld?;
- In welke mate heeft de Europese Unie in de gevallen dat ze invloed trachtte uit te oefenen op conflicten in de periode na de Koude Oorlog geo-economische instrumenten ingezet om dit te bereiken?;
- Welke eventuele problemen is de Europese Unie tegengekomen bij de inzet van eventuele geo-economische mogelijkheden om invloed uit te oefenen op mondiale conflicten sinds het einde van de Koude Oorlog?

Opbouw scriptie

Deze scriptie bestaat uit zes hoofdstukken. In hoofdstuk 1 wordt de onderzoeksmethodologie uiteengezet waarmee op basis van de literatuur uit de inleiding een kader wordt geschapen voor het empirische gedeelte van deze scriptie. Deze methodologie dient er voor te zorgen dat de deelvragen op een effectieve wijze beantwoord kunnen worden. Vervolgens zal in hoofdstuk 2 het buitenlandse beleid van de Europese Unie centraal staan. In dit hoofdstuk wordt tevens beschreven welke geo-economische instrumenten de Europese Unie in zijn buitenland beleid ter beschikking heeft en op welke manier deze ingezet kunnen worden. Deze eerste twee hoofdstukken vormen het theoretische kader van deze scriptie. In het empirische gedeelte van deze scriptie (hoofdstuk 3 tot en met 5) zal aan de hand van een aantal case studies op basis van een aantal onderzoekscriteria bekeken worden in hoeverre de Europese Unie in de periode na de Koude Oorlog geo-economische instrumenten heeft toegepast om een aantal conflicten in de wereld te beïnvloeden. Deze scriptie wordt afgesloten met een discussie en conclusie.

1. Hypothesen en methode van onderzoek

1.1. Inleiding

In de inleiding van deze scriptie is de theorie achter het begrip geo-economie behandeld. Een belangrijke constatering is dat het begrip vooral begin jaren negentig een bepaalde mate van populariteit heeft gekend. De vraag is echter hoe dat zit in de praktijk voor de Europese Unie. In het resterende gedeelte van deze scriptie zal de empirie ten aanzien van deze vraag centraal staan. Dit hoofdstuk vormt de methodologische basis voor het onderzoek naar de geo-economische empirie. In paragraaf 3.2. wordt beschreven op welke manier dit tweede deel van het scriptieonderzoek wordt uitgevoerd, met welk onderzoeksmodel en met welke procedure. Op basis van het theoretisch kader is inzicht verkregen in de probleemstelling en de deelvragen. Dit inzicht wordt aan het einde van dit hoofdstuk omgezet in een aantal hypothesen die als startpunt zullen gelden voor de empirie in de hoofdstukken 4, 5 en 6.

1.2. Begrip en methodologie

Het empirisch onderzoek in deze scriptie is exploratief van aard. Dat wil zeggen dat gekeken wordt naar de samenhang tussen de variabelen die uit de probleemstelling voortvloeien zonder dat getoetst wordt op significante verbanden ertussen. De eerste fase van het onderzoek, zoals dit voor een groot deel al in de inleiding naar voren is gekomen, bestaat uit een analyse van literatuur (artikelen, boeken) over het onderwerp geo-economie.

Begrip

Geo-economie, zo heeft de literatuur uit de inleiding uitgewezen, kan ingezet worden om economische en/of politieke doelen te verwezenlijken. In het empirische gedeelte van deze scriptie zal het begrip geo-economie alleen gebruikt worden in het kader van het verwezenlijken van politieke doelen door de EU en niet voor het invullen van economische doelstellingen.

Methodologie en keuze voor onderzoeksgebied

In het empirische gedeelte van de scriptie wordt gebruik gemaakt van case studies. Deze kunnen zowel kwantitatieve als kwalitatieve gegevens opleveren.¹⁰⁷ De casestudies in deze scriptie hebben betrekking op een aantal mondiale conflicten waar de EU op de één of andere manier een rol bij heeft gespeeld. Geo-economische instrumenten kunnen natuurlijk ook ingezet worden in niet-conflictsituaties, bijvoorbeeld bij onderhandelingen of bij het opbouwen van economische macht. Echter, om het empirisch onderzoek binnen het tijdsbestek van dit scriptieonderzoek uitvoerbaar te houden is gekozen enkel te kijken naar conflictsituaties waar de EU op de één of andere manier bij

¹⁰⁷ Eisenhardt K., Building Theories from case study research, *The Academy of Management Review*, 1989, 14, 4, blz. 532-550.

betrokken is geweest. Deze keuze wordt ondersteund door de verwachting dat conflictsituaties en de zaken die hieruit kunnen voortvloeien, zoals schendingen van mensenrechten, de neiging om in te grijpen door een samenwerkingsverband als de EU groter maken dan bij niet-conflictsituaties het geval is.

De case studies in dit scriptieonderzoek zijn zo gekozen dat meerdere gebieden in de wereld aan bod komen. Het eerste onderdeel van de case study is een korte beschrijving van het betreffende conflict. Het tweede onderdeel van de case study behelst een analyse van het conflict op basis van de verschillende stappen van het in paragraaf 3.2.2. gepresenteerde onderzoeksmodel.

Het derde en tevens laatste onderdeel van de case study is een evaluatie van het onderzochte conflict vanuit Europees geo-economisch perspectief wat de laatste stap is uit het onderzoeksmodel. Door de in paragraaf 1.3. opgestelde hypothesen te combineren met de resultaten uit de case studies kan een conclusie getrokken worden met betrekking tot de probleemstelling uit de inleiding van deze scriptie.

Voor een effectieve behandeling van de case studies worden deze onderverdeeld in drie periodes, te weten de periode 1991 tot en met 1999, de periode 1998 tot en met 2004 en tenslotte de periode 2004 tot en met 2011. Het gaat hierbij om de volgende conflicten:

Periode 1991 tot en met 1997

De oorlogen in het voormalig Joegoslavië
Burgeroorlog in Sierra Leone
Het conflict in Moldavië
Tsjetsjeense oorlog

Periode 1998 tot en met 2004

Burgeroorlog in Congo
De oorlog in Afghanistan
Burgeroorlog in Ivoorkust
De Irak oorlog

Periode 2005 tot en met 2011

De oorlog in Tsjaad
De sancties tegen Iran
Oorlog in Georgië
De opstand in Libië

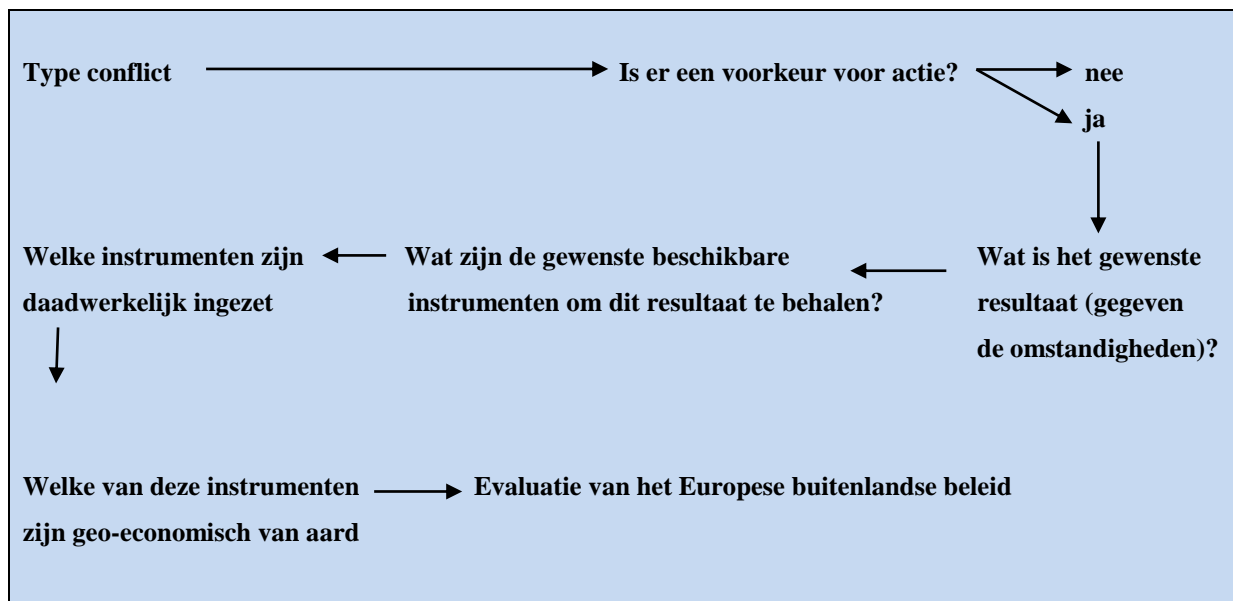
1.2.1. Desk research

Voor het onderzoek naar de empirie wordt gebruik gemaakt van zowel primaire als secundaire bronnen. Bij de primaire bronnen moet gedacht worden aan onder andere openbaar gepubliceerde documenten van de Raad van de Europese Unie en de VN. Secundaire bronnen die worden gebruikt zijn voornamelijk artikelen en boeken die ingaan op de betreffende conflicten. Per case study zal bekeken worden van welke literatuur het beste gebruik gemaakt kan worden. Er wordt zoveel mogelijk naar gestreefd om de case studies vorm te geven met zowel primair als secundair bronnenmateriaal.

1.2.2. Onderzoeksmodel

Voor dit scriptieonderzoek is een onderzoeksmodel opgesteld waarmee stapsgewijs de case studies geanalyseerd kunnen worden. Met dit onderzoeksmodel wordt het enerzijds mogelijk om de case studies stapsgewijs te analyseren en anderzijds om deze onderling met elkaar te vergelijken. De eerste stap in het model is het bepalen van het type en de omvang van het conflict en de vraag of er überhaupt een voorkeur is geweest voor actie vanuit de EU. Wanneer dit inderdaad het geval is dan is het de vraag wat de EU voor ogen had met betrekking tot het resultaat wat het wilde bereiken gezien de omstandigheden. Wilde de EU het conflict stopzetten en zo ja wilde het daarvoor een grote investering doen of was het de bedoeling om een bijdrage te leveren aan een pakket van maatregelen afkomstig van meerdere (internationale) organisaties?

Wanneer de EU inderdaad een bepaald resultaat voor ogen had met betrekking tot het conflict en bereid was om hiervoor instrumenten in te zetten, dan komt de vraag welke dat dan zijn geweest gegeven de beschikbaarheid ervan. Daarbij wordt ook de vraag gesteld of de ingezette instrumenten ook de gewenste zijn geweest. In de analyse van dit laatstgenoemde vraagstuk zullen politieke afwegingen en het achterliggende krachtenveld een belangrijk aandachtspunt vormen. Ten slotte zal worden nagegaan in hoeverre de eventueel ingezette instrumenten geo-economisch van aard zijn. Op basis van het inzicht in deze ingezette instrumenten kan een evaluatie worden gemaakt die een onderdeel vormt van de beantwoording van de probleemstelling uit de inleiding. Hieronder staat de bovenstaande beschrijving schematisch afgebeeld.

Figuur 2. Onderzoeksmodel geo-economische empirie

1.3. Hypothesen naar aanleiding van het theoretisch kader

Op basis van de literatuurstudie is inzicht verkregen in de materie rondom de probleemstelling en de deelvragen uit deze scriptie. Dit inzicht heeft tot een aantal hypothesen geleid ten aanzien van het onderzoek op empirische basis dat in hoofdstuk 3 tot en met 5 aan de orde zal komen. Hieronder staan vier hypothesen met een korte uitleg. De hypothesen zullen in de conclusie van deze scriptie worden afgezet tegen de resultaten uit het empirische deel van deze scriptie

1 • De neiging van de EU om geo-economische instrumenten in te zetten voor het Europese buitenlandse beleid is sinds het einde van de Koude Oorlog toegenomen.

Vanuit de theorie bekeken is het namelijk duidelijk dat een verdere integratie van een economisch machtsblok, wat de EU feitelijk is, meer perspectief biedt om via economische druk politieke doelen te bewerkstelligen.

2 • De neiging van de EU om geo-economische instrumenten in te zetten is vooral in de afgelopen vijf jaar sterker geworden.

Deze hypothese is voor een groot deel gelijk aan de eerste hypothese maar gaat in tegenstelling tot deze hypothese uit van een versterkte neiging om geo-economische instrumenten in te zetten in de afgelopen over de laatste vijf jaar. In de literatuur is namelijk naar voren gekomen dat het begrip geo-economie in de laatste jaren steeds populairder is geworden. De auteur Thirlwell noemt zelfs zes redenen waarom geo-economische handelen steeds meer zal worden toegepast in de toekomst. Deze redenen lijken ook voor de EU op te gaan waardoor het de verwachting is dat de neiging om geo-economische instrumenten toe te passen voor de EU steeds sterker zal worden.

3 • Wanneer geen verschil wordt verwacht tussen de resultaten van militair optreden of de inzet van geo-economische instrumenten dan zal de EU eerder kiezen om laatstgenoemde instrumenten in te zetten.

Bij militair ingrijpen is de kans aanzienlijk groter dat er dodelijke slachtoffers vallen onder eigen bevolking dan bij de inzet van geo-economische middelen. Ontwikkelde landen zoals Frankrijk en Groot-Brittannië lijken dit soort slachtoffers steeds minder te accepteren zo blijkt uit de theorie uit de inleiding. Wanneer een keuze gemaakt dient te worden tussen instrumenten die hetzelfde resultaat opleveren dan zal gezien het voorgaande uitgangspunt het geo-economische instrument waarschijnlijk de voorkeur krijgen.

4 • *Het geo-economisch potentieel van de Europese Unie wordt ondergraven door de geo-economische activiteiten van individuele EU-landen.*

Uit de literatuur is gebleken dat landen als Duitsland, Frankrijk, Spanje en Groot-Brittannië in de afgelopen jaren verschillende keren op geo-economische wijze hebben gehandeld maar dan wel op individuele basis en voor het eigen belang. Deze situatie kan ertoe leiden of kan er inmiddels al toe hebben geleid dat het geo-economisch potentieel van de EU ondergraven wordt.

2. Europees buitenlands beleid

2.1. Inleiding

In dit hoofdstuk staan Europese externe betrekkingen centraal en dan specifiek bekeken vanuit geo-economisch perspectief. Gezien laatstgenoemde invalshoek en het feit dat de Europese externe betrekkingen binnen verschillende beleidsterreinen vormgegeven worden, staan in dit hoofdstuk zowel het Europese (buitenlandse) economische beleid als het Gemeenschappelijke Buitenlands en Veiligheidsbeleid (GBVB) centraal.

In paragraaf 2.1 zal de ontwikkeling van zowel het GBVB als het Europese economische beleid besproken worden aangezien geo-economisch handelen instrumenten van beide soorten beleid zou kunnen bevatten. Na een uiteenzetting van de ontwikkelingen van beide beleidsvormen zal in paragraaf 2.3. bekeken worden welke geo-economische instrumenten Europa ter beschikking heeft.

2.2. Aspecten van de Europees buitenlands beleid

Het beleid van de Europese Unie ten aanzien van andere staten kent een lange geschiedenis en bestaat uit meerdere dimensies op het gebied van de economie, de buitenlandse politiek en veiligheids- en defensiekwesties. Deze dimensies zijn onderling met elkaar verbonden. Vanaf de oprichting van de Europese Gemeenschappen in 1967 hebben diverse ontwikkelingen plaatsgevonden met betrekking tot de hiervoor genoemde beleidsgebieden. Voor een goed overzicht over de manier waarop het beleid van de Europese Unie zich in de afgelopen decennia heeft ontwikkeld wordt in de volgende paragrafen de ontwikkeling van het Europese (buitenlandse) economische beleid en het Europese buitenlands- en veiligheidsbeleid in een historisch kader geplaatst.

2.2.1. De ontwikkeling van het Europees (buitenlands) economisch beleid

Het beleid van de Europese Unie ten aanzien van externe economische relaties dateert al uit begin jaren vijftig toen de eerste stap voor Europese integratie werd gezet met de oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS).¹⁰⁸ Bij de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) in 1958 onder het Verdrag van Rome dat in maart 1957 werd ondertekend kreeg ook het externe economische beleid van de Europese Unie een nieuwe impuls.¹⁰⁹ Zo werd vanaf de oprichting van de EEG een Gemeenschappelijk Handelsbeleid gevoerd in Europa.

¹⁰⁸ www.europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_eec_nl.htm.

¹⁰⁹ Ibidem.

Met dit Gemeenschappelijk Handelsbeleid werd het mogelijk om de externe relaties, onderhandelingen en overeenkomsten die voortvloeiden uit de gecreëerde douane-unie¹¹⁰ in goede banen te leiden. Het Gemeenschappelijk Handelsbeleid werd besloten in artikel 113 van het Verdrag van Rome en bestond uit een kader van principes en processen ter invulling van het beleid.¹¹¹ Opmerkelijk is dat de principes van het Gemeenschappelijk Handelsbeleid niet alleen waren gericht op de externe politiek van de EEG maar ook op doelstellingen ten aanzien van het gehele wereldhandelssysteem en daarachter liggende pijlers zoals ontwikkelingssamenwerking.¹¹² Hierin diende een balans gevonden te worden aangezien de belangen van de EEG niet altijd congruent hoeven te lopen met de bevordering van het wereldhandelssysteem.¹¹³

Instrumenten van het Gemeenschappelijk Handelsbeleid

De instrumenten om het Gemeenschappelijk Handelsbeleid vorm te geven zijn grofweg onder te verdelen in twee soorten. Enerzijds zijn er de instrumenten die gericht zijn op het ontwikkelen en organiseren van handelsactiviteiten binnen de EEG en de afstemming hiervan op de handelspolitieke activiteiten van staten buiten de EEG.¹¹⁴ Bij deze afstemming moet gedacht worden aan het sluiten van bilaterale verdragen, multilaterale verdragen zoals de GATT en de bijdrage aan de oprichting van handel bevorderende organisaties zoals de WTO.

De tweede soort instrumenten hebben tot doel om de Europese handel te beschermen.¹¹⁵ Deze bescherming kan nodig zijn wanneer staten buiten Europa producten uit Europa weren, of hun eigen industrie met financiële middelen ondersteunen waardoor ongelijke concurrentie ontstaat met ondernemingen binnen Europa.¹¹⁶ De initiële instrumenten van de EEG om dit soort praktijken tegen te gaan waren anti-dumping en anti-subsidie maatregelen.¹¹⁷ Deze maatregelen hielden en houden nog steeds in dat er (extra) heffingen of een geheel verbod voor de import van de betreffende producten gaan gelden, al dan niet gecombineerd met bepaalde sancties ten aanzien van de dumpende partij.¹¹⁸

¹¹⁰ Douane-unie of tolunie: hierbij gaat het om de (intensieve) economische samenwerking van een aantal staten op geïntegreerd niveau. Kenmerken van een douane-unie zijn: één gemeenschappelijk tarief van de aangesloten staten ten opzichte van staten buiten de unie, een vrij verkeer van goederen en diensten, een gemeenschappelijke externe handelspolitiek en een verdeling van de opbrengsten uit de importheffingen. Bron: www.encyclo.nl/begrip/douane%20unie.

¹¹¹ Prislán N. en J.I. Torreblanca, The UK, France and Spain: commercial diplomacy rising, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 7 t/m 111.

¹¹² Prislán N. en J.I. Torreblanca, The UK, France and Spain: commercial diplomacy rising, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 7 t/m 111.

¹¹³ Smith M., European Union External Relations, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 227.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Smith M., European Union External Relations, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 228.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Ibidem.

Deze instrumenten worden vaak pas ingezet nadat er overleg is geweest met de partijen waar deze betrekking op hebben of besproken zijn in multilateraal verband zoals binnen het WTO.¹¹⁹

Het hoeft niet altijd zo te zijn dat de inzet van de hiervoor genoemde instrumenten specifiek geldt voor economische conflicten. Ze kunnen ook tot doel hebben om politieke doelstellingen te verwezenlijken, bijvoorbeeld op het gebied van mensenrechten en/of ontwikkelingssamenwerking.¹²⁰

Lastige zaken

Vanaf de oprichting ervan hebben zich met betrekking tot de ontwikkeling van het Gemeenschappelijk Handelsbeleid een aantal lastige zaken voorgedaan. Eén van deze zaken was de ontwikkeling van het Handelsbeleid op supranationaal niveau en de consequenties hiervan voor zowel de wereld buiten de EEG (later de Europese Unie) en de economische politiek binnen de afzonderlijke Europese lidstaten.¹²¹ Dit werd mede veroorzaakt door ontwikkelingen in de wereldeconomie en de positionering van de Europese economieën daarin.¹²² Zo werd de dienstensector voor Europa steeds belangrijker.¹²³ Aangezien het Gemeenschappelijk Handelsbeleid aanvankelijk gericht was op de vervaardiging van producten zorgde de hiervoor genoemde ontwikkeling voor aanpassing van de verdragsbepalingen waarop het beleid gebaseerd was.¹²⁴ De nieuwe bepalingen moesten echter niet alleen gericht zijn op de dienstensector zelf maar ook daaraan gelieerde zaken zoals het intellectueel eigendom.¹²⁵

De veranderingen en aanpassingen ten aanzien van het Gemeenschappelijk Handelsbeleid hadden ook consequenties voor staten buiten Europa.¹²⁶ Het Gemeenschappelijk Handelsbeleid moest dus zowel binnen Europa afgestemd worden tussen de verschillende lidstaten als buiten Europa met andere staten/ instituties.¹²⁷

Belangrijke ontwikkelingen

Naast de hierboven genoemde ontwikkelingen binnen het Gemeenschappelijk Handelsbeleid hebben zich ten aanzien van het economisch beleid van Europa nog een aantal belangrijke ontwikkelingen voorgedaan. Eén van deze ontwikkelingen had betrekking op de hulp aan ontwikkelingslanden.

¹¹⁹ Smith M., European Union External Relations, In: Cini M., *European Union Politics*, New York: Oxford University press, 2010, blz 228.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Smith M., European Union External Relations, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz 228, 229.

¹²⁷ Smith M., European Union External Relations, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz 229.

Vanaf de oprichting had de EEG al een focus om het bereik van het economisch beleid buiten Europa te vergroten.¹²⁸ Dit werd versterkt door een hoogtepunt in het dekolonisatieproces waarin vooral Frankrijk en Groot-Brittannië zich rond 1960 in bevonden. Tientallen koloniën, voornamelijk binnen het continent Afrika werden rond dit jaartal verzelfstandigd en daarmee minder afhankelijk/onafhankelijk van hun voormalige kolonisatoren.¹²⁹ Toch bleef er ondanks de dekolonisatie een sterke (economische) band bestaan tussen de ex-koloniën en de voormalige Europese kolonisatoren. Deze band was sterk gericht op ontwikkelingshulp aan de voormalig koloniën.¹³⁰ Om deze hulp op een effectieve wijze vorm te geven werd gebruik gemaakt van multilaterale samenwerkingssystemen om de assistentie op een adequate wijze te laten verlopen.¹³¹ Zo werd in 1963 de zogenaamde Yaoundé overeenkomst gesloten tussen de EEG en een groot aantal voormalige koloniën van de lidstaten.¹³² Deze overeenkomst behelsde onder andere een verbetering in de toegang tot de markten/handel van de staten die aangesloten waren bij de overeenkomst¹³³

In navolging van de Yaounde overeenkomst werd in 1974 de Lomé overeenkomst gesloten. In de laatstgenoemde overeenkomst werd het aantal deelnemende partijen uitgebreid ten opzichte van de Yaoundé overeenkomst met ex-koloniën van Groot-Brittannië uit bijvoorbeeld het Caribisch gebied.¹³⁴ In de nieuwe overeenkomst kregen de ontwikkelingslanden een collectieve stem en werd meer nadruk gelegd op de ontwikkeling van de armste regio's in de wereld.¹³⁵ Hoewel de Lomé overeenkomst in het begin veel betekende voor de ontwikkeling van arme regio's in de wereld werd het in de loop van de jaren steeds irrelevanter als basis voor economische groei. Vandaar dat aan het begin van het nieuwe millennium de overeenkomst van Cotonou werd gesloten.¹³⁶ Deze overeenkomst ging meer dan de hiervoor behandelde overeenkomsten uit van het initiatief van de ontwikkelingslanden zelf. Het was de bedoeling dat ontwikkelingslanden zelf hun plannen bepaalden en in overleg met de EU bepaalden welke hulp ze nodig dachten te hebben om deze plannen te realiseren. Deze landen konden dan technische en/ of financiële steun ontvangen maar deze steun was meer dan voorheen gekoppeld aan onder andere de voorwaarde van goed bestuur, de mensenrechtensituatie in het betreffende land en de wijze waarop de (economische) plannen zouden worden geëffectueerd.¹³⁷

¹²⁸ Smith M., *European Union External Relations*, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz 229.

¹²⁹ Kuitenbrouwer M., *Van beschavingsmissie tot zelfbeschikkingsrecht: de evolutie van Europese soevereiniteit buiten Europa*, in: Hellema D. en H. Reiding (red.), *Humanitaire Interventie en Soevereiniteit. De geschiedenis van een tegenstelling*, Amsterdam, Boom, 2004, p. 40.

¹³⁰ Smith M., *European Union External Relations*, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 229-230.

¹³¹ Ibidem.

¹³² Smith M., *European Union External Relations*, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 230.

¹³³ Ibidem.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Ibidem.

Een andere belangrijke ontwikkeling ten aanzien van het Europese economisch beleid sinds de oprichting van de EEG was de stapsgewijze ontwikkeling naar een Europese interne markt. De oprichting van de EGKS in 1952 was daarin de eerste stap. Met de oprichting van de EEG in 1958 werd een nieuwe stap gezet op dit gebied. De eerste contouren van een douane-unie werden met de oprichting van de EEG zichtbaar, al zou het tot 1968 duren alvorens alle douanerechten tussen de EEG landen volledig waren afgeschaft. Hoewel de douane-unie verder gaat dan een vrijhandelszone¹³⁸ was het pas één van de stappen naar verdere Europese economische integratie.

Een nieuwe stap werd genomen in 1992 met de oprichting van de EU. De economische integratie kreeg hiermee een nieuwe dimensie en werd uitgebreid tot een gemeenschappelijke markt. Dit was een belangrijke stap voor de economische eenwording van Europa. Vanaf dat moment was er sprake van een vrij verkeer van alle productiemiddelen (goederen, personen, diensten en kapitaal) binnen het EU-gebied. Een nieuwe vergaande stap voor economische integratie in Europa was het opzetten van een gemeenschappelijke muntunie. Het project van de muntunie begon in 1990 met een drie-fasen plan. De eerste fase werd gerealiseerd met het Verdrag van Maastricht in 1992.¹³⁹ In dit Verdrag werd ook de Europese Monetaire Unie (EMU) tot leven gewekt. De tweede fase van de muntunie kwam in 1999 tot stand met de realisatie van de EMU. In datzelfde jaar werden obligaties, opties en aandelen in de betreffende landen in euro's genoteerd.¹⁴⁰

In januari 2002 werd de euro geïntroduceerd in twaalf¹⁴¹ EU landen waarmee de derde fase van de Europese muntunie werd ingeluid. In de jaren na de invoering van de euro zijn meer landen binnen de Europese Unie gekomen die zijn gaan deelnemen aan de euro. Zo voerde Slovenië de euro in op 1 januari 2007 en voerden Malta en Cyprus de euro in op 1 januari 2008. Hoewel de euro in theorie de Europese Unie nog meer 'interne markt' en welvaart moest opleveren, is vooral het laatste jaar gebleken dat er ook een (grote) schaduwzijde is ten aanzien van het voeren van één gezamenlijke munt. De huidige euro-crisis is hier het bewijs van. Door wel te integreren op economisch gebied maar minder op politiek en maatschappelijk gebied in combinatie met grote verschillen in concurrentiekracht en loonontwikkeling tussen de verschillende eurolanden heeft de voedingsbodem gevormd voor de huidige crisis.

¹³⁸ De vrijhandelszone wordt vaak gezien als de eerste stap van economische integratie. De staten die een vrijhandelszone aangaan schaffen vaak douanetarieven, quota's en bepaalde belastingtarieven ten opzichte van elkaar af. Ook worden dikwijls bureaucratische handelingen ten aanzien van de onderlinge handel van elkaar verminderd.

¹³⁹ Bij het Verdrag van Maastricht werd afgesproken dat de euro de waarde zou krijgen van 1 ECU (European Currency Unit).

¹⁴⁰ Trouw, *De waardevervalstheid van de euro gaat boven solidariteit*, 19-04-2012, www.trouw.nl.

¹⁴¹ Deze landen betreffen België, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal en Spanje.

Met de ondertekening van het Verdrag van Lissabon in 2007¹⁴² kwam een einde aan de pijlerstructuur binnen de Europese Unie.¹⁴³ Het Gemeenschappelijk Handelsbeleid was daarna niet meer gebonden aan een pijler. Daarnaast kreeg de EU op een groot aantal onderdelen van het Europese economische beleid de exclusieve bevoegdheid om wetgeving aan te nemen. Deze onderdelen betreffen onder andere het monetair beleid, het mededingingsrecht, het Gemeenschappelijk Handelsbeleid en het gemeenschappelijk visserijbeleid.¹⁴⁴ Hoewel het economisch beleid van de EU in de afgelopen decennia zich verder ontwikkeld heeft en een meer centrale aansturing heeft gekregen, weet de Europese Unie zich als economisch machtsblok nog steeds niet altijd even goed te positioneren.¹⁴⁵

2.2.2. De ontwikkeling van het Europese buitenlandse beleid

In tegenstelling tot het Europese (buitenlandse) economische beleid is het Europese buitenlandse beleid pas in 1970 vormgegeven.¹⁴⁶ De basis voor dit buitenlandse beleid was de Europese Politieke Samenwerking (EPS).¹⁴⁷ De EPS werd opgericht bij het Verdrag van Luxemburg in 1970 en werd later ingebed in de Europese Gemeenschap (EG). Het oorspronkelijke doel van de EPS was het bij elkaar brengen van de ministers van Buitenlandse Zaken van de verschillende Europese lidstaten.¹⁴⁸ De EPS werd geleid door een afgevaardigde van het land dat ook de Europese Gemeenschappen leidde. Zodoende wisselde na zes maanden het leiderschap met alle negatieve gevolgen van dien voor de continuïteit ten aanzien het planningsproces van de EPS.¹⁴⁹

GBVB

In het Verdrag van Maastricht van 1992 werd de EPS vervangen door het GBVB.¹⁵⁰ Het GBVB vormde de tweede pijler van de Europese Unie en was daarmee intergouvernementeel van aard. Dit betekende dat elke onder de EU vallende lidstaat een veto kon uitspreken tegen elk nieuw beleidsinitiatief voor het GBVB. Hierdoor was het buitenland beleid in de praktijk vaak

¹⁴² Verdrag van Lissabon, tot wijziging van het Verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, 17-12-2007, *Publicatieblad C306*, blz. 1-271.

¹⁴³ Mengelberg S.N. en M.E. Drent, Een effectievere Europese Unie, De gevolgen van het Verdrag van Lissabon voor het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid, 2010, *Militaire Spectator*, Jaargang 179, nummer 11, blz. 544, www.clingendael.nl.

¹⁴⁴ Verdrag van Lissabon, tot wijziging van het Verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, 17-12-2007, *Publicatieblad C306*, blz. 46, 47 (artikel 2a en b).

¹⁴⁵ Smith M., *European Union External Relations*, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 236.

¹⁴⁶ Dover R., *From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies*, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 242.

¹⁴⁷ Ibidem

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ Ibidem

¹⁵⁰ Dover R., *From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies*, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 244.

conservatief.¹⁵¹ Aangezien het GBVB de tweede pijler van de Europese Unie vormde, verliep de coördinatie/ afstemming met de eerste en derde pijler niet altijd even gemakkelijk.¹⁵²

Voor de coördinatie van het buitenlandse beleid over de drie pijlers in de EU kregen de betrokken partijen een aantal rollen toebedeeld om dit mogelijk te maken.¹⁵³ Het Europees buitenlands beleid was op deze manier verdeeld over de drie pijlers van de Europese Unie en opgebouwd uit lagen. De eerste laag werd gevormd door het buitenlands-, veiligheids- en defensiebeleid van de verschillende lidstaten zelf. De tweede laag werd gevormd door het GBVB waarin de verschillende bij de EU aangesloten lidstaten samenwerkten op het gebied van buitenlands beleid. Ten slotte was er de Europese Commissie met haar verantwoordelijkheden en vertegenwoordiging op het wereldtoneel.¹⁵⁴ Onvoldoende samenwerking op het gemeenschappelijke buitenlandse beleid tussen de verschillende lidstaten heeft er waarschijnlijk toe bijgedragen dat het GBVB in de eerste jaren van het bestaan weinig opleverde.¹⁵⁵ Positief was echter wel dat het mondiale bereik van het GBVB zich na een aantal jaar begon uit te breiden.¹⁵⁶

Het Verdrag van Amsterdam uit 1997 zorgde voor enkele aanpassingen ten aanzien van het GBVB. Eén van die aanpassingen was de aanstelling van een Hoge Autoriteit voor het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid die tevens de secretaris-generaal van de Raad van Europa was.¹⁵⁷ Daarnaast kwam in het Verdrag van Amsterdam naar voren dat er een instrument met betrekking tot gemeenschappelijke strategie zou komen ter ondersteuning van het Europees buitenlands beleid.¹⁵⁸ In de praktijk bleek dit instrument echter niet erg succesvol te zijn.¹⁵⁹

EVDB

Een belangrijke impuls voor het Europese buitenlandse beleid vormde de gesprekken tussen de grote Europese mogendheden in Saint Malo in 1998.¹⁶⁰ Onder leiding van de Britten werden gesprekken gevoerd over een nieuw samenwerkingsverband op het gebied van Europese buitenlandse

¹⁵¹ Dover R., From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 244.

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ Dover R., From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 245.

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ Keukeleire S. en J. MacNaughtan, *The Foreign policy of the European Union*, 2008, New York: Palgrave Macmillan, blz. 162.

¹⁵⁷ Dover R., From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010 New York: Oxford University press, blz 247.

¹⁵⁸ Keukeleire S. en J. MacNaughtan, *The Foreign policy of the European Union*, 2008, New York: Palgrave Macmillan, blz. 154-156; Dover R., From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 247.

¹⁵⁹ Keukeleire S. en J. MacNaughtan, *The Foreign policy of the European Union*, 2008, New York: Palgrave Macmillan, blz. 155-156.

¹⁶⁰ Dover R., From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 247.

betrekkingen. In dit nieuwe samenwerkingsverband zou ook samen worden gewerkt op defensie gerelateerde onderwerpen en zelfs militaire samenwerking. Voor de Britten was het initiëren van deze gesprekken tevens een manier om het initiatief van de Fransen, Italianen en Spanjaarden om militair samen te gaan werken te interromperen zodat de Britse belangen geen schade zouden oplopen.¹⁶¹ De gesprekken in Saint Malo werden gevolgd door gesprekken in Cologne, Helsinki, Sintra en Nice en leidden uiteindelijk tot de oprichting van het Europese Veiligheid en Defensiebeleid (EVDB).¹⁶² Dit beleid werd onderdeel van het GBVB.¹⁶³ Het EVDB behelsde drie elementaire elementen, te weten militair en civiel crisismanagement en conflictpreventie.¹⁶⁴ Door de nadruk op deze aspecten van militair optreden te leggen, ontwikkelde Europa een ander soort buitenlands defensie en veiligheidsbeleid dan bijvoorbeeld de Amerikanen.

In het Verdrag van Nice in 2000 werden uiteindelijk de details ten aanzien van het EVDB uitgewerkt en vastgelegd.¹⁶⁵ De Europese commissie kreeg de macht om erop toe te zien dat de acties uit het oogpunt van het EVDB in overeenstemming waren met de doelstellingen van de verschillende Europese lidstaten. Daarnaast voorzag het Verdrag van Nice in een verdere supranationalisatie van EVDB beleid door te bepalen dat gestemd kon worden op basis van een gekwalificeerde meerderheidsregeling op dit gebied.¹⁶⁶ Gesteld kan worden dat de ontwikkelingen met betrekking tot het EVDB relatief snel zijn gegaan als gekeken wordt naar de problematiek die er om het proces heen hing.¹⁶⁷ Ondanks de ontwikkelingen bleef de beleidsvorming rond het EVDB echter een stroperig proces dat vooral in handen bleef van de lidstaten, ondanks de pogingen om zowel het GBVB als het EVDB dichter bij Brussel te krijgen.¹⁶⁸

Het Verdrag van Lissabon van 2007 bracht verbetering ten aanzien van de positie van het GBVB en het EVDB als supranationale organen.¹⁶⁹ Zo werden er maatregelen genomen die de autoriteit van het GBVB en het EVDB versterkten en werden regels ingevoerd die deze versterkte positie moesten ondersteunen. Daarnaast moesten lidstaten verplicht militaire middelen ter beschikking (kunnen) stellen voor gemeenschappelijke acties en waren ze daarnaast verplicht om de Europese Defensie

¹⁶¹ Dover R., From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 247.

¹⁶² Dover R., From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 248.

¹⁶³ www.atlcom.nl/Europeseveiligheid/pijlerstructuur.htm.

¹⁶⁴ Dover R., From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 248.

¹⁶⁵ Dover R., From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 250.

¹⁶⁶ Ibidem.

¹⁶⁷ Keukeleire S. en J. MacNaughtan, *The Foreign policy of the European Union*, 2008, New York: Palgrave Macmillan, blz 198.

¹⁶⁸ Dover R., From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 250.

¹⁶⁹ Dover R., From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 251.

Agentschap (EDA)¹⁷⁰ actief te ondersteunen. Ondanks al deze ontwikkelingen en maatregelen spelen de ministers van buitenlandse zaken en defensie van de verschillende lidstaten een cruciale rol binnen zowel het GBVB en het EVDB.¹⁷¹ Dit is mogelijk mede de oorzaak ervan dat Europa in de afgelopen decennia, ondanks de successen die het behaald heeft met betrekking tot mondiale vraagstukken, op sommige momenten een ambivalente houding uitstraalt. Vanuit dit perspectief is het niet verbazingwekkend dat Boonstra aangeeft dat er met betrekking tot het Europese veiligheids- en defensiebeleid weinig ontwikkelingen zijn te verwachten in 2012.¹⁷²

Naast de verbetering van de positie van het GBVB werd binnen Europa tevens gesproken over de manier waarop de relaties met de staten aan de rand van Europa ingevuld dienden te worden. Een debat hierover vond plaats in de periode 2002 tot 2004¹⁷³ en leidde uiteindelijk tot de totstandkoming van de ‘European Neighbourhood Policy’ (ENP). In mei 2004 kwam het gelijknamige strategy paper¹⁷⁴ uit waarin naar voren kwam op welke manier de EU zou gaan samenwerken met de omliggende landen. De kern van de ENP bestond uit versterking van de relaties tussen de EU en de omliggende landen op basis van een aantal gedeelde waarden, zoals democratie, mensenrechten en de principes van een vrije markt.¹⁷⁵ De samenwerking zou worden geëffectueerd door zogenaamde bilaterale Action Plans (AP) tussen de EU en afzonderlijke staten onder de ENP. Deze plannen moesten ervoor zorgen dat de relaties tussen de partijen versterkt werd op onder andere de volgende gebieden: handelsrelaties, rechtspraak, transport en het stimuleren van hervormingen.¹⁷⁶

2.3. Geo-economische instrumenten van Europa

De beschreven ontwikkelingen van zowel het Europees (buitenlandse) economisch beleid als het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid laten zien dat beide beleidsterreinen nauw met elkaar verbonden zijn. Het GBVB heeft echter een veel mindere supranationale functie kunnen bekleden dan het Europees (buitenlandse) economisch beleid. Waarschijnlijk is dit de reden dat Europa meer moeite heeft gehad zich te profileren als één blok op het gebied van buitenlandse politieke zaken dan op het gebied van economisch beleid. Opvallend is dat in de praktijk de instrumenten behorende tot het laatstgenoemde beleidsspectrum ingezet zijn voor onder andere mensenrechtenkwesies en/ of

¹⁷⁰ De EDA was opgericht om operationele benodigdheden voor gemeenschappelijk Europees optreden vast te stellen en daarnaast maatregelen te stimuleren om deze benodigdheden te verkrijgen.

¹⁷¹ Dover R., From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz 251.

¹⁷² Boonstra J., What legacy for security and defence?, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 37.

¹⁷³ Popescu N., *The EU in Moldova-Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional paper, Institute for security studies, no. 60, 2005, blz. 9.

¹⁷⁴ Commission of the European Communities, *European Neighbourhood Policy*, Brussel 12-05-2004, COM (2004) 373 final, blz. 1-35.

¹⁷⁵ European Commission, *The Policy: what is the European Neighbourhood Policy?*, http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm.

¹⁷⁶ Popescu N., *The EU in Moldova-Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional paper, Institute for security studies, no. 60, 2005, blz. 9.

ontwikkelingssamenwerking. Mogelijk kan in dit kader gesproken worden van geo-economisch handelen door de Europese Unie. Door de decennia lange afscheiding tussen de hiervoor genoemde beleidsterreinen, ondanks de ontwikkeling van coördinatie mechanismen ertussen, heeft een overkoepelend geo-economisch beleidskader echter nooit kans gehad om zich op een adequate wijze te ontwikkelen. Desondanks beschikt de Europese Unie in beginsel over voldoende instrumenten om geo-economisch te kunnen handelen, zoals zal blijken uit de tekst hieronder. In de huidige situatie zal de beslissing over een in te zetten economisch instrument voor het GBVB besloten moeten worden met een gekwalificeerde meerderheid van stemmen in de Europese Raad.¹⁷⁷ De geo-economische instrumenten die Europa (mogelijk) zou kunnen inzetten liggen op meerdere terreinen, zoals hierna zal blijken.

Financiële en economische sancties

Sancties worden regelmatig ingezet om andere staten of statelijke samenwerkingsverbanden onder druk te zetten om hun politiek en/ of bepaalde activiteiten aan te passen. Zo kunnen ze worden ingezet om internationale c.q. nationale veiligheidsbelangen en/ of mensenrechten te beschermen.¹⁷⁸ Het voordeel van het instrument is dat het de inzet van militaire middelen kan uitstellen of zelfs voorkomen maar toch die extra druk kan geven op een andere staat die met diplomatie maar moeilijk bereikt kan worden.

Sancties bestaan in verschillende vormen, zoals diplomatieke, militaire, financiële en economische sancties. Bij diplomatieke sancties moet gedacht worden aan het uitzetten van buitenlandse diplomaten of het terughalen van de eigen diplomaten uit een bepaald land. Daarnaast kunnen deze diplomatieke sancties ook opgelegd worden ten aanzien van bepaalde personen uit een staat, zoals regeringsleiders en politieke leden.¹⁷⁹ Deze personen kunnen dan bijvoorbeeld niet meer reizen naar het land dat de sancties oplegt of naar landen die deze sancties steunen. Bij militaire sancties moet gedacht worden aan wapenembargo's en soortgelijke maatregelen. Ondernemingen van een staat die dergelijke sancties oplegt en/ of steunt mogen geen of in mindere mate wapens- en of wapen gerelateerde materialen exporteren naar de landen waar de militaire sancties op rusten.¹⁸⁰ Financiële sancties zijn blokkades van financiële stromen of tegoeden van personen en organisaties met het doel deze te straffen of aan te zetten tot het veranderen van beleid en/ of activiteiten. Economische sancties ten slotte zijn bijvoorbeeld verboden voor ondernemingen uit de staat die de sancties oplegt om handel te drijven in bepaalde producten of om diensten te verlenen aan ondernemingen uit staten waar de sancties op rusten.¹⁸¹ De economische sancties kunnen in verschillende vormen voorkomen zoals in de

¹⁷⁷ www.europa-nu.nl.

¹⁷⁸ AFP, *Vijf vragen over sancties*, www.nos.nl, maart 2011.

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ AFP, *Vijf vragen over sancties*, www.nos.nl, maart 2011.

vorm van een handelsembargo of specifiek in de vorm van een boycot tot levering van bepaalde grondstoffen of het stopzetten van bepaalde licenties van ondernemingen om in een bepaald land te opereren.

Vanuit de geo-economische theorie geredeneerd zijn alleen de financiële en economische sancties geo-economische instrumenten te noemen. In het vervolg van dit scriptieonderzoek zullen dan ook deze laatstgenoemde instrumenten bedoeld worden als gesproken wordt over sancties.

Economische sancties worden niet alleen door staten opgelegd maar kunnen ook door instituties zoals de VN worden ingesteld.¹⁸² Hoofdstuk IV van het VN-Handvest vormt de basis waarop de VN-Veiligheidsraad economische sancties kan opstellen tegen een staat of een groep van staten. Regionale organisaties of een regionale groep van staten kunnen ook sancties instellen op basis van het Handvest van de VN namelijk op basis van artikel 52, lid 1. Individuele staten kunnen ten slotte sancties op basis van het soevereiniteitsprincipe instellen. Hierbij geldt wel de voorwaarde dat er geen specifieke (internationale) verplichtingen bestaan c.q. bindende afspraken zijn gemaakt die de betreffende sancties in de weg staan.¹⁸³ Economische sancties zijn de afgelopen jaren een aantal keer ingezet door de Europese Unie, zoals bijvoorbeeld in Libië en Syrië in 2011.

Interventie op de financiële markten

In de inleiding van deze scriptie werd een situatie beschreven tijdens de Suez crisis van 1956 waarin de VS de Britten onder druk zetten om een einde te maken aan de acties tegen Egypte. Dit is een goed voorbeeld van een (mogelijke) statelijke interventie op de financiële markten op basis van politieke doelen. Dit is zeldzaam aangezien dit soort interventies op statelijk niveau voornamelijk zijn ingezet voor economische doelen al dan niet met een politieke component. Een goed voorbeeld hiervan zijn de berichten over ‘valuta-oorlogen’ in 2010 over vooral monetaire kwesties tussen verschillende economische mogendheden. Het (kunstmatig) verlagen van de relatieve koers van de dollar en yen door respectievelijk de VS en Japan lokte hetzelfde gedrag uit bij landen als Brazilië, Zuid-Korea en Singapore.¹⁸⁴

Sovereign Wealth funds

In de jaren vijftig zijn de eerste Sovereign Wealth funds ontstaan.¹⁸⁵ Deze fondsen kunnen het best worden beschreven als grote financiële reserves in een buitenlandse of meerdere buitenlandse

¹⁸² Instituut voor internationaal recht, Kanttekening economische sancties en hun impact op mensenrechten, het rapport Bossuyt en zijn follow-up, *Ethische perspectieven*, K.U. Leuven, 11, 12, 2001, Blz. 89-96.

¹⁸³ Ibidem.

¹⁸⁴ Waard P. de, Valutaoorlog niet beteugeld, oktober 2010, www.volkskrant.nl.

¹⁸⁵ Johnson S., *The Rise of Sovereign Wealth funds, finance and development*, September, volume 44, nr. 3, 2007, blz. 1 t/m 3.

muntsorten die in handen zijn van een bepaalde overheid.¹⁸⁶ Een belangrijk kenmerk daarbij is dat deze financiële reserves los staan van de officiële buitenlandse muntreserves van de betreffende staat en dus gebruikt kunnen worden om extra rendement te bewerkstelligen.¹⁸⁷ Met het geld in de Sovereign Wealth funds wordt in de regel meer risico genomen dan met andere reserves in handen van de overheid¹⁸⁸, zoals bijvoorbeeld in het geval van de staatspensioenen.

Sovereign Wealth funds hebben wel degelijk een geo-economische dimensie. De fondsen zijn namelijk ideaal om financiële belangen te nemen in buitenlandse ondernemingen c.q. projecten waarmee economische macht en daarmee ook politieke invloed verkregen kan worden. Met betrekking tot de laatstgenoemde invloed heeft het IMF in 2008 al een werkgroep opgericht om richtlijnen op te stellen voor staatsfondsen aangezien overheden via deze fondsen politieke invloed zouden kunnen gaan uitoefenen.¹⁸⁹

Na deze actie van het IMF hebben een aantal staatsfondsen uit Azië, Rusland en het Midden-Oosten een werkgroep opgericht en een gedragscode gecreëerd, genaamd de Santiago-richtlijn.¹⁹⁰ Deze gedragscode had tot doel om een kader te schetsen wat betreft het toezicht en de verantwoording met betrekking tot het investeringsbeleid.¹⁹¹

De belangstelling voor (de mogelijkheden van) Sovereign Wealth funds is pas sinds 2007 in een stroomversnelling geraakt.¹⁹² Dit heeft te maken met een aantal factoren, zoals stijgende grondstoffenprijzen, wat ervoor heeft gezorgd dat bepaalde landen die over grote voorraden van deze grondstoffen beschikken hun Sovereign Wealth funds hebben kunnen vullen.¹⁹³ Daarnaast kan het feit dat een aantal grote Sovereign Wealth funds zich in handen van opkomende landen bevinden¹⁹⁴ een stimulans vormen voor deze landen om hun positie in de wereld te versterken. Ten slotte neemt de omvang van alle Sovereign Wealth funds nog steeds toe. Zo was de totale omvang van deze fondsen in 1990 op zijn hoogst 500 miljard dollar¹⁹⁵ terwijl dit eind 2011 opgelopen was tot 4,8 biljoen dollar.¹⁹⁶ Volgens een onderzoek van TheCityUK zal dit bedrag in 2012 oplopen tot 5,2 biljoen dollar.¹⁹⁷ Met een dergelijk oplopend bedrag kunnen investeringen worden gedaan en het geo-economisch potentieel van staten die een Sovereign Wealth fund bezitten, versterkt worden.

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Teslik L.H., *Sovereign Wealth funds*, Council on Foreign relations, 2008, blz. 1 t/m. 3, www.cfr.org.

¹⁸⁸ Ibidem.

¹⁸⁹ Volkskrant, *IMF wil richtlijnen voor staatsfondsen*, 2008, www.volkskrant.nl.

¹⁹⁰ Fondsnieuws, *Staatsfondsen komen met gedragscode*, september 2008, www.fondsnieuws.nl

¹⁹¹ Ibidem.

¹⁹² Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Insitute for international policy, september 2010, blz 1 t/m 44.

¹⁹³ Thirlwell M.P., *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Insitute for international policy, september 2010, blz 1 t/m 44.

¹⁹⁴ Ibidem.

¹⁹⁵ Johnson S., *The Rise of Sovereign Wealth funds, finance and development*, September, volume 44, nr. 3, 2007, blz. 1 t/m 3.

¹⁹⁶ Maslakovic M., *Sovereign Wealth funds*, TheCityUK, februari 2012, blz. 1 t/m 8, www.thecityuk.com.

¹⁹⁷ Ibidem.

Heffingen en quota

Belangrijke geo-economische instrumenten zijn heffingen en quota. Zoals de naam al aangeeft gaat het bij heffingen om prijsverhogende maatregelen en bij quota om maatregelen die ervoor zorgen dat de import en/of export aan bepaalde grenzen gebonden is. Hoewel de hiervoor genoemde maatregelen niet zo ver gaan als bij economische sancties zorgen ze wel voor beperkingen voor andere landen om hun producten binnen het gebied waarvoor ze gelden af te zetten. In feite is dit een vorm van protectionisme van de eigen markt. Natuurlijk kan het instellen van deze maatregelen tot hetzelfde gedrag leiden bij de staten waartegen de maatregelen worden ingesteld, met mogelijke handelsoorlogen tot gevolg. Een bekend voorbeeld van heffingen zijn de Europese invoerrechten op landbouwproducten.¹⁹⁸ Hierdoor blijven de producten van Europese boeren concurrerend ondanks dat de prijzen van dezelfde producten op de wereldmarkt lager zijn.¹⁹⁹ De maatregelen van quota en heffingen vormen een effectieve aanvulling op het geo-economisch arsenaal van een staat.

Staatssteun

Als een overheid een bepaalde onderneming ondersteunt door bijvoorbeeld subsidies en/of leningen te verstrekken dan kan dat letterlijk als steun van de staat worden gezien. Toch wordt het begrip in de praktijk vaak anders gebruikt en moet aan een aantal criteria zijn voldaan om te spreken van staatssteun. Zo heeft de Europese Unie in het Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie (VwEU)²⁰⁰ in artikel 107 lid 1 ten aanzien hiervan de volgende cumulatieve criteria gedefinieerd.²⁰¹ Het eerste criterium behelst het punt dat er sprake moet zijn van steun van de desbetreffende overheid of bekostiging met overheidsmiddelen. Het tweede criterium heeft betrekking op het economische voordeel dat wordt gerealiseerd dat niet zonder de steun behaald had kunnen worden. Het derde criterium is dat de steun selectief van aard moet zijn, oftewel dat het betrekking zal hebben op bepaalde ondernemingen. Ten slotte moet de steun eerlijke mededinging in de weg staan of dreigen te vervalsen en de handel (hierdoor) tussen staten beïnvloeden.²⁰² De Europese Unie beschouwt de steun die aan alle hierboven beschreven criteria voldoet in principe als verboden.²⁰³ Toch is staatssteun een goed middel om geo-economisch te handelen aangezien hiermee de concurrentiekracht van aan de staat gelieerde ondernemingen kan worden versterkt. Deze ondernemingen hebben daardoor theoretisch gezien meer mogelijkheden om op hun markt te concurreren waardoor de economische machtspositie van zowel de onderneming als de ondersteunende staat kan toenemen.

¹⁹⁸ www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/invoer-en-douane/invoerbelastingen.

¹⁹⁹ Ibidem.

²⁰⁰ Het VwEU bevat wijzigingen ten aanzien van het Verdrag van Rome en bepaalt zowel de bevoegdheden van de EU alsmede de wijze waarop de EU deze uitoefent.

²⁰¹ www.europadecentraal.nl/menu/550/Kernvragen.html; Publicatieblad van de Europese Unie, Mededelingen en bekendmakingen, Geconsolideerde versie van het verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VwEU), artikel 107 lid 1, 51^e jaargang, c-115, 9 mei 2008.

²⁰² www.europadecentraal.nl/menu/550/Kernvragen.html; Publicatieblad van de Europese Unie, Mededelingen en bekendmakingen, Geconsolideerde versie van het verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VwEU), artikel 107 lid 1, 51^e jaargang, c-115, 9 mei 2008.

²⁰³ www.europadecentraal.nl/menu/550/Kernvragen.htm.

Nationalisering

Het is lastig om nationalisering als een geo-economisch instrument te beschouwen voor de Europese Unie. Dit komt omdat deze maatregel in principe marktwerking beperkt of zelfs uitsluit doordat bepaalde ondernemingen al dan niet gedwongen in staatshanden komen. Hierdoor wordt de overheid in plaats van private partijen de eigenaar van deze ondernemingen. Een goed voorbeeld van een dergelijke maatregel is de nationalisering van de goudindustrie in Venezuela in 2011.²⁰⁴ Hiervoor werd door Hugo Chavez een wet ondertekend die ervoor zorgde dat zowel de ontginning als de exploitatie van goud in handen kwam van de Venezolaanse autoriteiten.²⁰⁵

Nationalisering is een adequate maar rigoureuze manier van geo-economisch handelen die vooral op de korte termijn zeer effectief kan zijn. Een staat kan zich op deze manier op een relatief snelle wijze middelen verschaffen van buitenlandse ondernemingen en daarmee zowel economische als politieke macht verwerven. De keerzijde van deze manier van handelen is echter dat andere staten en/of gelieerde ondernemingen zich ofwel zullen beschermen of zelfs maatregelen ter vergelding zullen nemen. Hiermee kan het initiële voordeel van nationalisering vanuit geo-economisch perspectief gedeeltelijk of in zijn geheel ongedaan worden gemaakt.

²⁰⁴ Belga, *Venezuela nationaliseert ontginning en exploitatie goud*, 24 augustus 2011.

²⁰⁵ Ibidem.

3. De periode 1991 tot en met 1997

3.1. Inleiding

In dit hoofdstuk staat de empirie van deze scriptie centraal. Aan de hand van een aantal case studies zal geanalyseerd worden in hoeverre de Europese Unie vanaf het einde van de Koude Oorlog geo-economische instrumenten heeft ingezet als manier om mondiale conflicten tegen te gaan. In dit hoofdstuk zullen een aantal conflicten uit de periode 1991 tot en met 1998 worden behandeld op basis van het onderzoeksmodel uit paragraaf 1.2.2. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een evaluatie van de resultaten uit deze analyse.

3.2. Het buitenlands beleid van Europa ten aanzien van mondiale conflicten: 1991 t/m 1997

3.2.1. De oorlogen in het voormalig Joegoslavië

Achtergrond

Een belangrijke oorzaak van de oorlogen in het voormalig Joegoslavië was het overlijden van Tito in 1980 die als leider van Joegoslavië (onder andere) erop gericht was om de solidariteit tussen de verschillende nationaliteiten binnen de socialistische federatie te stimuleren.²⁰⁶ Echter na de dood van Tito leefde de spanningen tussen de verschillende etnische groepen in Joegoslavië op.²⁰⁷ Deze spanningen werden tussen de verschillende etnische groepen werden door leiders van verschillende partijen verder op scherp gezet met de bedoeling om nationalistische gevoelens op te wekken.²⁰⁸ De opkomst van nationalisme zorgde voor spanningen in het voormalig Joegoslavië en in 1991 verklaarden zowel Slovenië als Kroatië zichzelf onafhankelijk.²⁰⁹ Na deze verklaring tot zelfstandigheid braken in verschillende delen van het voormalig Joegoslavië oorlogen uit. Zo brak in Kroatië een oorlog uit die uiteindelijk tot de afscheiding van het gebied zou leiden.²¹⁰ In Slovenië was sprake van een relatief korte oorlog tussen troepen van de Federale Republiek Joegoslavië en die van Slovenië waarna de vrede werd getekend.²¹¹ In 1992, het jaar waarin Servie en Montenegro de nieuwe Federale Republiek Joegoslavië uitriepen, verklaarde ook Bosnië-Herzegovina zich onafhankelijk. Aangezien de Serviërs die in Bosnië-Herzegovina woonden tegen de onafhankelijkheid van het gebied waren, ontstond een conflict tussen de verschillende bevolkingsgroepen in het gebied dat zou uitmonden in een bloedige burgeroorlog.²¹²

²⁰⁶ Sotiropoulou A., *The Role of Ethnicity in Ethnic Conflicts: The Case of Yugoslavia*, 2004, Hellenic Foundation for European Foreign Policy (ELIAMEP), Athene, blz. 3, 4.

²⁰⁷ Sotiropoulou A., *The Role of Ethnicity in Ethnic Conflicts: The Case of Yugoslavia*, 2004, Hellenic Foundation for European Foreign Policy (ELIAMEP), Athene, blz. 4.

²⁰⁸ Sotiropoulou A., *The Role of Ethnicity in Ethnic Conflicts: The Case of Yugoslavia*, 2004, Hellenic Foundation for European Foreign Policy (ELIAMEP), Athene, blz. 5.

²⁰⁹ Folmer C., *Voormalig Joegoslavië*, mei 2010, www.conflictenteller.nl.

²¹⁰ Ibidem.

²¹¹ Ibidem.

²¹² Folmer C., *Voormalig Joegoslavië*, mei 2010, www.conflictenteller.nl.

Het conflict

Hoewel de EG niet wist te voorkomen dat gewelddadigheden uitbraken in het voormalig Joegoslavië zorgde het wel voor een aantal nieuwe instrumenten om deze tegen te gaan.²¹³ Zo werd Lord Carrington als speciaal afgevaardigde benoemd van de EG om voor onderhandelingen te zorgen.²¹⁴ Daarnaast werd een vredesconferentie georganiseerd die tevens tot het eerder genoemde Akkoord van Brioni leidde.²¹⁵ Ten slotte zorgde het voor onbewapende observanten die in het voormalig Joegoslavië de vrede moesten bewaken.²¹⁶ Opmerkelijk was dat de inzet van de EG in de eerste jaren na het begin van het conflict niet werd gevolgd door partijen die over grote militaire mogelijkheden bezitten zoals de NAVO en de VS.²¹⁷

De poging van de EG om het conflict in het voormalige Joegoslavië in de eerste jaren na het uitbreken van de strijd tot bedaren te brengen was in het geval van de strijd in Kroatië en Bosnië-Herzegovina minder succesvol.²¹⁸ Dit lag niet alleen aan de grote complexiteit die ten grondslag lag aan deze strijd maar ook aan het onvermogen om de diplomatieke activiteiten met militaire middelen kracht bij te zetten.²¹⁹ Dit onvermogen is mede te relateren aan de opstelling van zowel de Britten als de Amerikanen die allebei geen grote voorstander waren van (de inzet van) militaire instrumenten door de EG. De Britse afkeuring van de inzet van militaire instrumenten had volgens Keukeleire en MacNaughtan niet alleen te maken met hun bezorgdheid over de haalbaarheid van deze inzet maar moet volgens hen ook in de context worden gezien van de onderhandelingen in het kader van het Verdrag van Maastricht.²²⁰ De Britten hadden namelijk als standpunt dat alleen de NAVO de mogelijkheid zou moeten hebben om in Europees samenwerkingsverband militaire middelen in te zetten.²²¹ De Amerikanen hadden een soortgelijk probleem als de Britten met de inzet van militaire middelen door een autonoom Europees samenwerkingsverband. Volgens Keukeleire en MacNaughtan voerden de Amerikanen druk uit op Europese lidstaten om met het oog op de totstandkoming van het Verdrag van Maastricht te voorkomen dat Europa een internationale speler met betrekking tot autonome militaire middelen zou worden.²²² Dat de voornamelijk diplomatieke instrumenten van de EU niet erg succesvol waren bij het uitbreken van de oorlog in het voormalig Joegoslavië wil niet zeggen dat er initieel helemaal geen succes was voor Europa in het kader van het bestrijden van het

²¹³ Keukeleire S. en J. MacNaughtan, *The Foreign policy of the European Union*, 2008, New York: Palgrave Macmillan, blz. 262.

²¹⁴ Ibidem.

²¹⁵ Ibidem.

²¹⁶ Ibidem.

²¹⁷ Ibidem.

²¹⁸ Keukeleire S. en J. MacNaughtan, *The Foreign policy of the European Union*, 2008, New York: Palgrave Macmillan, blz. 263.

²¹⁹ Ibidem.

²²⁰ Ibidem.

²²¹ Ibidem.

²²² Ibidem.

conflict. Zo werden wel instrumenten ontwikkeld in de vorm van humanitaire hulp en programma's voor wederopbouw om de situatie in het gebied te verbeteren.²²³

In 1992 hield de EPS op te bestaan en werd het GBVB opgericht bij het Verdrag van Maastricht. Het GBVB zorgde niet voor verbetering in de situatie in het voormalig Joegoslavië waar de strijd voortduurde. In hetzelfde jaar dat het GBVB werd opgericht kwam ook de VN vredesmacht UNPROFOR tot leven door VN-resolutie 743. Deze had vanaf maart 1992 alleen het mandaat om in Kroatië op te treden, maar werd in juni 1992 uitgebreid met de gebieden Bosnië en Herzegovina. De initiële taak van UNPROFOR was om ervoor te zorgen dat er vrede zou komen in het gebied. Later kreeg UNPROFOR ook de taak om gebieden met geweld te beschermen, zoals in VN-resolutie 836 werd bepaald.²²⁴ Het was 1993 toen een afgevaardigde van de EU genaamd David Owen samen met een gezant van de VN een vredesvoorstel ontwierp om de vrede in het gebied te bewerkstelligen. Dit voorstel werd echter afgewezen.²²⁵ In 1995 veroverden de Serviërs de Srebrenica enclave waar het Nederlandse Dutchbat bataljon voor bescherming was gelegerd.²²⁶ Uiteindelijk zou de oorlog in 1995 beëindigd worden met het Verdrag van Dayton en de verdeling van Bosnië Herzegovina in twee delen werd opgesplitst.²²⁷ UNPROFOR zou worden door een NAVO-missie onder de naam IFOR.²²⁸

De rol van de EU in de hiervoor genoemde periode was voornamelijk ondersteunend van aard, waarbij de verschillende lidstaten ook zelfstandig opereerden bijvoorbeeld bij het leveren van troepen voor de VN-missie(s). Ook kwam de van EU met sancties in de vorm van beperkende maatregelen²²⁹ en het bevriezen van de middelen van de Joegoslavische en Servische regeringen.²³⁰

In 1999 werd Javier Solana benoemd als secretaris generaal van de Raad van de Europese Unie en als Hoge Autoriteit van het GBVB.²³¹ Solana kreeg de ruimte van de EU om intensiever in te zetten op

²²³ Smith M., *The Commission and External Relations*, In: Edwards G., en D. Spence (eds), *The European Commission*, 2006, London: John Harper Publishing, blz. 336; Keukeleire S. en J. MacNaughtan, *The Foreign policy of the European Union*, New York: Palgrave Macmillan, 2008, blz. 336.

²²⁴ www.vredesmissies.nl/unprofor.htm; United Nations Security Council, resolution 836, S/RES/836, 4 juni 1993, blz. 1-4.

²²⁵ Center for European Studies-Chapel Hill, *What happened to Yugoslavia? The War, The Peace and the Future*, 2004, blz. 1-16.

²²⁶ www.nos.nl/archief/2004 ('Dossier Srebrenica' plus 'De aanloop Dutchbat naar Srebrenica').

²²⁷ BBC, *Break-up of Yugoslavia*, 4 juni 1993, www.news.bbc.co.uk.

²²⁸ www.vredesmissies.nl/unprofor.htm.

²²⁹ Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 98/240/GBVB door de Raad bepaald op grond van artikel J.2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie betreffende beperkende maatregelen tegen de Federale Republiek, 19 maart 1998, *Publicatieblad L95*, blz. 1-3, www.eur-lex.europa.eu; Raad van de Europese Unie, Verordening (EG) Nr. 926/98 betreffende de beperking van bepaalde economische betrekkingen met de Federale Republiek Joegoslavië, 27 april 1998, *Publicatieblad L130*, blz. 1 t/m 4, www.eur-lex.europa.eu.

²³⁰ Velden B. van der, Joegoslavië heeft nog weinig last van sancties, 22/4/1999, retro.nrc.nl; Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 98/326/GBVB door de Raad bepaald op grond van artikel J.2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie, inzake de bevriezing van de middelen die de regeringen van de Federale Republiek Joegoslavië en van Servië in het buitenland, 7 mei 1998, *Publicatieblad L143*, blz. 1-2, www.eur-lex.europa.eu.

²³¹ Keukeleire S. en J. MacNaughtan, *The Foreign policy of the European Union*, 2008, New York: Palgrave Macmillan, blz. 264.

diplomatie in het gebied.²³² De aanstelling van Solana in de hiervoor genoemde functies kwam een aantal maanden nadat Servische doelen door de NAVO vanuit de lucht waren aangevallen in 1999.²³³ Uiteindelijk zou Milosevic toegeven aan de eisen van de NAVO wat leidde tot een stopzetting van de luchtaanvallen en het begin van vrede in het gebied.²³⁴

De oprichting van de EVDB rond het begin van het nieuwe millenium zorgde ervoor dat het instrumentarium van de EU werd uitgebreid met meer politieke en militaire instrumenten. Met die instrumenten voerde de EU voor het eerst in haar bestaan militaire operaties uit in de vorm van bijvoorbeeld operatie Concordia²³⁵ en de politieke missie in 2003 in Bosnië Herzegovina waarbij de taken werden overgenomen van de International Police Task Force van de VN. Maar de belangrijkste en zelfs tot vandaag de dag grootste inzet van troepen door de EVDB is de militaire operatie Althea van 2 december 2004.²³⁶ Operatie Eufor-Althea was erop gericht om de taken van de NAVO-macht SFOR over te nemen. Het idee van deze overname moet in het licht gezien worden van het feit dat Bush bij zijn aantreden als Amerikaanse president al had aangegeven dat hij Amerikaanse troepen uit het voormalig Joegoslavië wilde gaan terugtrekken.²³⁷ De verdere ontwikkeling van de EVDB en de wil om de capaciteiten hiervan te gebruiken, leidde uiteindelijk tot de inzet van 7000 mensen om de vrede in het voormalige Joegoslavië te bewaken (op basis van de gesloten akkoorden), het zorgen voor een veilige leefomgeving en het beschermen van de internationale en plaatselijke autoriteiten.²³⁸ De EU had eindelijk meer instrumenten verworven om conflicten in de wereld effectief tegen te gaan.

3.2.2. Burgeroorlog in Sierra Leone

Achtergrond

De geschiedenis van Sierra Leone als onafhankelijke natiestaat is relatief kort. Halverwege de 15^e eeuw werd het land verkend door de Portugezen.²³⁹ In 1808 werd Sierra Leone een kroonkolonie van Groot-Brittannië en in 1896 kreeg het gebied de status van Brits protectoraat.²⁴⁰ In 1961 werd Sierra Leone gedekoloniseerd waarna het land een rumoerige periode tegemoet ging met maatschappelijke en

²³² Keukeleire S. en J. MacNaughtan, *The Foreign policy of the European Union*, 2008, New York: Palgrave Macmillan, blz. 264.

²³³ Kim. J., *Kosovo: Review and Analysis of Policy Objectives*, 1998-June 1999, 21 juli 1999, CRS Report for Congress, summary, www.dtic.mil.

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ Operatie Concordia behelsde de eerste militaire operatie van de EU met als doel een stabiele situatie te creëren in Macedonië en de basis te leggen voor implementatie van de Ohrid Framework Agreement.

²³⁶ Dijkstra H., *The role of the Council Secretariat and the European Commission in EU Foreign Policy*, 2011, Proefschrift Universiteit Maastricht, blz. 129-162.

²³⁷ Dijkstra H., *The role of the Council Secretariat and the European Commission in EU Foreign Policy*, 2011, Proefschrift Universiteit Maastricht, blz. 130.

²³⁸ Keukeleire S. en J. MacNaughtan, *The Foreign policy of the European Union*, 2008, New York: Palgrave Macmillan, blz. 265.

²³⁹ Groot de B., Sierra Leone, www.conflictenteller.nl.

²⁴⁰ Fletcher L.E. & H. Weinstein, Rowen, Context, Timing and the Dynamics of Transitional Justice: A Historical Perspective, *Human Rights Quarterly*, 31 (2009) 163-220, The Johns Hopkins University Press, 2009, blz. 163-220.

economische problemen. In 1991 ontstond een rebellie in Sierra Leone met als gevolg een burgeroorlog die ongeveer elf jaar zou duren.²⁴¹ De rebellen die het Revolutionary United Front (RUF) vormden vochten tegen het reguliere leger van de Sierra Leone. De rebellen kregen steun van Charles Taylor²⁴² en zijn aanhang die in het naburige Liberia ook een burgeroorlog uitvocht.²⁴³

Het conflict

Na de dekolonisatie van Sierra Leone speelde het land lange tijd geen belangrijke rol op het internationale toneel.²⁴⁴ Zelfs toen in 1991 in het land de burgeroorlog uitbrak was Groot-Brittannië als voormalig kolonisator erg terughoudend om zich met de situatie te bemoeien.²⁴⁵ Het was dan ook ECOWAS die in de eerste jaren van de burgeroorlog een belangrijke rol speelde om de situatie in het gebied te verbeteren.²⁴⁶ De organisatie stimuleerde vredesonderhandelingen tussen de strijdende partijen en zorgde voor de inzet van de toezichthoudende organisatie (ECOMOG) om controle te houden op Freetown, de hoofdstad van Sierra Leone.²⁴⁷ De inzet van ECOMOG tegen de RUF zorgde ervoor dat president Kabbah in maart 1997 kon terugkeren naar Free Town.²⁴⁸ Niet lang na deze acties ging ECOWAS naast de militaire activiteiten tevens over op economische instrumenten in de vorm van sancties. Deze hadden betrekking op petroleum producten, wapens en internationale reizen van leiders van het AFRC/RUF.²⁴⁹ De sancties van ECOWAS werden gevolgd door sancties van dezelfde aard door VN.²⁵⁰ De VN nam in oktober 1997 resolutie 1132 aan die voorzag in sancties tegen Sierra Leone op het gebied van wapens, olie en reisbeperkingen met betrekking tot de leden van de junta en hun volwassen familieleden.²⁵¹ In deze resolutie kwam tevens de eis tot uiting dat de junta in Sierra Leone de macht zou teruggeven aan de democratisch gekozen regering, het geweld stopte, de aanvoer van hulpgoederen zou toestaan en de grondwet weer als uitgangspunt zou laten gelden.²⁵² De maatregelen in de resolutie bleven van kracht tot VN-resolutie 1171²⁵³ werd aangenomen.²⁵⁴ Net als de eerdere sanctionerende maatregelen werden ook deze maatregelen uit de resolutie van de VN overgenomen door de EU. Dit werd bewerkstelligd door de Europese Unie doormiddel van het Gemeenschappelijk Besluit 98/409/GBVB inzake Sierra Leone.²⁵⁵

²⁴¹ NRC, *Charles Taylor verantwoordelijk voor oorlogsmisdaden in Sierra Leone*, 26 april 2012, www.nrc.nl.

²⁴² NRC, *Charles Taylor verantwoordelijk voor oorlogsmisdaden in Sierra Leone*, 26 april 2012, www.nrc.nl.

²⁴³ www.conflictteller.nl/liberia (augustus 2010).

²⁴⁴ A diplomat's handbook for Democracy Development Support, 2008, www.diplomatshandbook.org, blz. 85.

²⁴⁵ A diplomat's handbook for Democracy Development Support, 2008, www.diplomatshandbook.org, blz. 86.

²⁴⁶ A diplomat's handbook for Democracy Development Support, 2008, www.diplomatshandbook.org, blz. 85-86.

²⁴⁷ A diplomat's handbook for Democracy Development Support, 2008, www.diplomatshandbook.org, blz. 86.

²⁴⁸ Ibidem.

²⁴⁹ A diplomat's handbook for Democracy Development Support, 2008, www.diplomatshandbook.org, blz. 86.

²⁵⁰ Ibidem.

²⁵¹ United Nations Security Council, resolution 1132, S/RES/1132, 8 oktober 1997, blz. 1-4.

²⁵² Ibidem.

²⁵³ United Nations Security Council, resolution 1171, S/RES/1171, 5 juni 1998, blz. 1-2.

²⁵⁴ Intussen had de VN ook resolutie 1156 en 1162 aangenomen door de VN ten aanzien van de situatie in Sierra Leone.

²⁵⁵ Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 98/409/GBVB door de Raad vastgesteld op grond van artikel J.2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie inzake Sierra Leone, 29 juni 1998, *Publicatieblad L187*, www.eur-lex.europa.eu.

De sancties van de VN en de EU hadden voelbare consequenties voor de strijdende partijen in Sierra Leone. Al voor deze tijd had het Europese parlement resoluties aangenomen ten aanzien van Sierra Leone. Dit was bijvoorbeeld het geval in 1996 toen het zijn bezorgdheid uitsprak over de situatie in Sierra Leone en onder andere leden van de RUF opriep te voldoen aan internationale regels en te stoppen met het doden en gijzelen van mensen in Sierra Leone.²⁵⁶ Deze eerdere resoluties ontbeerden echter het meer dwingende karakter van de sancties die vanaf 1997 werden opgelegd. Ondanks de aanname van Gemeenschappelijk Standpunt 98/409/GBVB bleef het optreden van de Europese Unie met betrekking tot de situatie in Sierra Leone tot die tijd beperkt tot de inzet van niet-militaire middelen.

De dood van de Nigeriaanse leider Sani Abachi in juni 1998 zorgde voor nieuwe ontwikkelingen met betrekking tot het conflict in Sierra Leone.²⁵⁷ Door de verkiezingen die daarop volgden in Nigeria ontstond veel druk op de nieuwe Nigeriaanse machthebber Olusegun Obasanjo om het conflict te beëindigen en de Nigeriaanse troepen uit Sierra Leone terug te trekken.²⁵⁸ Inmiddels was in 1999 een VN vredesmacht (UNAMSIL) op de been gebracht voor Sierra Leone.²⁵⁹ De overdracht van de taken van de terugtrekkende ECOMOG troepen aan de VN vredesmacht verliep niet adequaat in een periode dat het conflict in Sierra Leone verergerde. In de loop van 2000 kwam de nieuw geïnstalleerde VN vredesmacht in de problemen toen vijfhonderd personen van de VN vredesmacht werden gegijzeld door de RUF.²⁶⁰ Deze situatie zorgde ervoor dat Groot-Brittannië militair ingreep in Sierra Leone.²⁶¹ Zo ijverden de Britten voor een sterker en grotere VN vredesmacht en kwamen er Britse steunprogramma's voor het leger en de ontwikkeling van de maatschappij van Sierra Leone.²⁶²

De acties van de VN en Groot-Brittannië in Sierra Leone zorgden voor meer internationale aandacht en hulp ten aanzien van het conflict.²⁶³ Ook de VS waren het conflict sinds de eind jaren negentig serieus gaan nemen mede als gevolg van het feit dat de Amerikaanse ambassade in Sierra Leone in 1998 geëvacueerd moest worden door gevechten in het land.²⁶⁴ De VS speelden een belangrijke rol in de totstandkoming van het vredesoverleg tussen de strijdende partijen in Sierra Leone. Dit leidde uiteindelijk tot het Vredesverdrag van Lomé dat getekend werd in juli 1999.²⁶⁵ In de periode daarna werd het vredesproces in Sierra Leone door verschillende landen en samenwerkingsverbanden

²⁵⁶ Europees parlement, Resolutie over Sierra Leone (B4-0094/96), *Publicatieblad Nr. C032*, 5-2-1996, blz. 1.

²⁵⁷ A diplomat's handbook for Democracy Development Support, 2008, www.diplomatshandbook.org, blz. 86.

²⁵⁸ Ibidem.

²⁵⁹ A diplomat's handbook for Democracy Development Support, 2008, www.diplomatshandbook.org, blz. 86, 87.

²⁶⁰ A diplomat's handbook for Democracy Development Support, 2008, www.diplomatshandbook.org, blz. 87.

²⁶¹ Ibidem.

²⁶² Ibidem.

²⁶³ Ibidem.

²⁶⁴ A diplomat's handbook for Democracy Development Support, 2008, www.diplomatshandbook.org, blz. 88.

²⁶⁵ A diplomat's handbook for Democracy Development Support, 2008, blz. 85, www.diplomatshandbook.org, blz. 85, 88, 89.

ondersteund, waaronder de EU.²⁶⁶ Zo zorgde de EU voor ondersteuning van de National Electoral Commission (NEC) die er voor moest zorgen dat de verkiezingen die voor 2002 in Sierra Leone gepland stonden goed zouden verlopen.²⁶⁷ Daarnaast zorgde de EU samen met een aantal andere landen voor financiële ondersteuning om het land verder op te bouwen.²⁶⁸

3.2.3. Het conflict in Moldavië

Achtergrond

Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 wilde de Sovjetrepubliek Moldavië onafhankelijk worden. Op 27 augustus 1991 kwam de officiële verklaring tot onafhankelijkheid van de republiek Moldavië tot stand.²⁶⁹ In maart 1992 werd de status als onafhankelijke republiek bekrachtigd toen het lid werd van de VN. Het uitroepen van de onafhankelijkheid betekende niet dat Moldavië tevens een eigen identiteit had verworven aangezien ongeveer 70% van de bevolking van Roemeense origine is, terwijl er ook twee grote groepen minderheden zijn met een respectievelijk Oekraïense en Russische achtergrond.²⁷⁰ De onafhankelijke situatie van Moldavië leidde tot spanningen in het land vooral in het gebied ten oosten van de rivier de Dniester in de regio Transnistrië. De inwoners van deze regio waren bang dat Moldavië zou samengaan met Roemenië.²⁷¹ Hoewel in deze regio de inwoners ook grotendeels een Roemeense achtergrond hadden, was het aandeel inwoners met een Russische en Oekraïense achtergrond in Transnistrië hoger dan elders in Moldavië.²⁷² Nog voordat de Sovjet-Unie was gevallen verklaarden de Transnistriërs zich onafhankelijk van Moldavië.²⁷³

Het conflict

Op deze onafhankelijkheidsverklaring van Transnistrië volgde een korte oorlog met Moldavië waarin ongeveer 1500 dodelijke slachtoffers vielen.²⁷⁴ Een belangrijk punt was dat het 14^e leger van de Russen die was gestationeerd in Transnistrië ten tijde van de strijd. Onderdelen van dit leger zouden de Transnistriërs gesteund hebben in de strijd.²⁷⁵ Op 21 juli 1992 werd er een vredesverdrag overeengekomen tussen de Russische Federatie en Moldavië. Dit was een doorbraak na de teleurstelling van de bijeenkomst in Helsinki op 23 maart 1992 en daarop volgende bijeenkomsten,

²⁶⁶ A diplomat's handbook for Democracy Development Support, 2008, www.diplomatshandbook.org, blz 91.

²⁶⁷ Ibidem.

²⁶⁸ www.eeas.europa.eu/delegations/sierra_leone/eu_sierra_leone/tech_financial_cooperation/index_en.htm; A diplomat's handbook for Democracy Development Support, 2008, www.diplomatshandbook.org, blz 87, 89, 91, 93.

²⁶⁹ Declaration of Independence of the Republic of Moldavia (27 augustus 1991), 27 augustus 2005, www.Moldova.org.

²⁷⁰ Boonstra J., Moldova, *Transnistria and European Democracy Policies*, FRIDE Comment, February 2007, blz. 1.

²⁷¹ Boonstra J., Moldova, *Transnistria and European Democracy Policies*, FRIDE Comment, February 2007, blz. 1.

²⁷² Ibidem.

²⁷³ www.atlantic-community.org/index/articles/view/Transnistria_is_Next_to_Declare_Independence.

²⁷⁴ Popescu N., *The EU in Moldova-Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional paper, Institute for security studies, no. 60, 2005, blz. 15.

²⁷⁵ Boonstra J., Moldova, *Transnistria and European Democracy Policies*, FRIDE Comment, February 2007, blz. 2; Lamont N.V., territorial dimensions of ethnic conflict: the Moldovan case, 1991-March 1993, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol.6. No. 4, 1993, blz. 576-612.

waar de ministeries van Buitenlandse Zaken van Moldavië, Roemenië, de Russische Federatie en de Oekraïne bij elkaar kwamen om te praten over een mogelijke stopzetting van de strijd. Het vredesverdrag tussen de Russische Federatie en Moldavië werd niet getekend door de president van Transnistrië die ook bij de onderhandelingen aanwezig was. Een belangrijk uitgangspunt van het vredesverdrag tussen de Russische Federatie en Moldavië was de ontwikkeling van Moldavië als soevereine staat. Dit principe was tevens een belangrijk thema op de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE) in Stockholm op 14 december 1992. Op 3 februari 1993 werd besloten tot een CVSE-missie voor Moldavië met als belangrijkste doelen: het assisteren bij de onderhandelingen om tot een politiek duurzame oplossing te komen ten aanzien van het conflict, het zorgdragen van de soevereiniteit en onafhankelijkheid van de republiek Moldavië en het bereiken van een overeenkomst ten aanzien van de regio Transnistrië.²⁷⁶ Inmiddels was er sinds juli 1992 ook een Joint Control Commission (JCC) opgericht, bestaande uit de strijdende partijen, de Russische Federatie de CVSE en de Oekraïne. Deze partijen zagen bijvoorbeeld toe op operaties met als doel toezicht te houden in het gedemilitariseerde zone tussen Moldavië en Transnistrië.²⁷⁷

De onderhandelingen tussen Moldavië, Transnistrië en andere betrokken partijen bleven in de jaren voortduren tot zich een doorbraak voordeed in de vorm het Primakov memorandum.²⁷⁸ Dit memorandum was gericht om de relatie tussen Transnistrië en Moldavië te normaliseren en werd getekend op 1997 door de leiders van Moldavië, Transnistrië, de Russische Federatie alsmede de voorzitter van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE)²⁷⁹ Hoewel dit een stap in de goede richting was, bleef het proces om tot een daadwerkelijke oplossing te komen tussen Moldavië en Transnistrië erg moeilijk. Ook de aanstelling van de nieuwe president van Moldavië, genaamd Vladimir Voronin, in februari 2001 bleek geen oplossing te bieden.²⁸⁰ Aanvankelijk namen na zijn aantreden de initiatieven van Moldavië toe om tot een definitieve oplossing te komen met betrekking tot het geschil met Transnistrië. Een oplossing bleef uit en dat gold ook voor de voorstellen waarmee de OVSE en de Russische Federatie in de jaren erna kwamen.²⁸¹

Voor Europa was het conflict tussen Transnistrië vanaf eind 2002/2003 een steeds belangrijkere kwestie geworden. Dit had te maken met een aantal redenen.²⁸² In de eerste plaats zorgde de

²⁷⁶ www.osce.org/moldova/43356

²⁷⁷ Popescu N., *The EU in Moldova-Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional paper, Institute for security studies, no. 60, 2005, blz. 16.

²⁷⁸ Vrabie R, *EU Role in the Settlement of the Transnistrian Conflict*, Chisinau 2010, APE, blz. 5.

²⁷⁹ In 1994 werd op de Top van Boedapest overeengekomen om de naam te veranderen van het toen geheten Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE) te veranderen in Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE). Bron: www.osce.org/nl/cio/17675 (van CVSE tot OVSE).

²⁸⁰ Vrabie R, *EU Role in the Settlement of the Transnistrian Conflict*, Chisinau 2010, APE, blz.7.

²⁸¹ Vrabie R, *EU Role in the Settlement of the Transnistrian Conflict*, Chisinau 2010, APE, blz.8.

²⁸² Deze redenen zijn voor een groot deel afgeleid van het volgende document: Popescu N., *The EU in Moldova-Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional paper, Institute for security studies, no. 60, 2005, blz. 15. De redenen die Popescu aangeeft komen niet één op één overeen met de redenen die hier worden genoemd. Dit komt omdat een aantal van Popescu's redenen zijn samengevoegd al dan niet met informatie uit andere bronnen.

ontwikkeling van de ENP ervoor dat Europa een commitment wilde aangaan met landen op verschillende gebieden die aan de grenzen lagen.²⁸³ Met het oog op een (mogelijke) uitbreiding van Europa moest het rekening houden met het feit dat de ENP ook betrekking zou hebben op Moldavië in de toekomst.²⁸⁴ Dit betekende dat de EU zich meer zou moeten inspannen om ervoor te zorgen dat er met dit potentiële toekomstige buurland op basis van een stabiele situatie samengewerkt kon worden. In de tweede plaats had de EU met de ontwikkeling van zowel het GBVB als de EVDB de mogelijkheid gekregen om daadwerkelijk in te grijpen in het geval van een conflictsituatie, zoals die zich tussen Transnistrië en Moldavië afspeelde.²⁸⁵ In de derde plaats had de huidige structuur van onderhandelingen tussen Transnistrië en Moldavië weinig opgeleverd. De obstructieve houding van Transnistrië bij de onderhandelingen zorgden ervoor dat Moldavië met meer overtuiging erop kon aandringen dat Europa een rol zou vervullen ten aanzien van het conflict.²⁸⁶ Daarbij was voor het voor de EU van belang dat Vladimir Voronin in 2001 president was geworden van Moldavië. Hoewel deze nieuwe president in eerste instantie een programma had dat vooral was gericht op de Russische Federatie kwam daar in de loop van de tijd veranderde dit ten gunste van Europa.²⁸⁷ In de vierde plaats was de Russische politiek ten aanzien Moldavië en het conflict in zijn geheel een belangrijke reden voor de EU om zich te richten op de kwestie.²⁸⁸ Dit was tevens belangrijk met het oog op de dialoog over conflict gerelateerde onderwerpen met betrekking tot de grenzen/aangrenzende regio's tussen de Russische Federatie en de EU.²⁸⁹ Ook de revolutie in de Oekraïne, de zogenaamde de oranje-revolutie, en de bijkomende politieke veranderingen in dit land was een reden voor de EU om zich meer te richten op het conflict tussen Transnistrië en Moldavië.²⁹⁰ Tenslotte werd het zorgen voor een oplossing ten aanzien van de kwestie vanaf 2003 een van de speerpunten van de OVSE en daarmee ook voor de meeste lidstaten in Europa.²⁹¹

Om het conflict tussen Transnistrië en Moldavië te stoppen begon de EU steeds meer instrumenten in te zetten, zowel economische als diplomatieke instrumenten. De eerste ingezette instrumenten waren voornamelijk van diplomatieke aard en waren vooral gericht op diplomatieke missies met als doel bij

²⁸³ Zie paragraaf 2.2. voor een nadere uitleg over de ENP

²⁸⁴ Popescu N., *The EU in Moldova-Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional paper, Institute for security studies, no. 60, 2005, blz. 29.

²⁸⁵ Popescu N., *The EU in Moldova-Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional paper, Institute for security studies, no. 60, 2005, blz. 29.

²⁸⁶ Popescu N., *The EU in Moldova-Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional paper, Institute for security studies, no. 60, 2005, blz. 29/30. Zie ook voetnoot 264.

²⁸⁷ Vahl M., *The Europeanisation of the Transnistrian Conflict*, CEPS Policy Brief, No. 73/May 2005. Centre for European Policy Studies, blz. 1.

²⁸⁸ Popescu N., *The EU in Moldova-Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional paper, Institute for security studies, no. 60, 2005, blz. 30. Zie ook voetnoot 264.

²⁸⁹ Popescu N., *The EU in Moldova-Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional paper, Institute for security studies, no. 60, 2005, blz. 30/31. Zie ook voetnoot 264.

²⁹⁰ Popescu N., *The EU in Moldova-Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional paper, Institute for security studies, no. 60, 2005, blz. 31.

²⁹¹ Boonstra J., *Moldova, Transnistria and European Democracy Policies*, FRIDE Comment, February 2007, blz. 2; Lamont N.V., territorial dimensions of ethnic conflict: the Moldovan case, 1991-March 1993, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol.6. No. 4, 1993, blz. 2 en 3.

te dragen aan het onderhandelingsproces tussen de verschillende landen die bij het conflict betrokken waren. Zo adviseerde de EU in 2003 de JCC over een grondwet die gebruikt zou kunnen worden voor een verenigd Moldavië.²⁹² Een ander voorbeeld van deze diplomatieke activiteiten was Javier Solana die zich als Hoge Autoriteit van het GBVB uit naam van de EU uitsprak tegen het door de Russen voorgestelde Memorandum, het zogenaamde ‘Kozak Memorandum’.²⁹³ De EU besloot in 2005 om de diplomatie op te voeren en benoemde een speciaal afgevaardigde voor Moldavië.²⁹⁴ Een ander middel dat ingezet werd was een visum-ban ten aanzien van de leiders van Transnistrië die in 2004 en 2005 werd vernieuwd.²⁹⁵ In laatstgenoemde jaar werd tevens een AP getekend door de EU met Moldavië in februari. In dit AP was een specifieke paragraaf opgenomen die handelde over het conflict tussen Transnistrië en Moldavië waarin ook de rol van Oekraïne aan bod kwam.²⁹⁶ De EU had in een aantal jaren een omvangrijk diplomatiek apparaat opgezet om bij te dragen aan een oplossing in het conflict tussen Transnistrië en Moldavië dat inmiddels een internationaal karakter had gekregen. Zo werd in het Medvedev-Merkel memorandum van 5 juni 2010 het conflict als een prioriteit beschouwd, waarbij het vredesproces een internationale aangelegenheid zou moeten zijn.²⁹⁷

Naast de diplomatieke instrumenten zette de EU ook economische instrumenten in om het conflict te beëindigen of in ieder geval te beïnvloeden. Zo ontwikkelden de EU een dubbele controle systeem voor het staal dat uit Moldavië werd geëxporteerd.²⁹⁸ De bedoeling hierachter was om ervoor te zorgen dat staal vanuit Transnistrië niet zonder Moldavische certificatie de Europese markt zou kunnen bereiken.²⁹⁹ Hierdoor was Transnistrië genoodzaakt om samen te werken met de betreffende Moldavische autoriteiten wanneer het de staal in de EU wilde verkopen. Een ander economisch instrument dat voortvloeide uit het overeengekomen AP met Moldavië was bijvoorbeeld economische hulp.³⁰⁰ Hiermee kon Moldavië zich verder ontwikkelen. Transnistrië kreeg ook hulp maar voornamelijk van buitenlandse donoren zoals de ‘British Peace Building Framework Project’ en een aantal Duitse politieke stichtingen.³⁰¹

²⁹² Vahl M., *The Europeanisation of the Transnistrian Conflict*, CEPS Policy Brief, No. 73/May 2005. Centre for European Policy Studies, blz. 2.

²⁹³ Ibidem.

²⁹⁴ Popescu N., *The EU in Moldova-Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional paper, Institute for security studies, no. 60, 2005, blz. 6, 29, 31.

²⁹⁵ Ibidem.

²⁹⁶ www.ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf.

²⁹⁷ Vrabie R., *EU Role in the Settlement of the Transnistrian Conflict*, Chisinau 2010, APE, blz. 11.

²⁹⁸ Council of the European Union, *Council Decision concerning the conclusion of an Agreement in the form of an Exchange of Letters between the European Community and the Republic of Moldova establishing a double-checking system without quantitative limits in respect of the export of certain steel products from the Republic of Moldova to the European Community*, Brussel, 7 september 2004, 11511/04, SID 28, COEST 126.

²⁹⁹ Popescu N., *The EU in Moldova-Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional paper, Institute for security studies, no. 60, 2005, blz. 32.

³⁰⁰ Vahl M., *The Europeanisation of the Transnistrian Conflict*, CEPS Policy Brief, No. 73/May 2005. Centre for European Policy Studies, blz. 4.

³⁰¹ Boonstra J., *Moldova, Transnistria and European Democracy Policies*, FRIDE Comment, February 2007, blz. 5.

De EU zette niet alleen diplomatieke en economische middelen in ten aanzien van het conflict. Ook werd er een missie opgericht om toezicht te houden op het grensgebied tussen de Oekraïne en Moldavië. De uitnodiging voor deze toezichtstaak kwam van Moldavië en de Oekraïne zelf en is gebaseerd op samenwerking. De missie die de deze taak uitvoert heeft de naam ‘The European Border Assistance Mission’ (EUBAM) en is vanaf 30 november 2005 actief geworden.³⁰²

3.2.4. Tsjetsjeense oorlog

Achtergrond

Toen het einde van de Sovjet-Unie in zicht was wist Dsjochar Doedajev, een voormalig luchtmachtgeneraal van de Sovjet Unie die van Tsjetsjeense afkomst was, de leiding over te nemen in Tsjetsjenië.³⁰³ Dit gebied dat aan de voet van het Kaukasusgebergte en rijk is aan onder andere olie herbergde een volk dat in decennia voor het instorten van de Sovjet Unie al naar meer autonomie en later naar onafhankelijkheid streefde.³⁰⁴ In de jaren na de onafhankelijkheidsverklaring door de Tsjetsjenië van 1991 was er sprake van een instabiele situatie in Tsjetsjenië die uitmondde in een burgeroorlog in 1994.³⁰⁵ Ondertussen hadden de Russen sinds 1991 al een financiële en economische blokkade opgetuigd, hadden ze contact met de opposanten van Doedajev en concentreerden ze troepen in de buurt van Tsjetsjenië.³⁰⁶

Het conflict

In 1994 startte de Russische Federatie een militaire campagne tegen Tsjetsjenië nadat duidelijk was geworden dat de oppositie niet in staat was gebleken om de macht in Tsjetsjenië over te nemen.³⁰⁷ In De campagne van de Russen, die naast bombardementen ook uit de inzet van grondtroepen bestond, begon in december 1994.³⁰⁸ De opmars van de Russen verliep echter stroef en de oorlog kostte veel burgers het leven.³⁰⁹ Ondanks dat de Russen over een overmacht beschikten, slaagden ze er niet in om Tsjetsjenië onder controle te krijgen wat tot veel kritiek leidde op het Russische leger, mede gezien het harde optreden van het Russische leger en de vele Tsjetsjeense burgerslachtoffers.³¹⁰ Hoewel de Russen in het eerste jaar van de oorlog wel de Tsjetsjeense steden in handen wist te krijgen moesten ze deze posities in de loop van 1996 weer opgeven.³¹¹ In aanloop naar de presidentsverkiezingen van 1996

³⁰² www.eubam.org.

³⁰³ Haas de M., *Keerpunt voor het Russische doctrinaire denken?*, Militaire spectator, jrg. 168, 10-99, blz. 551.

³⁰⁴ Haas de M., *Keerpunt voor het Russische doctrinaire denken?*, Militaire spectator, jrg. 168, 10-99, blz. 551.

³⁰⁵ Ibidem.

³⁰⁶ Ibidem.

³⁰⁷ Haas de M., *Keerpunt voor het Russische doctrinaire denken?*, Militaire spectator, jrg. 168, 10-99, blz. 553.

³⁰⁸ Ibidem.

³⁰⁹ Ibidem.

³¹⁰ Haas de M., *Keerpunt voor het Russische doctrinaire denken?*, Militaire spectator, jrg. 168, 10-99, blz. 553.

³¹¹ Ibidem.

werd het voor Jeltsin steeds belangrijker om de oorlog tot een einde te brengen.³¹² In 1996 begonnen er onderhandelingen tussen beide partijen die in 1997 uitmondten in een vredesovereenkomst.³¹³ Deze vrede duurde echter niet voor lang, want in 1999 laaide de strijd weer op. De Russische Federatie wilde de onafhankelijke status van Tsjetsjenië ongedaan maken aangezien deze status als een gevaar voor de omliggende regio werd beschouwd. De oorlog die in 1999 begon wordt ook wel de Tweede Tsjetsjeense oorlog genoemd.³¹⁴ Inmiddels was Tsjetsjenië onder leiding komen te staan van Aslan Maskhadov wiens positie na de inval van de Russische troepen werd instabiel werd.³¹⁵ Er ontstonden Tsjetsjeense guerilla's tegen de Russen en ook in deze oorlog, net als tijdens de oorlog van de jaren daarvoor, werd de burgerbevolking zwaar getroffen.³¹⁶ Na een aantal maanden berichtten de Russen dat ze het Tsjetsjeense leiderschap van Maskhadov niet meer erkenden en benoemden een eigen regering voor Tsjetsjenië genaamd Akhmad Kadyrov. De strijd zette zich voort en ook al werd 2002 als het officiële eindpunt van de oorlog gezien door de Russen, ook na deze datum bleven Tsjetsjeense strijders aanwezig in de regio.³¹⁷ De EU was zeer ontstemd over de Russische invasie van Tsjetsjenië in 1994. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een verklaring van het voorzitterschap namens de EU uit januari 1995 waarin het stelt dat de EU de situatie in Tsjetsjenië met zeer grote bezorgdheid volgt en dat het constateert dat er niet wordt gehouden aan afgesproken bestanden en dat er ernstige schendingen van het internationaal recht en mensenrechten plaatsvinden.³¹⁸ De EU refereert daarbij aan de mede door de Russische Federatie onderschreven verklaring van de OVSE die sinds 1995 actief was in Tsjetsjenië en aantal acties behelsde om de situatie te verbeteren.³¹⁹ Daarnaast deed de EU in de verklaring een oproep voor een stopzetting van de strijd, onderhandelingen en het gemakkelijker maken van de transportmogelijkheden voor de humanitaire hulp aan de bevolking.³²⁰ Kort daarop volgde opnieuw een verklaring die moet herinneren aan de verklaring van 17 januari 1995.³²¹

Verscheidende EU landen hadden al in januari 1995 hun zorgen al dan niet in combinatie met dreigementen geuit ten aanzien van de situatie in Tsjetsjenië. Zo gaf de Duitse minister van Buitenlandse zaken aan dat de Russische Federatie dat Duitsland zijn economische hulp en investeringen zou stopzetten als de situatie niet zou veranderen.³²² De Franse minister van Buitenlandse Zaken Alain Juppé gaf in januari 1995 aan dat het conflict in Tsjetsjenië als een interne

³¹² Plantinga Daniële, *De Russische strategie ten aanzien van de Europese Unie: een machtspolitiek beleid zonder perspectief*, Scriptie Slavistiek, Midden- en Oost-Europakunde, Rijksuniversiteit Groningen, december 2001, blz. 21.

³¹³ Deventer L. van, *Rusland- Tsjetsjenië*, www.conflictenteller.nl.

³¹⁴ Deventer L. van, *Rusland- Tsjetsjenië*, www.conflictenteller.nl.

³¹⁵ Ibidem.

³¹⁶ Ibidem.

³¹⁷ Deventer L. van, *Rusland- Tsjetsjenië*, www.conflictenteller.nl.

³¹⁸ Verklaring van het voorzitterschap namens de Europese Unie over Tsjetsjenië, 17/1/1995 (Nederlands), Press: 11, nr. 4215/95, www.consilium.europa.eu.

³¹⁹ Ibidem.

³²⁰ Ibidem.

³²¹ Verklaring van de Europese Unie betreffende Tsjetsjenië, 13/1/1995 (Nederlands), Press: 24, nr. 4385/95, www.consilium.europa.eu.

³²² Graaf de P., *EU-ministers zijn slechts 'verontrust' over Tsjetsjenië*, 24-01-1995, www.volkskrant.nl.

kwestie voor de Russische werd beschouwd maar dat Jeltsin zich niet hield aan de code die met betrekking tot OVSE was overeengekomen.³²³ Niels Helveg Petersen, de minister van Buitenlandse Zaken van Denemarken, gaf aan dat zijn land zou kunnen besluiten de economische hulp aan de Russische Federatie stop te zetten en een mogelijke toetreding van dit land tot het lidmaatschap van de Raad van Europa te blokkeren wanneer het niet anders zou omgaan met het conflict in Tsjetsjenië.³²⁴ Deze uitingen stonden niet op zichzelf. De Europese Unie had zelfs gedreigd sancties tegen de Russische Federatie uit te vaardigen.³²⁵ Hoewel het voor een groot deel bij woorden bleef op dit vlak, initieerde de EU wel een aantal zaken om de Russische Federatie duidelijk te maken dat het niet eens was met hoe het land omging met het conflict. Zo werd de door de Russische Federatie gewenste toetreding tot de Raad van Ministers opgeschort en werd de ratificatie het handelsovereenkomst wat deel uitmaakte van een partnerschap en samenwerkingsovereenkomst tussen de Russische Federatie en de EU uitgesteld. Hoewel de relatie tussen de EU en de Russische Federatie in eerste instantie verslechterde, bleek al snel dat de importantie van een stabiele verstandhouding de voorkeur genoot.^{326,327} Uiteindelijk trad de Russische Federatie in februari 1996 als 39^e lid toe tot de Raad van Europa.³²⁸ Het uitbreken van de Tweede Tsjetsjeense oorlog leidde in eerste instantie weer tot harde uitspraken en acties van de EU. Zo sprak de EU in 1999 een veroordeling uit ten aanzien van de Russische handelingen in Tsjetsjenië en drong daarnaast bij de Russische autoriteiten aan op een herstel van de rechtsstaat en zorg te dragen voor een gelijke behandeling van mensen, het beschermen van mensenrechten en de veiligheid van burgers.³²⁹ Naast de woordelijke afkeuring zette de EU zijn woorden ook kracht bij door het stemrecht van de Russische Federatie in de Raad van Europa aan banden te leggen³³⁰, economische assistentie op te schorten ten faveure van humanitaire hulp en een strengere aanpak van Russische ‘dumping’ praktijken op de Europese markt in de vorm van onder andere goedkope alcohol en staal.³³¹ De kritiek van de EU leidde tot irritatie bij de Russen.³³² Naarmate de tijd verstreek bleek dat de wil tussen de EU en de Russische Federatie om samen te werken zeker niet verdwenen was.³³³ Op 10 juli besloten de Ministers van Buitenlandse Zaken van de

³²³ Klaassen J., *EU-voorzitter Frankrijk wil van Jeltsin uitleg over Tsjetsjenië*, 05-01-95, www.volkskrant.nl.

³²⁴ Ibidem.

³²⁵ The Guardian, *EU overweegt economische sancties tegen Rusland*, 11-01-1995, www.volkskrant.nl.

³²⁶ Plantinga Daniële, *De Russische strategie ten aanzien van de Europese Unie: een machtspolitiek beleid zonder perspectief*, Scriptie Slavistiek, Midden- en Oost-Europakunde, Rijksuniversiteit Groningen, december 2001, blz. 41/42.

³²⁷ Zie bijvoorbeeld het volgende document waarin dit belang benadrukt werd: Commissie van de Europese Gemeenschappen, *De Europese Unie en Rusland: de toekomstige betrekkingen*. Mededeling van de Commissie, Brussel, 31-05-1995, COM (95), 223 def, blz. 1-26.

³²⁸ Volkskrant, *Russische Federatie treedt toe als 39ste lid Raad van Europa*, 29-02-96, www.volkskrant.nl.

³²⁹ Europees parlement, Resolutie over de oorlog in Tsjetsjenië, *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen*, 7 oktober 1999, B5-0412, 0149, 0158, 0168, 0177/ 1999., <http://eur-lex.europa.eu>.

³³⁰ De Telegraaf, *Poetin aangesproken over Tsjetsjenië*, 7-04-2000, www.telegraaf.nl.

³³¹ Trouw, *EU pakt Moskou stevig aan*, 11-12-95, www.trouw.nl; Volkskrant, *EU draait hulpkraan dicht*, 11-12-99, www.volkskrant.nl.

³³² AD, *Moskou gepikeerd door westerse kritiek*, 8 december 1999, www.ad.nl.

³³³ Plantinga Daniële, *De Russische strategie ten aanzien van de Europese Unie: een machtspolitiek beleid zonder perspectief*, Scriptie Slavistiek, Midden- en Oost-Europakunde, Rijksuniversiteit Groningen, december 2001, blz. 21; Ebner M., *Sancties tegen Oostenrijk*, schriftelijke vraag aan de Raad (E-2914/00), 20-09-2000, <http://eur-lex.europa.eu>.

EU om de bevroren financiële hulp vrij te geven. Een aantal jaar later werd besloten de OVSE missie in Tsjetsjenië te sluiten.³³⁴

3.3. Belangrijkste elementen uit de case studies (periode 1991 t/m 1997)

In de case studies uit paragraaf 3.2 zijn een aantal belangrijke zaken naar voren gekomen die van belang zijn in het kader van het onderzoek. Hieronder zullen de belangrijkste elementen uit de case studies in kort bestek behandeld worden.

*De oorlogen in het voormalig Joegoslavië*³³⁵

Uit de case study is gebleken dat de EG veel moeite had om vanaf begin af aan een factor van belang te zijn om dit conflict op een succesvolle manier op te lossen. Opmerkelijk is dat de EU vanaf het ontstaan van het conflict meerdere instrumenten inzet, zoals intensieve diplomatie en economische sancties.

	Type conflict	Is er een voorkeur voor actie?	Wat is het gewenste resultaat?	Wat zijn de gewenste beschikbare instrumenten om dit resultaat te behalen?	Welke instrumenten zijn daadwerkelijk ingezet?	Welke van deze instrumenten zijn geo-economisch van aard?
De oorlogen in het voormalig Joegoslavië	Burgeroorlog	Wel intentie en initiatieven, maar in eerste instantie vooral in de vorm van diplomatie en sancties.	Beëindigen conflict	- EU ontbeert aan het begin adequate mogelijkheden voor een militaire ingreep. VN en later NAVO nemen initiatief. De EU wordt later slagvaardiger.	1. Diplomatie 2. Sancties 3. Humanitaire hulp en programma voor wederopbouw 3. Vanaf oprichting EVDB meer nadruk op militaire en politieke middelen.	Beperking van de handelsbetrekkingen; bevrozing van gelden van de Joegoslavische en Servische regeringen

Figuur 3. Case studie ‘De oorlogen in het voormalig Joegoslavië’ afgezet tegen het onderzoeksmodel

³³⁴ NRC, *OVSE weg uit Tsjetsjenië na kritiek*, 02-01-2003, www.nrc.nl.

³³⁵ Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case study in paragraaf 3.2.1.

Vanaf de oprichting van de EVDB ziet de EU echter zijn kans om militair in te grijpen bijvoorbeeld met operatie Concordia en later operatie Eufor-Althea. Het lijkt erop dat de beëindiging van het bijna tien jaar slepende conflict voor de EU van groot belang was en daarom tot de inzet van militaire middelen leidde toen dat vanuit gemeenschappelijk perspectief mogelijk werd in plaats van alleen te vertrouwen op de geo-economische instrumenten in combinatie met intensieve diplomatie.

*Burgeroorlog in Sierra Leone*³³⁶

De Europese landen zijn terughoudend geweest als het gaat om het ingrijpen ten aanzien van de burgeroorlog in Sierra Leone. Het conflict werd vanaf het begin voornamelijk overgelaten aan ECOMOG. De EU kwam wel met resoluties ten aanzien van Sierra Leone maar kwam pas met geo-economische instrumenten in de vorm van sancties nadat de VN deze had ingesteld. De EU bleef ook daarna een afwachtende houding innemen ook nadat de Britten militair ingrepen in Sierra Leone en de VS zich meer met het conflict ging bemoeien. De rol van de EU bleef voornamelijk ondersteunend van aard.

	Type conflict	Is er een voorkeur voor actie	Wat is het gewenste resultaat	Wat zijn de gewenste beschikbare instrumenten om dit resultaat te behalen	Welke instrumenten zijn daadwerkelijk ingezet	Welke van deze instrumenten zijn geo-economisch van aard
Burgeroorlog in Sierra Leone	Burgeroorlog	Wel intentie, maar in eerste instantie vooral in woord.	<ul style="list-style-type: none"> - Beëindigen conflict. - Herstel grondwet. - Herstel democratisch gekozen regering - Hulp aan slachtoffers. 	Niet duidelijk, Europese Unie is afwachtend. VN en ECOWAS nemen initiatief.	1. Diplomatie gekoppeld aan (financiële) hulp 2. Sancties (3. niet vanuit EU verband) Militaire ondersteuning door vooral Groot-Brittannië.	Sancties met betrekking tot bepaalde producten

Figuur 4. Case studie 'Burgeroorlog in Sierra Leone' afgezet tegen het onderzoeksmodel

³³⁶ Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case study in paragraaf 3.2.2.

Het conflict in Moldavië³³⁷

Net als bij de burgeroorlog in Sierra Leone het geval was, verscheen de EU pas echt op het toneel toen het conflict al een aantal jaren gaande was. Hoewel de verschillende EU-landen via de CVSE en later de OVSE al eerder betrokken waren bij het conflict, breidde de EU het instrumentarium vanaf 2002/2003 om het conflict op te lossen gestaag uit. De EU had hier meerdere redenen voor waarvan de ontwikkeling van de ENP in combinatie met de kans dat Roemenië op termijn EU-lid zou worden een belangrijke is. De instrumenten die de EU inzette waren in het begin vooral diplomatiek van aard.

	Type conflict	Is er een voorkeur voor actie	Wat is het gewenste resultaat	Wat zijn de gewenste beschikbare instrumenten om dit resultaat te behalen	Welke instrumenten zijn daadwerkelijk ingezet	Welke van deze instrumenten zijn geo-economisch van aard
Het conflict in Moldavië	Conflict tussen Transnistrië en Moldavië.	Pas later in conflict (na 2000) als er meer redenen komen om betrokken te raken. Diplomatie lijkt het meest voor de hand te liggen.	<ul style="list-style-type: none"> - Beëindigen conflict - Betere samenwerking met Moldavië vanuit ENP gedachte. - Stabiele situatie in de regio - Hulp aan slachtoffers. 	Diplomatie, die steeds meer wordt uitgebreid. Daarnaast enkele economische instrumenten en de inzet van mensen via EUBAM.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Diplomatie in de vorm van: <ul style="list-style-type: none"> - Assistentie bij onderhandelingen - Inzet Hoge Autoriteit van het GBVB - Benoeming speciaal afgevaardigde voor Moldavië - Visum-ban ten aanzien van de leiders van Transnistrië 2. Economische assistentie en inzet dubbele controle systeem 3. Missie EUBAM 	Inzet dubbele controle systeem (door de specifieke situatie)

Figuur 5. Case studie 'Het conflict in Moldavië' afgezet tegen het onderzoeksmodel

³³⁷ Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case study in paragraaf 3.2.3.

De EU zette naar verloop van tijd ook economische instrumenten in zoals het dubbele controle systeem ten aanzien van het staal dat uit Moldavië werd getransporteerd en economische assistentie vanuit het AP dat met Moldavië werd overeengekomen. Ten slotte werden ook mensen toegewezen aan een missie (EUBAM) met de bedoeling om de grensstreek tussen Oekraïne en Moldavië in de gaten te houden.

*Tsjetsjeense oorlog*³³⁸

De reactie van de EU op de strijd in Tsjetsjenië kwam al vrij snel nadat de Russen er waren binnengevallen. Hoewel de EU vooral harde woorden gebruikte om de actie van de Russen af te keuren, werden er ook een aantal dreigementen omgezet in daden. Hetzelfde gebeurde na het begin van de Tweede Tsjetsjeense oorlog in 1999 waarbij ook economische instrumenten werden ingezet, zoals het opschorten van economische assistentie en het streng aanpakken van Russische ‘dumping’ praktijken. Toch bleek de wil om samen te werken groot te zijn en werden de relaties weer aangehaald. Wellicht had dit mede te maken met het feit dat de EU inzag dat de instrumenten om de Russische Federatie tot bepaald gedrag te dwingen beperkt waren en dat het de positie van de EU ook kon schaden.

	Type conflict	Is er een voorkeur voor actie	Wat is het gewenste resultaat	Wat zijn de gewenste beschikbare instrumenten om dit resultaat te behalen	Welke instrumenten zijn daadwerkelijk ingezet	Welke van deze instrumenten zijn geo-economisch van aard
Tsjetsjeense oorlog	Oorlog tussen de Russische Federatie en Tsjetsjenië.	Ja, maar toekomstige samenwerking met de Russische Federatie blijft een belangrijk uitgangspunt.	Beëindigen conflict.	- EU kiest voor dreigementen in combinatie met diplomatie. Dreigementen worden voor een deel uitgevoerd.	1. Diplomatie plus straf 2. Economische assistentie wordt bevroren; EU gaat strenger om met anti-dumping regelgeving.	Strenger gebruik anti-dumping regelgeving. Intrekking economische assistentie in mindere mate

Figuur 6. Case studie ‘Tsjetsjeense oorlog’ afgezet tegen het onderzoeksmodel

³³⁸ Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case study in paragraaf 3.2.4.

*De periode 1991 t/m 1997 vanuit geo-economisch perspectief*³³⁹

De hiervoor beschreven case studies uit de periode 1991-1998 laten zien dat de EU verschillende economische instrumenten heeft ingezet om de betreffende conflicten tot een einde te brengen. In alle vier de case studies kan dan ook gesproken worden van handelen vanuit geo-economisch perspectief. Economische sancties zijn hierbij een populair instrument gebleken. Hierbij moeten wel twee kanttekeningen worden geplaatst. In de eerste plaats kwamen deze sanctieregimes in een aantal gevallen tot stand nadat de VN de betreffende gebieden reeds sancties had opgelegd. In de tweede plaats worden vormde de oprichting van het EVDB bij de oorlogen in het voormalig Joegoslavië voor de EU een belangrijk startpunt voor militair ingrijpen. Mogelijk was de inzet van de sancties en de diplomatie in de ogen van de EU (nog) niet voldoende effectief. Ook met betrekking tot het conflict in Moldavië werd een geo-economisch instrument ingezet die het best valt te plaatsen onder het kopje 'heffingen en quota'. Hoewel het dubbele controle systeem dat hier bedoeld wordt niet direct een heffing is te noemen, werkte het wel op zo'n manier dat het gebied waartegen het bedoeld was, in dit geval Transnistrië, minder makkelijk staal kon exporteren als het zich niet aan de regels van de EU hield.

Ten slotte zijn ook met betrekking tot het conflict in Tsjetsjenië geo-economische instrumenten ingezet maar wel op een weloverwogen manier waarbij het erop lijkt dat de EU niet heeft willen escaleren. De strenge aanpak van de Russische Federatie op het gebied van 'dumping' kan onder de noemer geo-economisch handelen geschaard worden. Wat betreft het opschorten van de economische hulp is dit moeilijker te doen. Aangezien de Russische Federatie echter met een zeer moeilijke economische periode te maken had eind jaren '90³⁴⁰ zal deze actie bij de Russen mogelijk wel als een drukmiddel zijn overgekomen.

Ten aanzien van alle hiervoor genoemde case studies kan gesteld worden dat geo-economische instrumenten na de diplomatieke instrumenten de meest ingezette instrumenten zijn. De EU lijkt de vorm en de intensiteit van het geo-economische instrument daarbij mede af te laten hangen van de (geopolitieke) belangen en de mogelijkheden van de EU met betrekking tot het conflict en alleen in combinatie met andere instrumenten waarvan diplomatie de meest prominente is. In ieder geval mag geconcludeerd worden dat de EU in deze onderzochte periode de conflicten (nog) niet te lijf gaat met louter een strategie op basis van geo-economische instrumenten.

³³⁹ Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case studies in hoofdstuk 3.

³⁴⁰ Gould-Davies N. en N. Woods, Russia and the IMF, *International affairs*, 75, 1, 1999, blz. 16.

4. De periode 1998 tot en met 2004

4.1. Inleiding

In dit hoofdstuk staan vier conflicten centraal die zich in de periode 1999 tot en met 2007 hebben afgespeeld in de wereld. Net als in het voorgaande hoofdstuk zullen deze conflicten aan de hand van case studies worden uitgewerkt met behulp van het in paragraaf 1.2.2. opgestelde onderzoeksmodel. De betreffende conflicten zijn: de burgeroorlog in Congo, de oorlog in Afghanistan, de Irakoerlog en de burgeroorlog in Ivoorkust. Aan het einde van dit hoofdstuk zal een evaluatie van deze conflicten worden gegeven met betrekking tot de mate waarin geo-economische instrumenten zijn ingezet door de EU.

4.2. Het buitenlands beleid van Europa in geo-economisch perspectief

4.2.1. Burgeroorlog in Congo

Achtergrond

De democratische republiek Congo (afgekort Congo) is een land in Centraal Afrika en is in het verleden een kolonie geweest van België. Een belangrijke gebeurtenis voor het ontstaan van het conflict waren ontwikkelingen in de buurlanden Rwanda en Burundi waar Hutu's tegenover Tutsi's stonden. In Rwanda waren bijna een miljoen mensen gedood, voornamelijk door Hutu milities, de zogeheten Interhamwe en de Impuzamugambi.³⁴¹ Pas toen de troepen van de Front Patriotique Rwandais (FPR) vanuit Oeganda binnenvielen in Rwanda en de macht er overnamen, stopte het op grote schaal doden van mensen in Rwanda.³⁴² Veel van de hiervoor genoemde Hutu's vluchtten naar het oosten van Congo (toen nog Zaïre geheten)³⁴³ gevolgd door de FPR.³⁴⁴ De president van Congo, Mobutu Sese Seko³⁴⁵, werd in 1997 verdreven en Laurent-Désiré Kabila³⁴⁶ nam zijn macht over.³⁴⁷ De situatie in Congo werd er echter niet beter op en Kabila werd beschuldigd van het schenden van mensenrechten in zijn land. Toen hij in juli 1998 besloot de buitenlandse militairen van de landen die hem in het zadel hadden geholpen het land uit te zetten, was voor deze landen de maat vol en ze vielen Congo weer binnen.³⁴⁸ Om zowel politieke en economische³⁴⁹ redenen, namen er naar verloop van tijd

³⁴¹ Driessen P, Congo: een geschiedenis vol conflicten, *Debat*, Jaargang 21, Nr. 5, 2008, blz. 28.

³⁴² Ibidem.

³⁴³ Hierna wordt in plaats van Zaïre de naam Congo gebruikt om verwarring te voorkomen.

³⁴⁴ Driessen P, Congo: een geschiedenis vol conflicten, *Debat*, Jaargang 21, Nr. 5, 2008, blz. 28.

³⁴⁵ www.biography.com/people/sese-seko-mobutu-9410874.

³⁴⁶ www.biographybase.com/biography/Kabila_Laurent-Desire.html.

³⁴⁷ Driessen P, Congo: een geschiedenis vol conflicten, *Debat*, Jaargang 21, Nr. 5, 2008, blz. 29.

³⁴⁸ Treffer R., *DR Congo*, www.conflictenteller.nl.

³⁴⁹ Congo is rijk aan grondstoffen (zie onder andere www.euromin.w3sites.net/Nouveau_site/gisements/congo/GISCONe.htm).

steeds meer partijen deel aan het conflict, zoals Angola, Zimbabwe, Rwanda en Oeganda.³⁵⁰ In Lusaka³⁵¹ werd op 10 juli 1999 door de betrokken partijen een overeenkomst tot staakt-het-vuren ondertekend. Toch bleven de gevechten ook na deze ondertekening doorgaan. Binnen Congo ontstonden er steeds meer fracties die ook elkaar gingen bevechten. Dit leidde ertoe dat de humanitaire situatie in Congo steeds slechter werd. In 2002 werd een vredesakkoord getekend tussen de strijdende partijen.³⁵² Dit zorgde voor meer rust in Congo maar kon niet voorkomen dat er ook daarna conflictsituaties in het land voordeden.³⁵³

Conflict

De EU toonde vanaf begin af aan al betrokkenheid ten aanzien van het conflict in Congo. Zo werd al in april 1993 een afspraak gemaakt tussen de Europese lidstaten om Congo een wapenembargo op te leggen.³⁵⁴ Op 21 oktober 2002 werd door de Raad van de Europese Unie een Gemeenschappelijk Standpunt ingenomen die restrictieve maatregelen oplegde aan de lidstaten ten aanzien van wapen gerelateerde export naar Congo.³⁵⁵ Dit was nog voordat de VN een soortgelijke resolutie aannam. Dit laatste gebeurde namelijk in 2003 met resolutie 1493 die naast een wapenembargo onder andere een embargo inhield tegen bij het conflict in Congo betrokken partijen met betrekking tot aan militaire activiteiten gerelateerde diensten zoals advies en opleiding.³⁵⁶ Om uitvoering te geven aan de nieuwe resolutie van de VN moest het Gemeenschappelijk Standpunt 2002/829/GBVB van de Raad van de Europese Unie worden aangepast.³⁵⁷ Het aannemen van resolutie van 1493 was zeker niet het enige wapenfeit van de VN. Ook in de jaren daarvoor had de VN al resoluties aangenomen ten aanzien van Congo.³⁵⁸ De VN had tevens mensen ingezet in Congo. Zo had de VN na de ondertekening van het staakt-het-vuren een vredesmissie opgericht met de naam 'Mission de l'Organisation des Nations Unies pour la Stabilisation en République démocratique du Congo' (afgekort Monusco).³⁵⁹ Deze missie werd later uitgebreid tot de huidige omvang van rond de 20.000 mensen en had als taak om met

³⁵⁰ Driessen P, Congo: een geschiedenis vol conflicten, *Debat*, Jaargang 21, Nr. 5, 2008, blz. 29.

³⁵¹ Lusaka is de hoofdstad van Zambia.

³⁵² Driessen P, Congo: een geschiedenis vol conflicten, *Debat*, Jaargang 21, Nr. 5, 2008, blz. 29.

³⁵³ Ibidem.

³⁵⁴ Raad van de Europese Unie, *Lijst van landen die onderworpen zijn aan door de EU, de VN-Veiligheidsraad en de OVSE ingestelde embargo's op de uitvoer van wapens*, Brussel 1 juli 1999, 9691/99, PESC 207, COARM 2, blz. 1-16, Zie specifiek het kopje Democratische Republiek Congo, Verklaring nr. 33/93 inzake Zaïre, 7 april 1993; www.businesslink.gov.uk; Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2002/829/GBVB betreffende de levering van bepaalde uitrusting aan de Democratische Republiek Congo, 21 oktober 2002, www.eur-lex.europa.eu.

³⁵⁵ Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2002/829/GBVB betreffende de levering van bepaalde uitrusting aan de Democratische Republiek Congo, 21 oktober 2002, www.eur-lex.europa.eu.

³⁵⁶ United Nations Security Council, resolution 1493, S/RES/1493, 28 juli 2003, blz. 1-6.

³⁵⁷ Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2003/680/GBVB tot wijziging van Gemeenschappelijk Standpunt 2002/829/GBVB betreffende de levering van bepaalde uitrusting aan de Democratische Republiek Congo, 29 september 2003, www.eur-lex.europa.eu.

³⁵⁸ Zie bijv. United Nations Security Council, resolution 1234, S/RES/1234, 9 april 1999, blz. 1-3; United Nations Security Council, resolution 1258, S/RES/1258, 6 augustus 1999, blz. 1-3.

³⁵⁹ www.mil.be/ops-trg/subject/index.asp?LAN=nl&FILE=&ID=907&MENU=1639&PAGE=1; www.un.org/en/peacekeeping/missions/monusco/background.shtml.

betrekking tot het afgesproken staakt-het-vuren onder andere te observeren, contacten te onderhouden en supervisie te houden over de implementatie ervan.³⁶⁰

Niet alleen de VN had zijn bezorgdheid uitgesproken ten aanzien van de situatie in Congo eind jaren '90. Ook de EU sprak verschillende malen in deze periode bezorgdheid uit over de situatie, waarbij het tevens aangaf dat het de wil had om ondersteuning te bieden bij het vredesproces en onder voorwaarden te helpen bij de wederopbouw.³⁶¹ Deze ondersteuning werd gegeven in de vorm van onder ander economische en humanitaire hulp.³⁶² Reeds in 1996 benoemde de EU een speciaal afgevaardigde voor de regio, ook wel het 'Grote Meren' gebied genoemd, waarmee het meer diplomatieke mogelijkheden kreeg. Hiermee kreeg de EU meer diplomatieke mogelijkheden in dit gebied. Daarnaast had de Raad van de Europese Unie in 2005 Gemeenschappelijk Standpunt 2005/440/GBVB aangenomen waarmee Gemeenschappelijk Standpunt 2002/829/GBVB kwam te vervallen.³⁶³ Deze verandering had te maken met resolutie 1596 van de VN die in 2005 werd aangenomen.³⁶⁴ Deze resolutie bevestigde de inhoud van een aantal VN-resoluties die daarvoor waren aangenomen maar kwam ook met maatregelen in de vorm van het bevriezen van financiële en economische middelen van bepaalde personen.³⁶⁵ Gemeenschappelijk Standpunt 2005/440/GBVB zou deze nieuwe resolutie van de VN opnemen samen met de punten uit de eerdere Gemeenschappelijke Standpunten van de Raad van de Europese Unie.³⁶⁶

De EU kwam niet alleen met standpunten maar zette in Congo ook mensen in bij verschillende EU-missies. Zo kwam in 2003 de militaire operatie Artemis van de grond.³⁶⁷ Nadat het Oegandese leger zich had teruggetrokken in mei 2003 uit de Congolese provincie Ituri ontstond er een onveilige situatie met gevechten tussen militieën.³⁶⁸ De kleine VN-vredesmacht ter plaatse miste de middelen en het mandaat om hier adequaat tegen op te treden. Vandaar was het logisch dat de secretaris-generaal van de VN om assistentie vroeg.³⁶⁹ Frankrijk gaf gehoor aan deze oproep en kreeg daarbij de hulp van

³⁶⁰ www.un.org/en/peacekeeping/missions/monusco/background.shtml.

³⁶¹ Verklaring van het GBVB, *Democratic Republic of Congo: Deterioration of the internal situation*, 11-08-1998 (Nederlands), Press: 274, Nr. 10756/98, www.consilium.eu.int; Verklaring van het GBVB, *Congo (DRC): Peace efforts*, 17-02-1999 (Nederlands), Press: 39, Nr. 5883/99, www.consilium.eu.int.

³⁶² Hoebeke H, S. Carette en K. Vlassenroot, *EU support to the Democratic Republic of Congo*, Centre d'analyse stratégique, IRRI-KIIB, Brussel, 2007, blz. 5.

³⁶³ Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2005/440/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen de Democratische Republiek Congo en tot intrekking van Gemeenschappelijk Standpunt 2002/829/GBVB, 13 juni 2005, www.eur-lex.europa.eu.

³⁶⁴ Ibidem; United Nations Security Council, resolution 1596, S/RES/1596, 3 mei 2005, blz. 1-6.

³⁶⁵ United Nations Security Council, resolution 1596, S/RES/1596, 3 mei 2005, blz. 1-6.

³⁶⁶ Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2005/440/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen de Democratische Republiek Congo en tot intrekking van Gemeenschappelijk Standpunt 2002/829/GBVB, 13 juni 2005, www.eur-lex.europa.eu.

³⁶⁷ Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Optreden 2003/423/GBVB inzake de militaire operatie van de EU in de Democratische Republiek Congo, 5 juni 2003, *Publicatieblad L143*, blz. 50 t/m 52, www.eur-lex.europa.eu.

³⁶⁸ Hoebeke H, S. Carette en K. Vlassenroot, *EU support to the Democratic Republic of Congo*, Centre d'analyse stratégique, IRRI-KIIB, Brussel, 2007, blz. 8.

³⁶⁹ Ibidem.

andere EU-lidstaten.³⁷⁰ Op 30 mei 2003 kreeg de EU het mandaat om met de operatie aan te vangen.³⁷¹ In feite was dit het eerste zelfstandige militaire optreden van de EU buiten Europa.

Artemis was niet de enige missie van de EU in Congo. De EU zou in de jaren die volgden nog intensief betrokken zijn bij het conflict in Congo en verschillende missies vormgeven, zoals de European Force Republique democratie du Congo (Eufor RDC) in 2006 en de zogenaamde ‘Security Sector Reform’ (SSR) missies in de vorm van EUPOL Kinshasa en EUSEC RDC.³⁷²

4.2.2. De oorlog in Afghanistan

Achtergrond

De oorlog in Afghanistan begon in 2001 als een oorlog tegen de Taliban die vanaf de jaren negentig grote delen van het land in bezit hadden gekregen.³⁷³ In de VS waren er september 2001 aanslagen gepleegd op de Twin Towers wat er onder andere toe leidde dat de VS eisen bij de Taliban neerlegden in het kader van de strijd tegen terroristen.³⁷⁴ De weigering van de Taliban om hieraan mee te werken zorgde ervoor dat de VS samen met coalitiepartners militaire operaties gingen uitvoeren in Afghanistan in samenwerking met de Afghaanse oppositie.³⁷⁵

De Taliban verloren na de interventie van de VS snel terrein en in november 2001 verlieten ze Kabul.³⁷⁶ In december van datzelfde jaar werd de zogenaamde Bonn-conferentie belegd waar naast de Afghaanse oppositie ook representanten van andere bij Afghanistan betrokken landen aanwezig waren.³⁷⁷ De uitkomst van de conferentie was een Afghaanse interim-autoriteit die het politieke proces naar een nieuwe grondwet en regering zou begeleiden.³⁷⁸ Om de situatie in Afghanistan stabiel en veilig te houden zodat de nieuwe regering kon aarden, werd door de VN resolutie 1386 aangenomen.³⁷⁹ Hierin gaf de VN het mandaat om een missie op te starten die de Afghanen moest

³⁷⁰ Hoebeke H, S. Carette en K. Vlassenroot, *EU support to the Democratic Republic of Congo*, Centre d’analyse stratégique, IRRI-KIIB, Brussel, 2007, blz. 8.

³⁷¹ United Nations Security Council, resolution 1484, S/RES/1484, 30 mei 2003, blz. 1-2; Hoebeke H, S. Carette en K. Vlassenroot, *EU support to the Democratic Republic of Congo*, Centre d’analyse stratégique, IRRI-KIIB, Brussel, 2007, blz. 1-18.

³⁷² Hoebeke H, S. Carette en K. Vlassenroot, *EU support to the Democratic Republic of Congo*, Centre d’analyse stratégique, IRRI-KIIB, Brussel, 2007, blz. 3, 9, 10, 11, 12.

³⁷³ Bowman S. en C. Dale, *War in Afghanistan: Strategy, Military Operations, and Issues for Congress*, Congressional Research Centre, 8 juni 2010, blz. 7.

³⁷⁴ Ibidem.

³⁷⁵ Bowman S. en C. Dale, *War in Afghanistan: Strategy, Military Operations, and Issues for Congress*, Congressional Research Centre, 8 juni 2010, blz. 4 en 7.

³⁷⁶ Bowman S. en C. Dale, *War in Afghanistan: Strategy, Military Operations, and Issues for Congress*, Congressional Research Centre, 8 juni 2010, blz. 8.

³⁷⁷ Ibidem.

³⁷⁸ Ibidem.

³⁷⁹ Bowman S. en C. Dale, *War in Afghanistan: Strategy, Military Operations, and Issues for Congress*, Congressional Research Centre, 8 juni 2010, blz. 8; United Nations Security Council, resolution 1386, S/RES/1386, 20 december 2001, blz. 1-3.

helpen om Kabul en een aantal andere gebieden in Afghanistan veilig te houden.³⁸⁰ Deze missie is tot op de dag van vandaag actief in Afghanistan.³⁸¹

Conflict

De EU is sinds de aanvang van het conflict in Afghanistan in 2001 op meerdere vlakken betrokken bij de situatie.³⁸² Zo heeft de EU aanzienlijke economische hulp verleend en hebben verschillende EU-landen troepen geleverd aan de ISAF-missie van de NAVO. Ongeveer de helft van alle ISAF troepen is afkomstig van de EU. Daarnaast heeft de EU elf zogenaamde ‘Provincial Reconstruction Teams’ (PRT’s) opgericht met als doel het land op te bouwen. Drie Europese landen kregen specifieke taken in Afghanistan. Deze landen waren Duitsland, Groot-Brittannië en Italië die respectievelijk de leiding kregen over respectievelijk de gebieden politie, rechtspraak en drugsbestrijding.³⁸³ Hoewel Europa dus al vanaf 2001 erg actief was in Afghanistan werd de EVDB hier pas in 2007 in stelling gebracht met de politiemissie EUPOL.³⁸⁴ Deze missie was erop gericht om onder andere training en advies te geven aan de politie en het ministerie van Binnenlandse Zaken in Afghanistan.³⁸⁵

Nog voordat Afghanistan was binnengevallen door onder andere de VS waren er al sancties van kracht tegen de Taliban. Deze werden vooraf gegaan door een embargo met betrekking tot heel Afghanistan op het gebied van bepaalde wapen gerelateerde zaken. Laatstgenoemde embargo was door de VN opgelegd in resolutie 1076 van 22 oktober 1996 en overgenomen door de Raad van de Europese Unie op 17 december 1996.³⁸⁶ De sancties kwamen in oktober 1999 tot stand door het aannemen van resolutie 1267 door de VN.³⁸⁷ Deze werden door de Raad van de Europese Unie overgenomen in oktober 1999 en behelsden onder andere het bevriezen van banktegoeden en/of andere financiële middelen van de Taliban in het buitenland.³⁸⁸

De sancties werden in de jaren hierna verder aangescherpt in nieuwe VN-resoluties³⁸⁹ die de Raad van de Europese Unie zou verwerken in eigen standpuntvorming.³⁹⁰

³⁸⁰ Bowman S. en C. Dale, *War in Afghanistan: Strategy, Military Operations, and Issues for Congress*, Congressional Research Centre, 8 juni 2010, blz. 8; United Nations Security Council, resolution 1386, S/RES/1386, 20 december 2001, blz. 1-3.

³⁸¹ www.isaf.nato.int.

³⁸² Krow M., *The Fog of War? The EU in Afghanistan*, Dalhousie EUCE Student Essay, Nr. 2, 2009, blz. 4.

³⁸³ Krow M., *The Fog of War? The EU in Afghanistan*, Dalhousie EUCE Student Essay, Nr. 2, 2009, blz. 5.

³⁸⁴ Pirozzi N. en S. Sandawi, *Military and Civilian ESDP Missions: Ever Growing and Effective?*, Istituto Affari Internazionali, Documenti IAI 0929, 2009, blz. 6,8, www.iai.it; Krow M., *The Fog of War? The EU in Afghanistan*, Dalhousie EUCE Student Essay, Nr. 2, 2009, blz. 6.

³⁸⁵ www.europa-nu.nl/id/vi93fkobwww5/eu_politiemissie_in_afghanistan_eupol.

³⁸⁶ United Nations Security Council, resolution 1076, S/RES/1076, 22 oktober 1996, blz. 1-3; Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 96/746/GBVB door de Raad vastgesteld op basis van artikel J.2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie met betrekking tot de instelling van een embargo op wapens, munitie en militaire uitrusting ten aanzien van Afghanistan, 17 december 1996, *Publicatieblad L342*, blz. 1, www.eur-lex.europa.eu.

³⁸⁷ United Nations Security Council, resolution 1267, S/RES/1267, 15 oktober 1999, blz. 1-4.

³⁸⁸ Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 1999/727/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen de Taliban, 15 november 1999, *Publicatieblad L294*, blz. 1, www.eur-lex.europa.eu.

³⁸⁹ www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41753.html (Sanctions Against Al Qaeda and the Taliban).

Ook op diplomatiek vlak lieten de Europese landen zich gelden ten aanzien van Afghanistan. Zo kwam er een speciaal afgevaardigde voor het gebied in 2001.³⁹¹ Daarnaast werden er conferenties georganiseerd, zoals de conferentie in London in 2006, waar de EU deelnemer was.³⁹² Ook sprak de EU al voor 2001 zijn bezorgdheid uit ten aanzien van de situatie in Afghanistan en riep het daarbij op de gevechten te staken.³⁹³

Tenslotte heeft de EU op financiële wijze bijgedragen om de situatie in Afghanistan te verbeteren. Hoewel deze financiële bijdrage van Europa van een substantiële omvang was, bleef het wel achter bij de bijdrage die de VS door de jaren heen aan Afghanistan hebben gealloceerd.³⁹⁴

4.2.3. Burgeroorlog in Ivoorkust

Achtergrond

Ivoorkust (sinds 1986 Côte d'Ivoire geheten), een land in het westen van Afrika, is lange tijd een kolonie geweest van zowel Portugal als Frankrijk.³⁹⁵ In 1960 kreeg Ivoorkust een onafhankelijke status onder leiding van de president van het land, genaamd Félix Houphouët-Boigny.³⁹⁶ In de jaren tachtig ontstond er onrust in het land als gevolg van de economische neergang waar het land in verkeerde³⁹⁷. Hierop werd besloten om meer democratie in te voeren in Ivoorkust.³⁹⁸ De nieuwe verkiezingen in 1990 leidden tot een overwinning van Félix Houphouët-Boigny, maar zijn leiderschap was van korte duur.³⁹⁹ In 1993 overleed hij waarna Henri Konan Bédié hem opvolgde.⁴⁰⁰ Onder zijn leiderschap ontstonden er echter meer culturele en etnische spanningen in het land en ook nam de agressie tegen immigranten steeds meer toe.⁴⁰¹ De spanningen in het land zorgden voor een instabiele situatie en in 1999 werd onder leiding stond van Robert Guéi een coup gepleegd in Ivoorkust.⁴⁰² Nadat Robert Guéi de macht had overgenomen, werden er in 2000 nieuwe verkiezingen gehouden.⁴⁰³ Uiteindelijk kwam

³⁹⁰ Zie bijvoorbeeld Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2001/154/GBVB betreffende aanvullende beperkende maatregelen tegen de Taliban en tot wijziging van Gemeenschappelijk Standpunt 96/746/GBVB, 26 februari 2001, *Publicatieblad L57*, blz. 1-2, www.eur-lex.europa.eu.

³⁹¹ Krow M., *The Fog of War? The EU in Afghanistan*, Dalhousie EUCE Student Essay, Nr. 2, 2009, blz. 6.

³⁹² The Afghanistan Compact, *building on succes, The London Conference on Afghanistan*, 31 januari-1februari 2006, Londen, blz. 1-15 (+annex IV), www.nato.int.

³⁹³ Zie bijvoorbeeld de Verklaring van het voorzitterschap namens de Europese Unie over de toestand in Afghanistan, 10395/99 (Presse 248 - G), Brussel, 10 augustus 1999, 1 bladzijde, www.consilium.europa.eu en Verklaring van het voorzitterschap namens de Europese Unie over de situatie in Afghanistan, 10326/00 (Presse 261), Brussel, 14 juli 2000, 1 bladzijde, www.consilium.eu.

³⁹⁴ Korski D., *Afghanistan: Europe's forgotten war*, European Council on foreign relations, 21 januari 2008, blz.1,6 en 7, www.ecfr.eu.

³⁹⁵ www.nueens.nl/266/ivoorkust.html.

³⁹⁶ www.conflictenteller.nl/ivoorkust.

³⁹⁷ Ibidem.

³⁹⁸ Ibidem

³⁹⁹ Ibidem

⁴⁰⁰ Ibidem.

⁴⁰¹ Ibidem.

⁴⁰² Ibidem.

⁴⁰³ Ibidem.

Laurent Gbagbo als winnaar uit de strijd, maar de spanningen in het land bleven oplopen vooral toen Alassane Ouattara die populair was in het noorden van het land herverkiezingen eiste.⁴⁰⁴

Het conflict

De spanningen als gevolg van de machtsstrijd in Ivoorkust leidden in september 2002 tot een burgeroorlog in het land. Onderdelen van het Ivoriaanse leger die in het noorden lag gelegd, startten een rebellenbeweging Mouvement patriotique du Cote d'Ivoire (MPCI). Samen met andere rebellenbewegingen (in 2003 zouden deze bewegingen samengaan in een nieuwe beweging genaamd de Forces Nouvelles) gingen ze de strijd aan met de regeringstroepen.⁴⁰⁵ De strijd zorgde ervoor dat ook andere landen zich met het conflict gingen bemoeien.⁴⁰⁶ Zo zette ECOWAS al snel na het uitbreken van het conflict diplomatieke middelen om het conflict tegen te gaan.⁴⁰⁷ Een belangrijke rol was daarbij weggelegd voor de High Level Contact Group (HLCG) waar de presidenten van zeven Afrikaanse landen aan deelnamen.⁴⁰⁸ Deze groep moest onder andere zorgdragen voor contact met de rebellen, het zoeken naar een oplossing voor het conflict en het stopzetten van de vijandelijkheden.⁴⁰⁹ Naast diplomatieke middelen zette ECOWAS ook troepen in om de situatie tot bedaren te brengen.⁴¹⁰ Deze troepenmacht kreeg de naam ECOMICI.⁴¹¹ Dit initiatief van ECOWAS om troepen te sturen naar Ivoorkust werd ondersteund door de EU, zo blijkt een verklaring van 15 november 2002.⁴¹³

Frankrijk had als voormalig kolonisator ook troepen in Ivoorkust. Bij het uitbreken van de vijandelijkheden in eind 2002 werden deze echter niet ingezet om de strijdende partijen uit elkaar te houden, maar wel om onder andere buitenlandse staatburgers te beschermen.⁴¹⁴ De troepenmacht van de Fransen werd na het uitbreken van de vijandelijkheden in Ivoorkust snel uitgebreid met een eigen mandaat onder naam Operatie Licorne.⁴¹⁵ Na bemiddeling door de Fransen werd in januari 2003 het akkoord van Linas-Marcoussis in Frankrijk overeengekomen.⁴¹⁶ De VN verwelkomde deze overeenkomst, zo blijkt uit resolutie 1464 van 4 februari 2003.⁴¹⁷ Deze resolutie werd gesteund door

⁴⁰⁴ www.conflictenteller.nl/ivoorkust.

⁴⁰⁵ Ibidem.

⁴⁰⁶ Gberie L. en P. Addo, *Challenges of Peace Implementation in Côte d'Ivoire*, KAIPTC/ZIF, 2006, blz. 20.

⁴⁰⁷ International Crisis Group, *Côte d'Ivoire: "The war is not yet over"*, ICG Africa Report, N°72, Freetown/Brussel, 2003, blz. i.

⁴⁰⁸ Gberie L. en P. Addo, *Challenges of Peace Implementation in Côte d'Ivoire*, KAIPTC/ZIF, 2006, blz. 20.

⁴⁰⁹ Ibidem.

⁴¹⁰ Gberie L. en P. Addo, *Challenges of Peace Implementation in Côte d'Ivoire*, KAIPTC/ZIF, 2006, blz. 21;

⁴¹¹ Ibidem.

⁴¹² ECOMICI is de Engelse term voor MICECI. Bron: International Crisis Group, *Côte d'Ivoire: "The war is not yet over"*, ICG Africa Report, N°72, Freetown/Brussel, 2003, blz. 1-70.

⁴¹³ Verklaring van het voorzitterschap namens de Europese Unie over Ivoorkust, 14238/02 (Presse 352), Brussel, 15 november 2002, 1 bladzijde.

⁴¹⁴ Gberie L. en P. Addo, *Challenges of Peace Implementation in Côte d'Ivoire*, KAIPTC/ZIF, 2006, blz. 14-15.

⁴¹⁵ International Crisis Group, *Côte d'Ivoire: "The war is not yet over"*, ICG Africa Report, N°72, Freetown/Brussel, 2003, blz. 1; Gberie L. en P. Addo, *Challenges of Peace Implementation in Côte d'Ivoire*, KAIPTC/ZIF, 2006, blz. 18 en 27.

⁴¹⁶ International Crisis Group, *Côte d'Ivoire: "The war is not yet over"*, ICG Africa Report, N°72, Freetown/Brussel, 2003, blz. ii, 4.

⁴¹⁷ United Nations Security Council, resolution 1464, S/RES/1464, 4 februari 2003, blz. 1-2.

de EU wat naar voren kwam in een verklaring van 19 februari van datzelfde jaar.⁴¹⁸ In deze verklaring drong de EU nadrukkelijk bij de strijdende partijen aan om het akkoord van Linas-Marcousis uit te voeren en geen activiteiten te ondernemen die het verzoeningsproces in gevaar zouden kunnen brengen.⁴¹⁹

In mei 2003 richtte de VN een missie op voor Ivoorkust om onder andere toezicht te houden op de uitvoering van het akkoord van Linas-Marcousis.⁴²⁰ Deze missie werd opgezet naast de eerder genoemde troepenmacht van de ECOWAS (ECOMICI) en de Fransen (Operatie Licorne) die gedekt werden door het mandaat uit VN-resolutie 1464.⁴²¹ De VN-missie kreeg de naam United Nations Mission in Côte d'Ivoire (MINUCI) en kwam onder VN-resolutie 1479 tot stand.⁴²² MINUCI was vooral een politieke missie en werd in 2004 vervangen door de vredesmacht United Nations Operation in Côte d'Ivoire (UNOCI) die onder resolutie 1528 van de VN tot stand kwam.⁴²³ Ook de ECOWAS troepen zouden onder de nieuw opgerichte UNOCI gaan vallen.⁴²⁴

De inzet van de internationale troepenmacht kon niet voorkomen dat nieuwe onrust zou ontstaan in Ivoorkust. Een belangrijke gebeurtenis die de onrust aanwakkerde kwam in november 2004 tot stand toen gevechtsvliegtuigen van de Ivoriaanse luchtmacht een aantal Franse soldaten doodden.⁴²⁵ De Fransen reageerden op deze actie door Ivoriaanse vliegtuigen op de grond aan te vallen.⁴²⁶ De onrust die volgde en waar tevens VN-troepen bij waren betrokken duurde tegen het einde 2004.⁴²⁷ Tegen die tijd had de VN inmiddels ook een nieuwe resolutie aangenomen die tot beperkende maatregelen oprise ten aanzien van Ivoorkust.⁴²⁸ Deze resolutie 1572 riep de leden op om onder andere geen wapens te leveren aan Ivoorkust en van bepaalde door een comité vastgestelde personen (en de entiteiten die ze controleren en/ of waar ze eigenaar van zijn) de financiële en economische middelen die zich op hun grondgebied bevinden te bevriezen.⁴²⁹

⁴¹⁸ Verklaring van het voorzitterschap namens de Europese Unie betreffende Ivoorkust, Brussel, 19 februari 2003, 6530/03 (Presse 49), blz. 1-2.

⁴¹⁹ Ibidem.

⁴²⁰ International Crisis Group, *Côte d'Ivoire: "The war is not yet over"*, ICG Africa Report, N°72, Freetown/Brussel, 2003, blz. 33.

⁴²¹ Gberie L. en P. Addo, *Challenges of Peace Implementation in Côte d'Ivoire*, KAIPTC/ZIF, 2006, blz. 6; United Nations Security Council, resolution 1464, S/RES/1464, 4 februari 2003, blz. 1-2.

⁴²² Gberie L. en P. Addo, *Challenges of Peace Implementation in Côte d'Ivoire*, KAIPTC/ZIF, 2006, blz. 6; International Crisis Group, *Côte d'Ivoire: "The war is not yet over"*, ICG Africa Report, N°72, Freetown/Brussel, 2003, blz. 33; United Nations Security Council, resolution 1479, S/RES/1479, 13 mei 2003, blz. 1-4.

⁴²³ Gberie L. en P. Addo, *Challenges of Peace Implementation in Côte d'Ivoire*, KAIPTC/ZIF, 2006, blz. 27; United Nations Security Council, resolution 1528, S/RES/1528, 27 februari 2004, blz. 1-5.

⁴²⁴ Gberie L. en P. Addo, *Challenges of Peace Implementation in Côte d'Ivoire*, KAIPTC/ZIF, 2006, blz. 7.

⁴²⁵ Dixon R, *Ivory coast warplanes attack French troops*, 2004, Los Angeles Times, www.articles.baltimoresun.com.

⁴²⁶ Ibidem.

⁴²⁷ www.conflictteller.nl/ivoorkust.

⁴²⁸ Ince & co, *New EU Ivory Coast Sanctions*, www.incelaw.com.

⁴²⁹ United Nations Security Council, resolution 1572, S/RES/1572, 15 november 2004, blz. 1-5.

Deze resolutie werd door de EU overgenomen in Gemeenschappelijk Standpunt 2004/852/ GBVB.⁴³⁰ Hierop volgend kwam de Raad van de Europese Unie in april 2005 met verordening 560/2005 die gericht was tegen bepaalde entiteiten en personen met betrekking tot de situatie in Ivoorkust.⁴³¹ De beperkende maatregelen tegen Ivoorkust werden in januari 2006 door de EU verlengd waarbij tevens aanvullende punten uit de inmiddels nieuw aangenomen resolutie 1643 van de VN werden overgenomen.⁴³² In het betreffende Gemeenschappelijk Besluit werden ook maatregelen opgenomen die de export van ruwe diamant uit Ivoorkust zou moeten voorkomen.⁴³³ Een dergelijke maatregel was al eerder door de EU aangenomen in het kader van de internationale handel in ruwe diamant.⁴³⁴

In de jaren na de aanname van resolutie 1643 werden de beperkende maatregelen tegen Ivoorkust in de resoluties die volgden, met een enkele wijziging, opnieuw verlengd.⁴³⁵ De EU was niet alleen op diplomatiek vlak betrokken bij de crisis in Ivoorkust, maar zorgde ook met financiële ondersteuning voor ontwikkelingsprogramma's om het land te helpen.⁴³⁶

In 2005 kwamen door bemiddeling van zowel de VN als de Afrikaanse Unie nieuwe vredesonderhandelingen in Ivoorkust op gang maar deze verliepen stroef.⁴³⁷ In 2007 werd, na tussenkomst van de president van Burkina Faso, een nieuw vredesakkoord gesloten tussen de partijen in Ouagadougou.⁴³⁸ Dit akkoord zorgde voor een aantal positieve ontwikkelingen in het land. Zo ontwapenden beide partijen zich en gaven de rebellen gebied terug aan de centrale overheid.⁴³⁹ De presidentsverkiezingen die oorspronkelijk stonden gepland voor 2008 werden uitgesteld en pas in eind 2010 gehouden.⁴⁴⁰ Het resultaat van deze verkiezingen was dat de twee kandidaten Ouattara en Gbagbo zich allebei tot de nieuwe president lieten uitroepen.⁴⁴¹

⁴³⁰ Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2004/852/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen Ivoorkust, 13 december 2004, *Publicatieblad L368*, blz. 1-7, www.eur-lex.europa.eu.

⁴³¹ Raad van de Europese Unie, Verordening (EG) Nr. 560/2005 Van de Raad tot instelling van beperkende maatregelen tegen bepaalde personen entiteiten in verband met de situatie in Ivoorkust, 12 april 2005, *Publicatieblad L95*, blz. 1-13, www.eur-lex.europa.eu.

⁴³² Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2006/30/GBVB tot verlenging en aanvulling van de beperkende maatregelen tegen Ivoorkust, 23 januari 2006, *Publicatieblad L19*, blz. 36-37, www.eur-lex.europa.eu; United Nations Security Council, resolution 1643, S/RES/1643, 15 december 2005, blz. 1-4.

⁴³³ Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2006/30/GBVB tot verlenging en aanvulling van de beperkende maatregelen tegen Ivoorkust, 23 januari 2006, *Publicatieblad L19*, blz. 36-37, www.eur-lex.europa.eu.

⁴³⁴ Raad van de Europese Unie, Verordening (EG) Nr. 2368/2002 tot uitvoering van de Kimberleyprocescertificering voor de internationale handel in ruwe diamant, 20 december 2002, *Publicatieblad L358*, blz. 28-48, www.eur-lex.europa.eu.

⁴³⁵ Zie bijvoorbeeld United Nations Security Council, resolution 2045, S/RES/2045, 26 april 2012, blz. 1-6 en Raad van de Europese Unie, Besluit van de Raad 2012/371/GBVB tot wijziging van Besluit 2010/656/GBVB tot verlenging van de beperkende maatregelen tegen Ivoorkust, 10 juli 2012, *Publicatieblad L179*, blz. 21, www.eur-lex.europa.eu.

⁴³⁶ Zie www.eeas.europa.eu/ivory_coast/index en www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/909&type=HTML.

⁴³⁷ www.conflictenteller.nl/ivoorkust.

⁴³⁸ Ibidem

⁴³⁹ Ibidem.

⁴⁴⁰ Ibidem

⁴⁴¹ Ibidem.

In de internationale gemeenschap werd Ouattara gezien als de winnaar van de verkiezingen.⁴⁴² Pogingen van ECOWAS in 2010 en 2011 om Gbagbo te bewegen om de macht op te geven mislukten. De EU kwam na ermee bedreigd te hebben⁴⁴³ in 2011 met nieuwe sancties om de druk op Gbagbo op te voeren.⁴⁴⁴ Het doel hiervan was om de handel met de gesanctioneerde entiteiten tegen te gaan.⁴⁴⁵ Uiteindelijk werd Gbagbo in april 2011 gearresteerd en later dat jaar uitgeleverd aan het Internationaal Strafhof in Den Haag.⁴⁴⁶

4.2.4. De Irak oorlog

Achtergrond

In augustus 1990 legde de VN de resoluties 660 en 661 aan Irak op met als primair doel Irak te laten terugtrekken uit Koeweit waar het in 1990 was binnengevallen.⁴⁴⁷ Resolutie 661 hield zware sancties in tegen Irak waar alleen bepaalde humanitaire goederen van waren uitgesloten.⁴⁴⁸ Na een korte oorlog trok Irak zich terug uit Koeweit en kwam er een wapenstilstand tot stand. Eén belangrijke eis aan Irak was dat het zich zou ontwapenen en de VN nam resolutie 687⁴⁴⁹ aan om dit te bewerkstelligen.⁴⁵⁰ Daarnaast richtte de VN een speciale commissie op van specialisten die toezicht moesten houden op de voorwaarden uit de resolutie.⁴⁵¹ Om het lijden van de Iraakse bevolking onder de sancties te verzachten werd in 1996 resolutie 986 aangenomen met betrekking tot het Oil-For-Food programma nadat een eerdere resolutie hierover (resolutie 706) door Saddam Hussein was verworpen.⁴⁵² Een belangrijk uitgangspunt van het programma was dat de gelden van de verkochte olie alleen gebruikt mochten worden voor humanitaire doeleinden en dus niet in handen zouden vallen van het Iraakse regime.⁴⁵³ De VN-resoluties betreffende de maatregelen ten aanzien van Irak werden overgenomen door de EU.⁴⁵⁴

⁴⁴² Ince & co, New EU Ivory Coast Sanctions, www.incelaw.com.

⁴⁴³ NOS, *EU dreigt Ivoorkust met sancties*, 13 december 2010, www.nos.nl.

⁴⁴⁴ Raad van de Europese Unie, Verordening (EG) Nr. 25/2011 Van de Raad tot wijziging van Verordening (EG) nr. 560/2005 tot instelling van beperkende maatregelen tegen bepaalde personen en entiteiten in verband met de situatie in Ivoorkust, 14 januari 2011, *Publicatieblad L11*, blz. 1-17, www.eur-lex.europa.eu.

⁴⁴⁵ Ince & co, New EU Ivory Coast Sanctions, www.incelaw.com.

⁴⁴⁶ Crieckinge van J., *Ex-president Ivoorkust Gbagbo uitgeleverd aan ICC in Den-Haag*, 30 november 2011, www.dewereldmorgen.be.

⁴⁴⁷ United Nations Security Council, resolution 660, S/RES/660, 2 augustus 1990, blz. 1; United Nations Security Council, resolution 661, S/RES/661, 6 augustus 1990, blz. 1.

⁴⁴⁸ Youngs T. en M. Oakes, *Iraq: "Desert Fox" and Policy Developments*, House of Commons Library, International Affairs Section, Research paper 99/13, 10 februari 1999, blz. 14, www.parliament.uk;

⁴⁴⁹ Resolutie 687 van de VN had tevens betrekking op onder andere herstelbetalingen van Irak aan Koeweit.

⁴⁵⁰ www.vredesmissies.nl/unscom.htm;

⁴⁵¹ www.vredesmissies.nl/unscom.htm.

⁴⁵² Katzman K. en C.M. Blanchard, *Iraq: Oil-for Food Program, Illicit Trade, and Investigations*, CRS Report for Congress, The Library for Congress, 2005, blz. 1.

⁴⁵³ Katzman K. en C.M. Blanchard, *Iraq: Oil-for Food Program, Illicit Trade, and Investigations*, CRS Report for Congress, The Library for Congress, 2005, summary en blz. 2.

⁴⁵⁴ Zie bijv. Raad van de Europese Unie, Verordening (EG) Nr. 2465/96 betreffende de onderbreking van de economische en financiële betrekkingen tussen de Europese Gemeenschap en Irak, 27 december 1996, *Publicatieblad L337*, blz. 1 t/m 3, www.eur-lex.europa.eu.

Om ervoor te zorgen dat Irak zich zou houden aan VN- resolutie 687 werden specialisten aangesteld om controles uit te oefenen.⁴⁵⁵ Uiteindelijk leidde de onwil van de Iraki's om mee te werken in 1998 tot een crisis met een militaire aanval van zowel de VS als Groot-Brittannië als gevolg.⁴⁵⁶ Deze actie van een aantal dagen, genaamd operatie dessert fox, zorgde er niet voor dat de Iraki's gehoor gaven aan de eis om openheid te geven over hun wapenarsenaal.⁴⁵⁷ Daarbij leidde het tot negatieve reacties van onder andere de Russische Federatie en China.⁴⁵⁸

In de periode na de aanslag op de Twin Towers in 2001 begon de VS toespelingen te maken op een oorlog waarin Irak betrokken zou kunnen worden.⁴⁵⁹ Dit leidde tot negatieve reacties vanuit bepaalde EU-landen waaronder Duitsland en Frankrijk die tegen een oorlog waren om de resoluties af te dwingen.⁴⁶⁰ Andere Europese landen, zoals Italië en Groot-Brittannië, zaten wel op de lijn van de VS. Dit leidde binnen de EU tot een schisma in opvattingen over een mogelijke oplossing voor de situatie in Irak. Dit schisma was niet alleen binnen de EU terug te vinden maar ook binnen de NAVO en VN-veiligheidsraad.⁴⁶¹ Zo had Turkije aangegeven zich bedreigd te voelen door Irak en riep de hulp in van de NAVO-partners om zich te beschermen. Aanvankelijk waren Frankrijk, België en Duitsland tegen deze steun aan Turkije vanuit NAVO-verband aangezien het oorlog met Irak onvermijdelijk zou maken.⁴⁶² Uiteindelijk moesten deze landen na intense politieke druk inbinden en werd er toch gehoor gegeven aan de oproep van Turkije door een beslissing van NAVO's defence planning committee, waar Frankrijk geen lid van was.⁴⁶³

⁴⁵⁵ www.vredesmissies.nl/unscom.htm.

⁴⁵⁶ Youngs T. en M. Oakes, *Iraq: "Desert Fox" and Policy Developments*, House of Commons Library, International Affairs Section, Research paper 99/13, 10 februari 1999, summary of main points, www.parliament.uk.

⁴⁵⁷ Youngs T. en M. Oakes, *Iraq: "Desert Fox" and Policy Developments*, House of Commons Library, International Affairs Section, Research paper 99/13, 10 februari 1999, blz. 25, 36, www.parliament.uk.

⁴⁵⁸ Youngs T. en M. Oakes, *Iraq: "Desert Fox" and Policy Developments*, House of Commons Library, International Affairs Section, Research paper 99/13, 10 februari 1999, blz. 25, www.parliament.uk.

⁴⁵⁹ Record J, *The Bush Doctrine and War with Iraq, Parameters*, 2003, blz. 15.

⁴⁶⁰ The Economist, *United in theory, divided in practice, The European Union's new-found 'unity' may not last for long*, Brussel, februari 2003, www.economist.com; Rossant J. en S. Crock, *The Franco-German Alliance That's Splitting the EU, Bloomberg Business week Magazine*, 2003, www.businessweek.com.

⁴⁶¹ The Economist, *United in theory, divided in practice, The European Union's new-found 'unity' may not last for long*, Brussel, februari 2003, www.economist.com; Trouw, *Strijd in de Veiligheidsraad*, 4-03-2003, www.trouw.nl.

⁴⁶² The Economist, *United in theory, divided in practice, The European Union's new-found 'unity' may not last for long*, Brussel, februari 2003, www.economist.com.

⁴⁶³ Ibidem.

Conflict

In een laatste poging om een militaire confrontatie te voorkomen werd tegen het einde van 2002 resolutie 1441 aangenomen door de VN.⁴⁶⁴ In deze resolutie werd het volgende bepaald:

Decides that, in order to begin to comply with its disarmament obligations, in addition to submitting the required biannual declarations, the Government of Iraq shall provide to UNMOVIC, the IAEA, and the Council, not later than 30 days from the date of this resolution, a currently accurate, full, and complete declaration of all aspects of its programmes to develop chemical, biological, and nuclear weapons, ballistic missiles, and other delivery systems such as unmanned aerial vehicles and dispersal systems designed for use on aircraft, including any holdings and precise locations of such weapons, components, subcomponents, stocks of agents, and related material and equipment, the locations and work of its research, development and production facilities, as well as all other chemical, biological, and nuclear programmes, including any which it claims are for purposes not related to weapon production or material;⁴⁶⁵

Irak kwam na bijna een maand met een reactie in de vorm van een uit duizenden bladzijden bestaand document waarin informatie over Irak's wapens zou zijn beschreven.⁴⁶⁶ Vooral de VS en Groot-Brittannië namen geen genoegen met dit document en spraken over een schending van de resolutie.⁴⁶⁷ Een aantal landen, waaronder Frankrijk vonden deze stelling te ver gaan en wilden dat de inspecteurs langer de tijd moesten krijgen.⁴⁶⁸ Er waren inmiddels twee kampen ontstaan met betrekking tot de opstelling ten opzichte van Irak. Aan de ene kant stonden onder andere Duitsland en Frankrijk en andere kant landen als de VS, Italië, Groot-Brittannië, Spanje en Portugal.⁴⁶⁹ Daarbij kwam het dat het kamp van onder andere Duitsland en Frankrijk steeds meer tegenover de VS kwamen te staan.⁴⁷⁰ Hoewel de VS samen met een aantal gelijkgestemden nog probeerden de tegenstanders over de lijn te trekken, werd in maart 2003 aangevangen met de aanval op Irak.⁴⁷¹ De VS hadden samen met een aantal andere landen de zogenaamde 'Coalition of the Willing' gevormd. Uiteindelijk duurde het slechts enkele maanden om de oorlog te winnen waarmee het regime van Saddam Hoessein ten val werd gebracht.⁴⁷²

⁴⁶⁴ United Nations Security Council, resolution 1441, S/RES/1441, 3, 8 november 2002, blz. 1-8; www.vredesnaam.com/Iraq/IRAK7.html.

⁴⁶⁵ United Nations Security Council, resolution 1441, S/RES/1441, 3, 8 november 2002, blz. 3.

⁴⁶⁶ Trouw, *Irak schendt resolutie Veiligheidsraad*, 2002, www.trouw.nl.

⁴⁶⁷ Ibidem.

⁴⁶⁸ www.nos.nl/archief/2003/irak//pagina/conflict/resolutie.html; Volkskrant, *Tweede VN-resolutie tegen Irak op komst*, 2003, www.volkskrant.nl.

⁴⁶⁹ The Economist, *United in theory, divided in practice, The European Union's new-found 'unity' may not last for long*, Brussel, februari 2003, www.economist.com.

⁴⁷⁰ Rossant J. en S. Crock, *The Franco-German Alliance That's Splitting the EU*, *Bloomberg Business week Magazine*, 2003, www.businessweek.com.

⁴⁷¹ De Standaard, *Rusland zal veto stellen tegen nieuwe Irak-resolutie (update)*, 2003, www.standaard.be; Roos N., *Irak*, www.conflictteller.nl.

⁴⁷² Roos N., *Irak*, www.conflictteller.nl.

Na de val van het regime bleef er een aanzienlijke troepenmacht met de naam Stabilisation Force Iraq gestationeerd in Irak.⁴⁷³ Aangezien het belangrijk was dat het land weer zou worden opgebouwd nam de VN op 22 mei 2003 resolutie 1483 aan waarin onder andere werd opgeroepen om de economische sancties uit 1990 te beëindigen.⁴⁷⁴ In deze resolutie werd tevens opgenomen dat de financiële en economische middelen die toebehoorden aan het voormalige Iraakse regime⁴⁷⁵ bevroren moesten worden door de lidstaten en overgebracht dienden te worden in het Ontwikkelingsfonds voor Irak. De EU volgde deze resolutie met Gemeenschappelijk Standpunt 2003/495/GBVB en verordening 1210/2003 die opriepen tot intrekking van respectievelijk de eerdere Gemeenschappelijke Standpunten 96/741/GBVB, 2002/599/GBVB en verordening 2465/96.⁴⁷⁶

Naast de intrekking van de sancties en de noodhulp die al voor de oorlog werd geboden, kwam de EU net als de VS⁴⁷⁷ ook met economische hulp om het land weer op te bouwen.⁴⁷⁸ Daarnaast richtte de EU in 2005 een missie op met de naam European Union Integrated Rule of Law Mission for Iraq (EUJUST LAW) met als doel Iraakse senior functionarissen in het strafrecht op te leiden.⁴⁷⁹ In januari 2005 werden er verkiezingen gehouden in Irak. Het zou nog tot 2011 duren voordat de laatste Amerikaanse troepen het land zouden verlaten.⁴⁸⁰

4.3. Belangrijkste elementen uit de case studies (1998 t/m 2004)

Naar aanleiding van de in paragraaf 4.2. beschreven case studies zullen in deze paragraaf de belangrijkste elementen van de betreffende case studies besproken worden.

*Burgeroorlog in Congo*⁴⁸¹

De Europese landen waren al vanaf begin af aan betrokken bij het conflict in Congo. Al in 1993 hadden Europese landen een afspraak gemaakt voor een wapenembargo tegen Congo. Daarnaast werd in oktober 2002 een Gemeenschappelijk Standpunt aangenomen in het kader van restrictieve maatregelen ten aanzien van wapen gerelateerde export naar Congo nog voor de VN met een dergelijke resolutie kwam.

⁴⁷³ Roos N., *Irak*, www.conflictteller.nl.

⁴⁷⁴ United Nations Security Council, resolution 1483, S/RES/1483, 22 mei 2003, blz. 1-7.

⁴⁷⁵ Hierbij gaat ook om directe familie.

⁴⁷⁶ Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2003/495/GBVB inzake Irak en tot intrekking van de Gemeenschappelijke Standpunten 96/741/GBVB en 2002/599/GBVB, 8-7-2003, *Publicatieblad L169*, blz. 72-73, www.eur-lex.europa.eu; Raad van de Europese Unie, Verordening (EG) Nr. 1210/2003 betreffende bepaalde specifieke restricties op de economische en financiële betrekkingen met Irak en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 2465/96, 8 juli 2003, *Publicatieblad L169*, blz. 6 t/m 23, www.eur-lex.europa.eu.

⁴⁷⁷ Zie www.iraq.usaid.gov.

⁴⁷⁸ Commission of the European Communities, *Communication from the commission to the council and the European parliament, The European Union and Iraq, A Framework for Engagement*, Brussel, 2004, COM (2004) 417 final, blz. 1-12.

⁴⁷⁹ Pirozzi N. en S. Sandawi, *Military and Civilian ESDP Missions: Ever Growing and Effective?*, Istituto Affari Internazionali, Documenti IAI 0929, 2009, blz. 5, www.iai.it.

⁴⁸⁰ Klis H., *Bekijk hoe de laatste Amerikaanse troepen Irak verlaten, Maar helemaal weg zijn ze niet*, 19 december 2011, www.nrcnext.nl.

⁴⁸¹ Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case study in paragraaf 4.2.1.

	Type conflict	Is er een voorkeur voor actie?	Wat is het gewenste resultaat?	Wat zijn de gewenste beschikbare instrumenten om dit resultaat te behalen?	Welke instrumenten zijn daadwerkelijk ingezet?	Welke van deze instrumenten zijn geo-economisch van aard?
Burgeroorlog in Congo	Burgeroorlog	Vanaf het begin was er sprake van commitment in de vorm van diplomatie en wapenembargo.	Beëindigen conflict.	- In het begin vooral diplomatie veel gebruikt in combinatie met wapenembargo. Vanaf 2003 ook oprichting EU-missies.	1. Wapen-embargo 2. Diplomatie 2. Bevriezing van financiële en economische middelen 3. Economische en humanitaire hulp 4. Oprichting EU-missies	Bevriezing van financiële en economische middelen

Figuur 7. Case studie 'Burgeroorlog in Congo' afgezet tegen het onderzoeksmodel

De EU was daarnaast op diplomatiek en economisch vlak actief. Zo sprak het meerdere malen de bezorgdheid uit over de situatie in Congo ten tijde van het conflict en bood het economische en humanitaire hulp aan de Congolezen. Ook had de EU in 1996 een speciaal afgevaardigde benoemd voor de regio. De EU zette ook het economische instrument in om bepaalde partijen onder druk te zetten, bijvoorbeeld door het overnemen van resolutie 1596 van de VN waarin onder andere werd opgeroepen om financiële en economische middelen van bepaalde personen te bevriezen. Tenslotte werden er door de EU ook missies opgericht voor de situatie in Congo, zoals de militaire operatie Artemis, Eufor RDC, EUPOL Kinshasa en EUSEC RDC.

*De oorlog in Afghanistan*⁴⁸²

Nog voor het begin van de oorlog in Afghanistan in 2001 had de EU in navolging van de VN een embargo ingesteld tegen de Taliban met betrekking tot wapen gerelateerde zaken. Dit embargo was tot stand gekomen met resolutie 1076 uit oktober 1996 en door de EU in december 1996 opgenomen in Gemeenschappelijk Standpunt 96/746/GBVB.

⁴⁸² Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case study in paragraaf 4.2.2.

	Type conflict	Is er een voorkeur voor actie?	Wat is het gewenste resultaat?	Wat zijn de gewenste beschikbare instrumenten om dit resultaat te behalen?	Welke instrumenten zijn daadwerkelijk ingezet?	Welke van deze instrumenten zijn geo-economisch van aard?
De oorlog in Afghanistan	Interventie	Vanaf het begin was er sprake van commitment in de vorm van diplomatie en wapenembargo.	Beëindigen conflict.	- Afhankelijk van de ontwikkelingen. In het begin vooral diplomatie veel gebruikt in combinatie met wapenembargo. Vanaf 2003 ook oprichting EU-missies.	1. Diplomatie 2. Sancties 3. Economische en humanitaire hulp 4. Oprichting EU-missies	Economische sancties; de bevrozing van financiële en economische middelen, sluiting kantoren Taliban en Ariana Afghan Airlines in EU ⁴⁸³

Figuur 8. Case studie 'De oorlog in Afghanistan' afgezet tegen het onderzoeksmodel

Drie jaar later zouden er ook sancties volgen door de aanname van VN-resolutie 1267 die overgenomen werden door de EU. Deze sancties hadden onder andere betrekking op het bevrozen van buitenlandse financiële middelen van de Taliban. Ook op andere vlakken was de EU actief. Zo leverde de EU ongeveer de helft van alle ISAF troepen, richtte het PRT's op voor de opbouw van het land, richtte het de missie EUPOL op, was het diplomatiek actief en bood het financiële steun aan Afghanistan om de situatie in Afghanistan te verbeteren.

Burgeroorlog in Ivoorkust⁴⁸⁴

Nadat het conflict in Ivoorkust was uitgebroken eind 2002 duurde het niet lang voordat de EU zich uitsprak over de situatie in het land. Zo steunde de EU het sturen van troepen van ECOWAS naar het gebied en stond het positief tegenover de overeenkomst van Linas-Marcousis. Frankrijk, dat ook lid is van de EU, was vanaf het begin af aan met troepen betrokken bij het conflict. Als voormalig kolonisator van het gebied had het nog soldaten in Ivoorkust aanwezig. Na het uitbreken van het

⁴⁸³ Zie Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2001/154/GBVB betreffende aanvullende beperkende maatregelen tegen de Taliban en tot wijziging van Gemeenschappelijk Standpunt 96/746/GBVB, 26 februari 2001, *Publicatieblad L57*, blz. 1-2, www.eur-lex.europa.eu.

⁴⁸⁴ Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case study in paragraaf 4.2.3.

conflict in Ivoorkust werd deze troepenmacht uitgebreid en kreeg het een eigen mandaat om in Ivoorkust actief te zijn. De EU was niet alleen op diplomatieke wijze betrokken bij het conflict. De EU gaf namelijk het conflict financiële ondersteuning voor ontwikkeling voor het land. Daarnaast kwam de EU in navolging van de VN-resolutie 1572 ook met onder andere een wapenembargo en een bepaling om financiële en economische middelen van bepaalde personen die zich op het grondgebied van de lidstaten bevonden te bevriezen. Dit standpunt werd in de jaren daarna aangehouden en met kleine aanpassingen verlengd. In 2011 kwam de EU met nieuwe sancties om Gbagbo onder extra onder druk te zetten om zijn positie over te geven aan Ouattara die door de internationale gemeenschap als de winnaar van de Ivoriaanse verkiezingen in 2010 werd gezien.

	Type conflict	Is er een voorkeur voor actie?	Wat is het gewenste resultaat?	Wat zijn de gewenste beschikbare instrumenten om dit resultaat te behalen?	Welke instrumenten zijn daadwerkelijk ingezet?	Welke van deze instrumenten zijn geo-economisch van aard?
Burgeroorlog in Ivoorkust	Burgeroorlog	Vanaf het begin was er sprake van diplomatieke activiteiten. De Fransen waren via hun troepenmacht in Ivoorkust direct betrokken.	Beëindigen conflict.	- In het begin vooral diplomatie in de vorm van verklaringen over steun aan ECOWAS en vredesovereenkomst. Later ook wapenembargo en bevrozing financiële en economische middelen.	1. Wapenembargo 2. Diplomatie 2. Economische sancties 3. Financiële ondersteuning	Bevrozing van financiële en economische middelen; maatregelen tegen export ruwe diamant

Figuur 9. Case studie 'Burgeroorlog in Ivoorkust' afgezet tegen het onderzoeksmodel

*De Irak oorlog*⁴⁸⁵

Al vanaf 1990 waren er zware sancties van kracht tegen Irak die ervoor moesten zorgen dat het land terugtrok uit Irak. Deze sancties werden in 1996 verzacht door het aannemen van resolutie 986 die betrekking had op het Oil-For-Food programma. Vanaf het moment dat het duidelijk begon te worden dat de VS uit waren op een militaire interventie ten aanzien van Irak rond het begin van het nieuwe

⁴⁸⁵ Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case study in paragraaf 4.2.4.

millennium waren de landen van de EU zeer verdeeld over de kwestie. Zo waren landen als Duitsland, België en Frankrijk tegen een oorlog met Irak en landen als Italië, Groot-Brittannië, Portugal en Spanje. Deze situatie bleef voortduren ook nadat Irak reageerde op VN-resolutie 1441 van eind 2002 die als een laatste kans moest dienen voor Irak om militair ingrijpen te voorkomen. Hoewel er pogingen werden gedaan om de Europese landen op één lijn te krijgen, bleef de EU verdeeld over de aanpak van Irak. De VS kwamen hierbij steeds meer tegenover Duitsland en Frankrijk te staan. Uiteindelijk zou er in 2003 toch een oorlog komen die een aantal maanden duren. Na de val van het Iraakse regime had het land steun nodig om het land op te bouwen. De VN nam dan ook niet lang na de beëindiging van de oorlog met resolutie 1483 waarmee opgeroepen werd de sancties uit 1990 te beëindigen. Tevens werd in deze resolutie opgenomen dat financiële en economische middelen die toebehoorden aan het Iraakse regime zouden worden bevroren door de lidstaten en dienden te worden overgebracht naar het Ontwikkelingsfonds voor Irak. Deze resolutie werd door de EU gevolgd met Gemeenschappelijk Standpunt 2003/495/GBVB. In 2005 richtte de EU een missie op met de naam European Union Integrated Rule of Law Mission for Iraq (EUJUST LAW) waarmee het de bedoeling was Iraakse senior functionarissen in het strafrecht op te leiden. Naast de oprichting van de missie en de intrekking van de sancties werd er door de EU ook geïnvesteerd in Irak om het land weer op te bouwen.

	Type conflict	Is er een voorkeur voor actie?	Wat is het gewenste resultaat?	Wat zijn de gewenste beschikbare instrumenten om dit resultaat te behalen?	Welke instrumenten zijn daadwerkelijk ingezet?	Welke van deze instrumenten zijn geo-economisch van aard?
De Irak oorlog	Interventie	EU was zeer verdeeld ten aanzien van de actie die ondernomen moest worden ten aanzien van Irak.	Na oorlog in 1990 was het gewenste resultaat het afdwingen van coöperatie van Irak bij inspecties.	<ul style="list-style-type: none"> - Sancties - Diplomatieke druk om inspecties mogelijk te maken. - Onenigheid binnen de EU over wel of niet militair ingrijpen. 	1. Sancties (2. Steun van een aantal EU-landen voor een militaire interventie in Irak). - Oprichting missie EUJUST LAW - Economische hulp	Sancties in de vorm van handelsembargo. Daarnaast het bevroren van financiële en economische middelen van het voormalige Iraakse regime.

Figuur 10. Case studie 'De Irak oorlog' afgezet tegen het onderzoeksmodel

*De periode 1998 t/m 2004 vanuit geo-economisch perspectief*⁴⁸⁶

Uit de in hoofdstuk 4 besproken case studies is gebleken dat de inzet van economische instrumenten samen met de inzet van diplomatieke instrumenten in alle vier de cases vertegenwoordigd zijn. Het valt hierbij op dat diplomatieke instrumenten relatief kort na het uitbreken van het conflict al ingezet worden. Daarnaast is ook het wapenembargo een populaire maatregel gebleken, zo blijkt uit de case studies.

Wat betreft de inzet van economische instrumenten vanuit geo-economisch perspectief kan gesteld worden dat de bevrozing van financiële en economische middelen een veel gebruikte maatregel is in de onderzochte casussen. Blijkbaar zijn deze maatregelen effectief geacht om bepaalde mensen en/ of entiteiten op een adequate wijze aan te pakken. In het geval van de Irak-casus wordt in tegenstelling tot de andere casussen waar wapenembargo's worden ingezet. Dit onderscheid kan te maken hebben met het feit dat in de andere onderzochte casussen uit deze periode sprake was van interne facties en andere gewenste resultaten wat een algemeen handelsembargo als een minder geschikt instrument zou laten gelden. In de casussen valt tenslotte op dat de EVDB in de gevallen dat dit plaatsvindt na een aantal jaren na aanvang van het conflict in stelling wordt gebracht. Waarschijnlijk heeft dit ermee te maken dat de EU eerst minder ingrijpende instrumenten zoals diplomatie wilde inzetten en pas als de situatie daarvoor beter geschikt was bereid was een missie op te richten.

⁴⁸⁶ Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case studies in hoofdstuk 4.

5. De periode 2005 tot en met 2011

5.1. Inleiding

In dit hoofdstuk zullen de laatste vier case studies van deze scriptie besproken worden, te weten de oorlog in Tsjaad, de Europese sancties tegen Iran, de oorlog in Georgië en de opstand in Libië. Ook in deze case studies zal het onderzoeksmodel uit paragraaf 1.2.2. De in dit hoofdstuk behandelde case studies zijn de meeste recente uit het onderzoek van deze scriptie wat betekent dat deze extra van belang zijn om hypothese 2 uit paragraaf 1.3. te beantwoorden.

5.2. Het buitenlands beleid van Europa in geo-economisch perspectief

5.2.1. De oorlog in Tsjaad

Achtergrond

Tsjaad is een voormalige Franse kolonie in Afrika met veel etnische minderheden.⁴⁸⁷ Na de onafhankelijk van Tsjaad in 1965 ontstond er een machtsstrijd die gepaard ging met gewelddadige conflicten.⁴⁸⁸ In 1990 was het de generaal Idris Déby die Tsjaad naar een stabielere situatie wilde leiden.⁴⁸⁹ Dit proces was niet succesvol doordat rebellengroepen in Tsjaad dit belemmerden. Eén van deze rebellenbewegingen was de in 1994 opgerichte Alliance nationale de la résistance.⁴⁹⁰ De oprichter van deze rebellengroepering sloot in 2003 een vredesovereenkomst met Idris Déby.⁴⁹¹ Ook met het overgrote deel van de andere rebellengroeperingen werd een overeenkomst gesloten.⁴⁹² Deze vrede duurde echter niet lang. Inmiddels was het conflict in het buurland Soedan verbonden geraakt met het conflict in Tsjaad. In Sudan woedde een burgeroorlog in de regio Darfur wat er voor zorgde dat veel mensen de regio ontvluchten en onder andere in Tsjaad terecht kwamen.⁴⁹³ Dit zorgde ervoor dat de Janjaweed, een belangrijke partij in de oorlog in Darfur, Tsjaad binnenvielen en dorpen gingen overvallen.⁴⁹⁴ Hierdoor ontstond een situatie waardoor Tsjaad steeds meer bij het conflict in Darfur betrokken raakte.

⁴⁸⁷ www.conflictenteller.nl/tsjaad.html.

⁴⁸⁸ Ibidem.

⁴⁸⁹ Ibidem

⁴⁹⁰ Ibidem.

⁴⁹¹ Tubiana J, *The Chad–Sudan Proxy War and the ‘Darfurization’ of Chad: Myths and Reality*, 2008, Small Arms Survey HSBA Working Paper 12, blz. 33.

⁴⁹² www.conflictenteller.nl/tsjaad.html.

⁴⁹³ Ibidem.

⁴⁹⁴ Ibidem.

Conflict

De positie van Idris Déby kwam in 2005 steeds meer onder druk te staan en de situatie in Tsjaad werd steeds instabieler.⁴⁹⁵ Inmiddels waren er nieuwe rebellengroeperingen opgericht in de vorm van de *Rassemblement pour la Démocratie et les Libertés* (RDL) en de *Socle pour le changement, l'unité et la démocratie* (SCUD).⁴⁹⁶ Deze rebellengroeperingen, die zich later zouden gaan samenwerken in de rebellenbeweging *Forces unies pour le changement* (FUC), vielen in 2005 verschillende doelen aan in Tsjaad.⁴⁹⁷ Het conflict in Tsjaad werd langzamerhand verbonden met het conflict in buurland Soedan. Zo steunde de regering van Soedan rebellengroepen in Tsjaad met als doel (delen van) het land te destabiliseren, terwijl de regering van Tsjaad op zijn beurt de banden aanhaalde met rebellenbewegingen die actief waren in Darfur.⁴⁹⁸ In 2006 werd door bemiddeling van Libië een vredesakkoord tot stand gebracht tussen Khartoum en Tsjaad.⁴⁹⁹ Deze vrede was echter van korte duur aangezien de Janjaweed doelen bleven vallen in Tsjaad.⁵⁰⁰ In de jaren die volgden kwamen verschillende vredesverdragen tot stand tussen de rebellenbewegingen en de regering van Tsjaad.⁵⁰¹ Nieuw rebellengroepen zetten echter de strijd voort en in 2009 ontstond de *Union des forces de la résistance* (UFR) als gevolg van een fusie van verschillende rebellenbewegingen in Tsjaad.⁵⁰²

Door de jaren heen waren verschillende partijen betrokken geraakt bij het conflict. Zo kwam de EU met meerdere verklaringen ten aanzien van het conflict in Tsjaad.⁵⁰³ Een voorbeeld hiervan is de verklaring van 13 februari 2006 waarin de EU aangeeft verheugd te zijn over de getekende vredesovereenkomst tussen de presidenten van Tsjaad en Soedan van 8 februari 2006.⁵⁰⁴ Ook de VN was betrokken bij het conflict en had al ideeën geopperd om een internationale troepenmacht naar Tsjaad te sturen. Op 25 september 2007 nam de VN resolutie 1778 waarmee een VN-vredesmacht met de naam *The United Nations Mission in Central African Republic and Chad* (MINURCAT) voor het gebied werd opgericht.⁵⁰⁵

⁴⁹⁵ www.conflictteller.nl/tsjaad.html.

⁴⁹⁶ Tubiana J, *The Chad–Sudan Proxy War and the ‘Darfurization’ of Chad: Myths and Reality*, 2008, Small Arms Survey HSBA Working Paper 12, blz. 66, 68.

⁴⁹⁷ Tubiana J, *The Chad–Sudan Proxy War and the ‘Darfurization’ of Chad: Myths and Reality*, 2008, Small Arms Survey HSBA Working Paper 12, blz. 33, 34; Human Rights Watch, *Darfur Bleeds: Recent Cross-Border Violence in Chad*, 21 February 2006, available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4405a7844.html>.

⁴⁹⁸ Tubiana J, *The Chad–Sudan Proxy War and the ‘Darfurization’ of Chad: Myths and Reality*, 2008, Small Arms Survey HSBA Working Paper 12, blz. 28, 32.

⁴⁹⁹ HLN.be, *Tsjaad en Soedan tekenen vredesverdrag*, 8/3/2008, www.hln.be.

⁵⁰⁰ www.conflictteller.nl/tsjaad.html.

⁵⁰¹ Ibidem.

⁵⁰² www.smallarmssurveysudan.org/pdfs/facts-figures/armed-groups/darfur/chad/HSBA-Armed-Groups-UFR.pdf.

⁵⁰³ Zie de Verklaring van het voorzitterschap namens de Europese Unie betreffende de overeenkomst tussen Tsjaad en Sudan, 13/02/2006, Press: 44, nr. 6300/06, www.consilium.europa.eu;

⁵⁰⁴ Verklaring van het voorzitterschap namens de Europese Unie betreffende de overeenkomst tussen Tsjaad en Sudan, 13/02/2006, Press: 44, nr. 6300/06, www.consilium.europa.eu.

⁵⁰⁵ United Nations Security Council, resolution 1778, S/RES/1778, 25 september 2007, blz. 1-6.

Daarnaast werd met de resolutie verwelkomd dat de EU een eigen missie voor Tsjaad tot stand wilde brengen.⁵⁰⁶ De laatstgenoemde missie van de EU was in juli 2007 al goedgekeurd door de Europese Ministers in Brussel.⁵⁰⁷ Nadat de Europese missie genaamd EUFOR Tsjaad/ CAR een aantal keer werd uitgesteld zou het in maart 2008 daadwerkelijk operationeel worden.⁵⁰⁸ Het doel van deze missie was het ondersteunen en beschermen van bevolking en VN-personeel en het bieden van hulp.⁵⁰⁹ Vooral Frankrijk speelde een belangrijke rol om de Europese missie tot stand te brengen.⁵¹⁰ Zo leverde het land ongeveer de helft van de troepen voor de missie.⁵¹¹ In maart 2009 eindigde de EU-missie en werden de taken overgenomen door MINURCAT die door de aanname van VN-resolutie 1861 mogelijk werd gemaakt.⁵¹²

Het stopzetten van EUFOR Tsjaad/ CAR betekende niet dat de EU geen betrokkenheid meer toonde ten aanzien van Tsjaad. Ook na 2009 kreeg Tsjaad economische hulp van de EU, bijvoorbeeld voor de ontwikkeling van het land.⁵¹³

5.2.2. Europese sancties tegen Iran

Achtergrond

Een belangrijke gebeurtenis voor Iran was de revolutie in 1978.⁵¹⁴ In dit jaar zou het einde van het bewind van sjah Mohammed Reza Pahlavi ingeluid worden die samen met zijn vader Iran decennialang had geregeerd.⁵¹⁵ In 1979 vluchtte de sjah.⁵¹⁶ De naar Iran teruggekeerde geestelijke

⁵⁰⁶ United Nations Security Council, resolution 1778, S/RES/1778, 25 september 2007, blz. 1-6; Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Optreden 2007/677/GBVB inzake de militaire operatie van de Europese Unie in de Republiek Tsjaad en de Centraal-Afrikaanse Republiek, 15 oktober 2007, *Publicatieblad* L279, blz. 21 t/m 24, www.eur-lex.europa.eu.

⁵⁰⁷ Hermans E. en S. van der Meer, *Eufor in Tsjaad, Lakmoesproef voor Europees defensiebeleid*, 2008, Militaire spectator, Jaargang 177, nummer 7/8, blz. 404.

⁵⁰⁸ Hermans E. en S. van der Meer, *Eufor in Tsjaad, Lakmoesproef voor Europees defensiebeleid*, 2008, Militaire spectator, Jaargang 177, nummer 7/8, blz. 405.

⁵⁰⁹ Hermans E. en S. van der Meer, *Eufor in Tsjaad, Lakmoesproef voor Europees defensiebeleid*, 2008, Militaire spectator, Jaargang 177, nummer 7/8, blz. 404; www.conflictteller.nl/tsjaad.html.

⁵¹⁰ Hermans E. en S. van der Meer, *Eufor in Tsjaad, Lakmoesproef voor Europees defensiebeleid*, 2008, Militaire spectator, Jaargang 177, nummer 7/8, blz. 405.

⁵¹¹ Ibidem.

⁵¹² www.un.org/en/peacekeeping/missions/minurcat/background.shtml; Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Optreden 2009/795/GBVB houdende intrekking van Gemeenschappelijk Optreden 2007/677/GBVB inzake de militaire operatie van de Europese Unie in de Republiek Tsjaad en de Centraal-Afrikaanse Republiek, 19 oktober 2009, *Publicatieblad* L283, blz. 61, www.eur-lex.europa.eu.

⁵¹³ www.eeas.europa.eu/chad/index_en.htm.

⁵¹⁴ Eisenstadt M., *Iran's Islamic Revolution: Lessons for the Arab Spring of 2011?*, 2011, Strategic Forum, Institute for national strategic studies (INSS), blz. 1-11, www.humansecuritygateway.com.

⁵¹⁵ Eisenstadt M., *Iran's Islamic Revolution: Lessons for the Arab Spring of 2011?*, 2011, Strategic Forum, Institute for national strategic studies (INSS), blz. 1, 2 en 4, www.humansecuritygateway.com.

⁵¹⁶ Eisenstadt M., *Iran's Islamic Revolution: Lessons for the Arab Spring of 2011?*, 2011, Strategic Forum, Institute for national strategic studies (INSS), blz. 4, www.humansecuritygateway.com.

Ruhollah Khomeini trok de macht in de nieuwe islamitische republiek naar zich toe en introduceerde de velajat-e faqih⁵¹⁷, oftewel de heerschappij van de rechtsgeleerde.⁵¹⁸

De weerbaarheid van het Iran na de revolutie werd kort daarna getest toen Irak eind 1980 Iran binnenviel.⁵¹⁹ Er ontstond tussen beide landen die bijna acht jaar zou duren.⁵²⁰ In juli 1988 nam de VN resolutie 598 aan waarin werd opgeroepen de strijd te staken.⁵²¹

Conflict

Voor de revolutie in Iran waren de VS een belangrijke handelspartner van Iran, maar na de Iraanse revolutie veranderde dit.⁵²² Zowel de diplomatieke als de economische banden werden hierna minder.⁵²³ De bezetting van Amerikaanse ambassade in Iran in februari 1979 maakte de situatie er niet beter op en de diplomatieke banden met Iran werden verbroken.⁵²⁴ In april 1980 nam president Carter het besluit om alle Amerikaanse export naar Iran te verbieden.⁵²⁵ Deze werden in het jaar daarna weer opgeheven nadat in 1981 de Akkoorden van Algiers werden gesloten waardoor de Amerikaanse gijzelaars vrijkwamen.⁵²⁶ In 1984 werden er onder de regering Reagan weer sancties van kracht tegen Iran die vooral gericht waren tegen export van bepaalde goederen naar Iran.⁵²⁷ Tegen het einde van de Irak-Iran oorlog verslechterde de relatie tussen de VS en Iran na een aantal incidenten. Een voorbeeld hiervan was het neerschieten van een Iraans vliegtuig door de Amerikaanse marine in 1988.⁵²⁸ Reagan kwam in oktober 1987 met nog stringentere sancties tegen Iran waardoor het verboden werd Iraanse diensten en goederen te importeren.⁵²⁹

In 1989 werden door de VS een aantal sanctionerende maatregelen tegen Iran stopgezet.⁵³⁰ Zo werd het in 1991 onder de regering Bush bijvoorbeeld mogelijk om een gelimiteerde hoeveelheid Iraanse olie te importeren.⁵³¹ De versoepeling van de Amerikaanse sancties ten aanzien van Iran was echter van korte duur en in 1996 werden nieuwe maatregelen van kracht die voornamelijk gericht waren

⁵¹⁷ Hiermee kwam aanzienlijke macht bij de Geestelijk Leider, in dit geval Khomeini te liggen (zie bijvoorbeeld Rakel E.P., *The Political Elite in the Islamic Republic of Iran: From Khamenei to Ahmadinejad*, Comparative Studies of South Asia, Africa and The Middle East, 2009, Vol. 29, No. 1, blz. 109, 116, 124, en.kadivar.com.

⁵¹⁸ Eisenstadt M., *Iran's Islamic Revolution: Lessons for the Arab Spring of 2011?*, 2011, Strategic Forum, Institute for national strategic studies (INSS), blz. 4, www.humansecuritygateway.com; Rakel E.P., *The Political Elite in the Islamic Republic of Iran: From Khamenei to Ahmadinejad*, Comparative Studies of South Asia, Africa and The Middle East, 2009, Vol. 29, No. 1, blz. 108, 109, 115, en.kadivar.com.

⁵¹⁹ Hardy R., *The Iran-Iraq war: 25 years on*, www.news.bbc.co.uk.

⁵²⁰ Ibidem.

⁵²¹ United Nations Security Council, resolution 598, S/RES/598, 20 juli 1987, 1 bladzijde.

⁵²² Estelami H., A study of Iran's responses to u.s. economic sanctions, 1999, *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*, volume 3, no3, www.meria.idc.il/journal/1999/issue3/jv3n3a5.html.

⁵²³ Ibidem.

⁵²⁴ Ibidem.

⁵²⁵ Ibidem.

⁵²⁶ Ibidem.

⁵²⁷ Ibidem.

⁵²⁸ Ibidem.

⁵²⁹ Ibidem.

⁵³⁰ Ibidem.

⁵³¹ Ibidem.

tegen de ontwikkeling van de Iraanse oliesector.⁵³² Een belangrijke ontwikkeling hierbij was de ondertekening op 5 augustus 1997 van de nieuwe sanctiewet die ook wel de Iran en Libya Sanctions Act (ISA) werd genoemd.⁵³³ Deze wet hield in dat ook niet-Amerikaanse ondernemingen die in een jaar tijd meer dan 20 miljoen dollar⁵³⁴ investeerden in de Iraanse energiesector bepaalde maatregelen tegemoet kon zien van de Amerikaanse overheid.⁵³⁵ Zo kon de Amerikaanse overheid in dat geval bepalen dat de betreffende onderneming zou worden uitgesloten van biedingen op Amerikaanse overheidscontracten.⁵³⁶ Deze periode betekende tevens een kentering in de te behalen doelen van de sancties. In de jaren tachtig waren de sancties vooral gericht om Iran te dwingen af te zien van steun aan terrorisme en om de strategische macht van Iran in het Midden-Oosten niet te groot te laten worden.⁵³⁷ Sinds de tweede helft van de jaren negentig waren de sancties steeds meer gericht om Iran aan te sporen de ontwikkeling van de nucleaire activiteiten te beperken tot civiele doelstellingen.⁵³⁸ De EU had aanvankelijk een andere opstelling ten aanzien van Iran dan de VS waarin de dialoog de voorkeur verdiende boven het invoeren van sancties.⁵³⁹ In de loop van 2002 begon de relatie tussen de EU en Iran te verslechteren als gevolg van opkomend conservatisme in Iran.⁵⁴⁰ In hetzelfde jaar werd er meer nieuws over de nucleaire activiteiten van Iran bekend⁵⁴¹ en in 2003 kwam de International Atomic Energy Agency (IAEA) met een rapport met bevindingen ten aanzien van de nucleaire sector in Iran waarin ook bezorgdheid naar voren kwam.⁵⁴²

De mogelijkheid dat Iran in de toekomst over massavernietigingswapens kon beschikken was voor de VS reden om ervoor te pleiten dat de VN Veiligheidsraad zich direct met deze zaak zou moeten gaan bezighouden.⁵⁴³ De EU wilde echter de dialoog voortzetten.⁵⁴⁴ Dit leidde in oktober 2003 tot een overeenkomst tussen de Iraanse autoriteiten en de ministers van Buitenlandse Zaken van Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië.⁵⁴⁵ Deze overeenkomst behelsde afspraken met betrekking tot de nucleaire activiteiten van Iran. Met deze afspraken waren VN-sancties tegen Iran voorlopig

⁵³² Estelami H., A study of Iran's responses to u.s. economic sanctions, 1999, *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*, volume 3, no3, www.meria.idc.il/journal/1999/issue3/jv3n3a5.html.

⁵³³ Katzman K., *Iran Sanctions*, 2012, Congressional Research Service, 7-5700, blz. 1, 2, www.fas.org.

⁵³⁴ Katzman (2012) en Estelami (1999) gaan uit van 20 respectievelijk 40 miljoen dollar als grens hiervoor. Volgens Katzman zou het bedrag oorspronkelijk 40 miljoen hebben bedragen maar zijn teruggebracht naar 20 miljoen dollar. Zie Katzman K., *Iran Sanctions*, 2012, Congressional Research Service, 7-5700, blz. 2, www.fas.org. Laatstgenoemde redenering wordt als uitgangspunt genomen voor deze case study.

⁵³⁵ Katzman K., *Iran Sanctions*, 2012, Congressional Research Service, 7-5700, blz. 2, www.fas.org.

⁵³⁶ Estelami H., A study of Iran's responses to u.s. economic sanctions, 1999, *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*, volume 3, no3, www.meria.idc.il/journal/1999/issue3/jv3n3a5.html.

⁵³⁷ Katzman K., *Iran Sanctions*, 2012, Congressional Research Service, 7-5700, blz. 1, www.fas.org.

⁵³⁸ Ibidem.

⁵³⁹ European Union Center of North Carolina, *Europe's Iran Diplomacy*, EU Briefings, 2008, blz. 2, <http://www.unc.edu>.

⁵⁴⁰ European Union Center of North Carolina, *Europe's Iran Diplomacy*, EU Briefings, 2008, blz. 3, <http://www.unc.edu>.

⁵⁴¹ Ibidem.

⁵⁴² Ibidem; IAEA (Board of Governors), Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran, 10 november 2003, Report by the Director General, GOV/2003/75, blz. 2,10;

⁵⁴³ European Union Center of North Carolina, *Europe's Iran Diplomacy*, EU Briefings, 2008, blz. 3, <http://www.unc.edu>.

⁵⁴⁴ Ibidem.

⁵⁴⁵ IAEA, Statement by the Iranian Government and Visiting EU Foreign Ministers, Iran Ministry of Foreign Affairs, 21 oktober 2003, www.iaea.org.

afgewend.⁵⁴⁶ In het jaar erna herhaalden de hiervoor genoemde ontwikkelingen zich min of meer wat uiteindelijk in 2005 leidde tot een impasse.⁵⁴⁷ De EU legde meer druk op Iran, ondanks dat er ook nog diplomatieke middelen werden ingezet, door de VN-Veiligheidsraad bij de situatie te betrekken.⁵⁴⁸ Uiteindelijk legde de VN sancties in december 2006 op aan Iran met resolutie 1737 om de eerdere oproep aan Iran te stoppen met bepaalde nucleaire activiteiten.⁵⁴⁹ Niet alle landen waren meteen bereid om Iran zware sancties op te leggen.⁵⁵⁰ Vandaar dat de eerste VN-resolutie met betrekking tot de sancties tegen Iran relatief beperkt waren en uitgingen van een verbod op de import en export van nucleair gerelateerde zaken en de bevrozing van financiële en economische middelen van bepaalde Iraanse entiteiten en personen.⁵⁵¹ De EU nam de maatregelen van de VN over.⁵⁵²

Ook na invoering van de sancties bleef de EU diplomatieke banden onderhouden met Iran.⁵⁵³ In juli 2010 werd binnen de EU een nieuw sanctieregime tegen Iran overeengekomen.⁵⁵⁴ Deze was voor een groot deel gebaseerd op VN-resolutie 1929 uit juni 2010 maar was op een aantal punten uitgebreider.⁵⁵⁵ Zo kwam de EU in 2010 bijvoorbeeld met de maatregel van een verbod op het verkopen, overbrengen of verschaffen van sleuteluitrusting en sleuteltechnologie net als gerelateerde technische en financiële assistentie die gebruikt kan worden in de sleutelsectoren van de Iraanse olie- en (natuurlijke) gas industrie.⁵⁵⁶ Het sanctieregime uit 2010 zou in de periode erna verder worden aangescherpt.⁵⁵⁷

⁵⁴⁶ European Union Center of North Carolina, *Europe's Iran Diplomacy*, EU Briefings, 2008, blz. 3, <http://www.unc.edu>.

⁵⁴⁷ European Union Center of North Carolina, *Europe's Iran Diplomacy*, EU Briefings, 2008, blz. 3,4, <http://www.unc.edu>.

⁵⁴⁸ European Union Center of North Carolina, *Europe's Iran Diplomacy*, EU Briefings, 2008, blz. 4, <http://www.unc.edu>.

⁵⁴⁹ European Union Center of North Carolina, *Europe's Iran Diplomacy*, EU Briefings, 2008, blz. 5, <http://www.unc.edu>; United Nations Security Council, resolution 1737, S/RES/1737, 23 december 2006, blz. 1-9.

⁵⁵⁰ European Union Center of North Carolina, *Europe's Iran Diplomacy*, EU Briefings, 2008, blz. 5, <http://www.unc.edu>.

⁵⁵¹ Ibidem; United Nations Security Council, resolution 1737, S/RES/1737, 23 december 2006, blz. 1-9.

⁵⁵² Zie Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2007/140/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen Iran, 27 februari 2007, *Publicatieblad L61*, blz. 49-55, www.eur-lex.europa.eu; Raad van de Europese Unie, Verordening (EG) Nr. 423/2007 betreffende beperkende maatregelen ten aanzien van Iran, 19 april 2007, *Publicatieblad L103*, blz. 1-23, www.eur-lex.europa.eu.

⁵⁵³ European Union Center of North Carolina, *Europe's Iran Diplomacy*, EU Briefings, 2008, blz. 5, <http://www.unc.edu>.

⁵⁵⁴ Zie Raad van de Europese Unie, Besluit van de Raad 2010/413/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen Iran en tot intrekking van Gemeenschappelijk Standpunt 2007/140/GBVB, 26 juli 2010, *Publicatieblad L195*, blz. 39-73, www.eur-lex.europa.eu; Raad van de Europese Unie, Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 668/2010 houdende uitvoering van artikel 7, lid 2, van Verordening (EG) nr. 423/2007 betreffende beperkende maatregelen ten aanzien van Iran, 26 juli 2010, *Publicatieblad L195*, blz. 25-36, www.eur-lex.europa.eu.

⁵⁵⁵ Ibidem; United Nations Security Council, resolution 1929, S/RES/1929, 9 juni 2010, blz. 1-18.

⁵⁵⁶ Raad van de Europese Unie, Besluit van de Raad 2010/413/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen Iran en tot intrekking van Gemeenschappelijk Standpunt 2007/140/GBVB, 26 juli 2010, *Publicatieblad L195*, blz. 39-73, www.eur-lex.europa.eu.

⁵⁵⁷ Raad van de Europese Unie, Besluit van de Raad 2012/35/GBVB houdende wijziging van Besluit 2010/413/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen Iran, 23 januari 2012, *Publicatieblad L19*, blz. 22-30, www.eur-lex.europa.eu; Raad van de Europese Unie, Verordening (EU) Nr. 267/2012 betreffende beperkende maatregelen ten aanzien van Iran en tot intrekking van Verordening (EU) nr. 961/2010, 23 maart 2012, *Publicatieblad L88*, blz. 1-112; AD, *EU verscherpt sancties tegen Iran*, ANP, 23/03/12, www.ad.nl.

5.2.3. Oorlog in Georgië

Achtergrond

De republiek Georgië ontstond toen de Sovjet-Unie uiteenviel in 1991.⁵⁵⁸ Twee regio's binnen Georgië, genaamd Zuid-Ossetië en Abchazië, streefden naar een meer onafhankelijke status ten opzichte van Georgië.⁵⁵⁹ Deze situatie leidde begin jaren negentig tot gewelddadige confrontaties tussen de regio's en Georgië.⁵⁶⁰ Uiteindelijk werden deze nog in de eerste helft van de jaren negentig beëindigd.⁵⁶¹ Zo werd uiteindelijk in mei 2004 tussen Abchazië en Georgië in Moskou een zogenaamde 'Agreement on a Cease-fire and Separation of Forces' gesloten.⁵⁶² In jaar daarvoor al had de VN resolutie 858 aangenomen die voorzag in een missie van waarnemers genaamd United Nations Observer Mission in Georgia (UNOMIG) om een in 1993 gesloten wapenstilstand tussen Georgië en Abchazië te monitoren.⁵⁶³ Deze wapenstilstand werd echter gebroken en in november werd resolutie 881 aangenomen door de VN waarmee een UNOMIG een interim mandaat werd gegeven.⁵⁶⁴ Na de wapenstilstanden was de rust in het gebied van korte duur en in 2004 braken er weer gevechten uit tussen Georgië en Zuid-Ossetië.⁵⁶⁵ Deze werden nog in hetzelfde jaar beëindigd.⁵⁶⁶

Conflict

Het conflict tussen Georgië en Zuid-Ossetië laaide weer op in 2008.⁵⁶⁷ Op 7 augustus 2008 werd Zuid-Ossetië binnengevallen door Georgië.⁵⁶⁸ De Russen, die voorstanders waren van de onafhankelijkheid van de regio, kwamen Zuid-Ossetië te hulp met militaire middelen.⁵⁶⁹ Hierbij veroverden zij ook gebied van Georgië.⁵⁷⁰ De EU onder aanvoering van de Franse president Sarkozy nam een poging om te bemiddelen bij het conflict.⁵⁷¹ De Franse president presenteerde op 12 augustus 2008 een plan die een uitweg zou moeten bieden ten aanzien van het conflict.⁵⁷² Uiteindelijk zouden zowel de president van de Russische Federatie Medvedev als de president van Georgië Saakashvili akkoord gaan met een

⁵⁵⁸ www.conflictenteller.nl/rusland-zuidossetië-georgië.html.

⁵⁵⁹ Companjen, F.J. "Konflikt in de Kaukasus: vier perspectieven." In: *Atlantisch Perspectief*, 2009, Tijdschrift voor Internationale Betrekkingen en Veiligheidspolitiek. Jaargang 33, nr 2, blz. 15-18.

⁵⁶⁰ Companjen, F.J. "Konflikt in de Kaukasus: vier perspectieven." In: *Atlantisch Perspectief*, 2009, Tijdschrift voor Internationale Betrekkingen en Veiligheidspolitiek. Jaargang 33, nr 2, blz. 13-18.

⁵⁶¹ Companjen, F.J. "Konflikt in de Kaukasus: vier perspectieven." In: *Atlantisch Perspectief*, 2009, Tijdschrift voor Internationale Betrekkingen en Veiligheidspolitiek. Jaargang 33, nr 2, blz. 15-18.

⁵⁶² Zie www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unomig/background.htm (Georgia-UNOMIG-Background).

⁵⁶³ United Nations Security Council, resolution 858, S/RES/858, 24 augustus 1993, blz. 1-2; www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unomig/background.htm (Georgia-UNOMIG-Background).

⁵⁶⁴ www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unomig/background.htm (Georgia-UNOMIG-Background); United Nations Security Council, resolution 881, S/RES/881, 4 november 1993, blz. 1-2.

⁵⁶⁵ www.conflictenteller.nl/rusland-zuidossetië-georgië.html.

⁵⁶⁶ Ibidem.

⁵⁶⁷ Ibidem.

⁵⁶⁸ Ibidem.

⁵⁶⁹ Ibidem.

⁵⁷⁰ Ibidem.

⁵⁷¹ Parmentier F, Normative Power, EU Preferences and Russia. Lessons from the Russian-Georgian War, 2009, *European Political Economy Review*, Nr. 9, blz. 55.

⁵⁷² Nichol J., *Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests*, 2009, Congressional Research Service, blz. 7.

plan van zes punten.⁵⁷³ Het plan riep de betreffende partijen op een einde te maken aan de strijd en de troepen terug te trekken naar de posities die ingenomen werden voor het conflict begon.⁵⁷⁴ Volgens het plan mochten wel Russische vredeshandhavers in een bepaald veiligheidsgebied buiten Zuid-Ossetië verblijven wat voor een gedeelte Georgisch grondgebied is.⁵⁷⁵ Daarnaast kwam in het plan naar voren dat er humanitaire hulp moest komen voor de mensen in het gebied van het conflict en dat het vluchtelingen mogelijk zou worden gemaakt terug te keren.⁵⁷⁶ Zuid-Ossetië en Abchazië gingen ook akkoord met het plan wat door ondertekening ervan op 14 augustus 2008 werd bevestigd.⁵⁷⁷ In de gesloten overeenkomst werd niet expliciet opgenomen dat de soevereiniteit van Georgië voor het gehele grondgebied van het land zou gelden.⁵⁷⁸ Ondanks de overeenkomst tussen de verschillende betrokken landen zou het terugtrekken van het Russische leger nog enige tijd duren waarin nog steeds vijandelijkheden plaatsvonden.⁵⁷⁹ Op 26 augustus kwam president Medvedev met de mededeling dat de Russische Federatie de onafhankelijkheid van de regio's Zuid-Ossetië en Abchazië zou erkennen en riep andere landen op om de regio's diplomatieke erkenning te geven.⁵⁸⁰

Binnen de EU waren er inmiddels stemmen opgegaan om de Russische Federatie sancties op te leggen als maatregel tegen de ondernomen acties ten aanzien van de situatie in Georgië.⁵⁸¹ Vooral Polen en Groot-Brittannië waren voorstanders van een harde lijn ten aanzien van de Russische Federatie.⁵⁸² De EU dreigde de Russische Federatie sancties op te leggen in augustus 2008 tot woede van de Russische Federatie.⁵⁸³ Uiteindelijk zouden deze sancties niet worden geëffectueerd. Een reden hiervoor bleek te zijn dat een aantal lidstaten de relaties met de Russische Federatie niet in de waagschaal wilde stellen.⁵⁸⁴ Daarbij kwam dat inmiddels een wereldwijde crisis was uitgebroken die Europa hard raakte. Sancties tegen de Russische Federatie zouden de economische situatie voor Europa mogelijk nog meer kunnen doen verslechteren. Wel werden de onderhandelingen over een nieuw politiek en economisch samenwerkingsakkoord door de EU opgeschort.⁵⁸⁵ Daarnaast benoemde de EU in september 2008 een

⁵⁷³ Nichol J., *Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests*, 2009, Congressional Research Service, blz. 7.

⁵⁷⁴ Ibidem.

⁵⁷⁵ Nichol J., *Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests*, 2009, Congressional Research Service, blz. 8.

⁵⁷⁶ Nichol J., *Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests*, 2009, Congressional Research Service, blz. 7.

⁵⁷⁷ Nichol J., *Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests*, 2009, Congressional Research Service, blz. 8.

⁵⁷⁸ Parmentier F, Normative Power, EU Preferences and Russia. Lessons from the Russian-Georgian War, 2009, *European Political Economy Review*, Nr. 9, blz. 55.

⁵⁷⁹ Nichol J., *Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests*, 2009, Congressional Research Service, blz. 8,9.

⁵⁸⁰ Nichol J., *Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests*, 2009, Congressional Research Service, blz. 9.

⁵⁸¹ Parmentier F, Normative Power, EU Preferences and Russia. Lessons from the Russian-Georgian War, 2009, *European Political Economy Review*, Nr. 9, blz. 57; Elsevier, *EU dreigt met sancties, Rusland woedend*, 28/8/2008, www.elsevier.nl.

⁵⁸² Parmentier F, Normative Power, EU Preferences and Russia. Lessons from the Russian-Georgian War, 2009, *European Political Economy Review*, Nr. 9, blz. 57.

⁵⁸³ Elsevier, *EU dreigt met sancties, Rusland woedend*, 28/8/2008, www.elsevier.nl.

⁵⁸⁴ AD, *Solana: geen EU-sancties tegen Rusland*, 1/9/2008, www.ad.nl.

⁵⁸⁵ NRC, *EU waarschuwt Rusland, geen harde sancties*, Brussel, 2 september, vorige.nrc.nl.

speciaal afgevaardigde voor de crisissituatie in Georgië in de persoon van Pierre Morel die toen reeds de speciaal afgevaardigde voor centraal-Azië was.⁵⁸⁶

Ten slotte richtte de EU ook een EVDB-missie op voor het gebied.⁵⁸⁷ De missie genaamd de European Union Monitoring Mission (EUMM) werd in september 2008 in het leven geroepen met als een belangrijk doel het gebied te stabiliseren.⁵⁸⁸ Dit was niet de eerste EVDB-missie voor het gebied aangezien in 2004 al een EVDB-missie met de naam EU Rule of Law Mission to Georgia (EUJUST THEMIS) was opgericht voor Georgië die bedoeld was om autoriteiten van Georgië te ondersteunen bij het aanpakken van het rechtssysteem voor strafrecht.⁵⁸⁹ De EU kwam ook met economische hulp voor Georgië voor onder andere hulp aan vluchtelingen en infrastructuur.⁵⁹⁰ Ondanks dat de oorlog voorbij was bleven er spanningen bestaan in het gebied.⁵⁹¹

5.2.4. De opstand in Libië

Achtergrond

Libië is in de 20^e eeuw lange tijd een kolonie geweest van Italië.⁵⁹² In 1943 kwam het bestuur van Libië in handen van de Fransen en de Britten.⁵⁹³ Na de Tweede Wereldoorlog werd het land onder voogdij van de VN geplaatst, waarbij de Fransen, de Britten en de Italianen de feitelijke administratie voerden.⁵⁹⁴ Eind 1951 werd de onafhankelijkheid van het land uitgeroepen.⁵⁹⁵ In het jaar erna kwamen er verkiezingen maar hiermee werden de problemen in het land niet weggenomen.⁵⁹⁶ Zo werden politieke partijen verboden in Libië, ontstonden er spanningen als gevolg van onder andere de ongelijke verdeling van de rijkdommen in het land en was er onduidelijkheid over de troonopvolging in het land.⁵⁹⁷ Daar stond tegenover dat rond 1960 olie werd gevonden in Libië wat ervoor zorgde dat het land niet afhankelijk meer was van ontwikkelingshulp.⁵⁹⁸

In 1969 werd in Libië een staatsgreep gepleegd door een groep militairen waaronder zich kolonel Muammar Khadaffi bevond.⁵⁹⁹ De monarchie in Libië werd afgeschaft en de Libische Arabische

⁵⁸⁶ Parmentier F, Normative Power, EU Preferences and Russia. Lessons from the Russian-Georgian War, 2009, *European Political Economy Review*, Nr. 9, blz. 56.

⁵⁸⁷ www.vredesmissies.nl/eumm%20georgie.htm.

⁵⁸⁸ www.vredesmissies.nl/eumm%20georgie.htm.

⁵⁸⁹ www.consilium.europa.eu/eeas/security-defence/eu-operations/completed-eu-operations/eujust-themis?lang=en

⁵⁹⁰ Trouw, *EU stuurt Georgië hulp en waarnemers*, 16/09/2008, www.trouw.nl.

⁵⁹¹ www.conflictenteller.nl/rusland-zuidosetië-georgië.html.

⁵⁹² Berg E. van den, *Libië*, www.conflictenteller.nl.

⁵⁹³ Ibidem.

⁵⁹⁴ Ibidem.

⁵⁹⁵ Ibidem.

⁵⁹⁶ Ibidem.

⁵⁹⁷ Ibidem.

⁵⁹⁸ Ibidem.

⁵⁹⁹ Berg E. van den, *Libië*, www.conflictenteller.nl.

Republiek werd uitgeroepen.⁶⁰⁰ Na een korte machtsstrijd binnen de Revolutionaire Commandoraad wist Khadaffi uiteindelijk de macht naar zich toe te trekken.⁶⁰¹ In de loop van de tijd kwam Khadaffi met beleid om het volk meer invloed te geven op het Libische beleid.⁶⁰² Daarnaast zorgde hij ervoor dat Libië een sterk islamitisch karakter kreeg. Op internationaal vlak zorgde Khadaffi's Libië meerdere malen voor commotie. De ontploffing van een Boeing 747 boven het Schotse Lockerbie waar Libië bij betrokken zou zijn is hier een belangrijk voorbeeld van.⁶⁰³ Dit leidde tot VN-sancties tegen Libië die pas in 2003 werden beëindigd.⁶⁰⁴ Door de jaren heen groeide de oppositie tegen het regime van Khadaffi. Deze oppositie kwam vanuit verschillende richtingen waaronder studenten en mensen uit het leger.⁶⁰⁵

Conflict

In 2011 begon de oppositie steeds meer een bedreiging te vormen tegen het regime van Khadaffi.⁶⁰⁶ De opstand in Libië maakte deel uit van de zogenaamde Arabische lente, die vanaf het einde van 2010 een reeks van demonstraties en/of opstanden behelsde in verschillende landen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika.⁶⁰⁷ De opstand in Libië begon vanaf februari 2011 steeds feller te worden en leidde uiteindelijk tot een burgeroorlog met de opstandelingen en het leger van Khadaffi.⁶⁰⁸ De VS veroordeelden het zware geweld dat Khadaffi gebruikte tegen de opstandelingen.⁶⁰⁹ De VS kwamen met sancties tegen Libië en sloten de ambassade in het land op 25 februari 2011.⁶¹⁰ Ook de EU en de VN kwamen in actie en riepen de strijdende partijen op om de strijd in Libië te staken.⁶¹¹ Daarnaast wilden Frankrijk sancties tegen Libië invoeren wat werd ondersteund door Duitsland en Groot-Brittannië.⁶¹² Italië en Cyprus waren hier aanvankelijk terughoudend over vanwege de zakelijk relaties met Libië en het mogelijke gevaar van een grote toestroom van vluchtelingen naar Europa als gevolg van het aanhoudende geweld in het land.⁶¹³ President Berlusconi van Italië veroordeelde op 21 februari

⁶⁰⁰ Blanchard C.M., *Libya: Background and U.S. Relations*, 6 augustus 2008, CRS Report for Congress, blz. 3.

⁶⁰¹ Kester S., *Kaddafi: de leider, de paria, de excentriekeling*, 20/10/2011, www.volkskrant.nl.

⁶⁰² Berg E. van den, *Libië*, www.conflictenteller.nl.

⁶⁰³ Blanchard C.M., *Libya: Background and U.S. Relations*, 6 augustus 2008, CRS Report for Congress, blz. 8, 9; Kester S., *Kaddafi: de leider, de paria, de excentriekeling*, 20/10/2011, www.volkskrant.nl.

⁶⁰⁴ Berg E. van den, *Libië*, www.conflictenteller.nl.

⁶⁰⁵ Ibidem.

⁶⁰⁶ Ibidem.

⁶⁰⁷ Jong L. de, *Precies een jaar geleden begon de Arabische Lente*, 17/12/2011, www.volkskrant.nl.

⁶⁰⁸ O'Brien E. en A. Sinclair, *The Libyan War: A diplomatic History*, 2011, New York University, Center on International Cooperation, blz. 7, www.cic.nyu.edu; Berg E. van den, *Libië*, www.conflictenteller.nl.

⁶⁰⁹ O'Brien E. en A. Sinclair, *The Libyan War: A diplomatic History*, 2011, New York University, Center on International Cooperation, blz. 7, www.cic.nyu.edu; Lekic S., *EU ministers call for end to Libya bloodshed*, 20-2-2011, www.guardian.co.uk.

⁶¹⁰ Cooper H. en M. Landler, *U.S. Imposes Sanctions on Libya in Wake of Crackdown*, 25/2/2011, www.nytimes.com.

⁶¹¹ Lekic S., *EU ministers call for end to Libya bloodshed*, 20-2-2011, www.guardian.co.uk; O'Brien E. en A. Sinclair, *The Libyan War: A diplomatic History*, 2011, New York University, Center on International Cooperation, blz. 8, www.cic.nyu.edu; United Nations Security Council, resolution 1970, S/RES/1970, 26 februari 2011, blz. 1-10.

⁶¹² O'Brien E. en A. Sinclair, *The Libyan War: A diplomatic History*, 2011, New York University, Center on International Cooperation, blz. 7, 8, www.cic.nyu.edu.

⁶¹³ Ibidem.

2011 het geweld tegen de opstandelingen echter wel.⁶¹⁴ In dezelfde maand kwam ook de VN in actie tegen het geweld in Libië.⁶¹⁵ Zo kwam de VN Mensenrechtenraad in Genève bij elkaar om de situatie te bespreken en werd op 26 februari 2011 resolutie 1970 door de Veiligheidsraad aangenomen waarmee onder andere opgeroepen werd de strijd in Libië te staken en sancties werden ingesteld.⁶¹⁶ Deze sancties hielden onder andere een wapenembargo in en het bevriezen van financiële en economische middelen van bepaalde personen.⁶¹⁷ Deze sancties van de VN werden in een meer uitgebreide vorm overgenomen door de EU.⁶¹⁸ De EU kwam naast deze sancties ook met andere instrumenten ten aanzien van het conflict in Libië.⁶¹⁹ Zo kwam vanaf februari 2011 de evacuatie van EU-burgers uit het gebied tot stand en werd er door de EU aanzienlijke economische hulp geboden uit oogpunt van bescherming van de bevolking en humanitaire hulp.⁶²⁰ Naast de sancties en de economische hulp richtte de EU de Frontex Joint Operations Hermes op om de Italiaanse autoriteiten helpen om te gaan met de toestroom van migranten.⁶²¹ Daarnaast werd het gebied waarin Frontex Joint Operations Poseidon opereerde opgerekt als gevolg van de turbulente ontwikkelingen in Noord-Afrika.⁶²³

Aan de kant van de opstandelingen kwam er steeds meer organisatie en eind februari 2011 werd een Libische Overgangsraad gevormd die een overkoepelende rol ging innemen voor deze groep.⁶²⁴ De strijd tussen de aanhangers van Khadaffi en de opstandelingen ging door en vond plaats op verschillende steden van Libië.⁶²⁵ In de internationale gemeenschap waren inmiddels stemmen opgegaan om een no-fly-zone boven Libië in te stellen.⁶²⁶ Ondanks dat sommige landen zoals Turkije en de Russische Federatie hier (aanvankelijk) afwijzend tegenover stonden, werd na veel overleg toch

⁶¹⁴ Krause-Jackson F., *Berlusconi's 'Slavish' Courtship of Qaddafi Haunts Italy*, 23/2/2011, www.bloomberg.com; O'Brien E. en A. Sinclair, *The Libyan War: A diplomatic History*, 2011, New York University, Center on International Cooperation, blz. 8, www.cic.nyu.edu.

⁶¹⁵ O'Brien E. en A. Sinclair, *The Libyan War: A diplomatic History*, 2011, New York University, Center on International Cooperation, blz. 8, www.cic.nyu.edu.

⁶¹⁶ O'Brien E. en A. Sinclair, *The Libyan War: A diplomatic History*, 2011, New York University, Center on International Cooperation, blz. 8, www.cic.nyu.edu; United Nations Security Council, resolution 1970, S/RES/1970, 26 februari 2011, blz. 1-10; UN News Centre, *UN rights council recommends suspending Libya, orders inquiry into abuses*, 25-2-2011, www.un.org.

⁶¹⁷ United Nations Security Council, resolution 1970, S/RES/1970, 26 februari 2011, blz. 1-10.

⁶¹⁸ Koenig N., *The EU and the Libyan Crisis: In Quest of Coherence?*, 2011, IAI Working papers 11/19, Istituto Affari Internazionali, blz. 5, www.iai.it; Raad van de Europese Unie, Besluit 2011/137/GBVB betreffende beperkende maatregelen in het licht van de situatie in Libië, 28 februari 2011, *Publicatieblad L58*, blz. 53-62, www.eur-lex.europa.eu.

⁶¹⁹ Koenig N., *The EU and the Libyan Crisis: In Quest of Coherence?*, 2011, IAI Working papers 11/19, Istituto Affari Internazionali, blz. 4, 5, www.iai.it.

⁶²⁰ Koenig N., *The EU and the Libyan Crisis: In Quest of Coherence?*, 2011, IAI Working papers 11/19, Istituto Affari Internazionali, blz. 4, www.iai.it; European Commission, *Libyan Crisis*, 2012, www.ec.europa.eu.

⁶²¹ Frontex is een organisatie die is opgericht door de EU om het beheer met betrekking tot de Europese grenzen te coördineren, ontwikkelen en te stimuleren, Bron: www.frontex.europa.eu (missions and tasks).

⁶²² Koenig N., *The EU and the Libyan Crisis: In Quest of Coherence?*, 2011, IAI Working papers 11/19, Istituto Affari Internazionali, blz. 5, www.iai.it; Frontex, *Hermes 2011 running*, 21 februari 2011, www.frontex.europa.eu.

⁶²³ Koenig N., *The EU and the Libyan Crisis: In Quest of Coherence?*, 2011, IAI Working papers 11/19, Istituto Affari Internazionali, blz. 5, www.iai.it; Frontex, *Update to joint operation Poseidon 2011*, 26 maart 2011, www.frontex.europa.eu.

⁶²⁴ Berg E. van den, *Libië*, www.conflictenteller.nl.

⁶²⁵ Ibidem.

⁶²⁶ O'Brien E. en A. Sinclair, *The Libyan War: A diplomatic History*, 2011, New York University, Center on International Cooperation, blz. 5, 9, www.cic.nyu.edu.

een resolutie aangenomen door de VN Veiligheidsraad waarin onder andere een bepaling over de creatie van een no-fly zone was opgenomen om de bevolking te beschermen.⁶²⁷ Net als resolutie 1970 werd ook de nieuwe resolutie 1973 van de VN werd overgenomen door de EU met een aantal aanvullingen in de maanden erna waaronder het sanctioneren van energie-ondernemingen en Libische havenautoriteiten op respectievelijk 12 april en 7 juni 2011.⁶²⁸ De EU kwam daarnaast met een EVDB-missie genaamd Eufor Libië in april 2011 die als militaire missie om de activiteiten voor humanitaire hulp in het land te ondersteunen.⁶²⁹ Ook zou de missie op aanvraag van de VN gebruikt kunnen worden om de evacuatie van vluchtelingen te beschermen en bureaus voor humanitaire hulp te ondersteunen bij de taken.⁶³⁰

Aanvankelijk was de coördinatie van het uitvoeren van de beschermende acties voortvloeiend uit de VN-resoluties ten aanzien van de bevolking bij de VS belegd maar deze taak kwam in maart 2011 bij de NAVO te liggen.⁶³¹ Het zou echter nog maanden strijd vergen alvorens de opstandelingen in augustus 2011 de hoofdstad Tripoli innamen. In oktober 2011 werd Khadaffi gedood.⁶³² Uiteindelijk droeg de Libische Overgangsraad in augustus 2012 de macht over aan een gekozen Libisch congres.⁶³³

5.3. Belangrijkste elementen uit de case studies (2005 t/m 2011)

In deze paragraaf zullen de belangrijkste elementen uit de case studies van de periode 2005-2011 behandeld worden, te weten de oorlog in Tsjaad, de Europese sancties tegen Iran, de oorlog in Georgië en de opstand in Libië.

*De oorlog in Tsjaad*⁶³⁴

De oorlog in Tsjaad was een burgeroorlog met een sterke verbinding met het conflict in het buurland Soedan. De EU kwam met verschillende verklaringen ten aanzien van het conflict waarin het onder andere aangaf verheugd te zijn over een vredesovereenkomst tussen Tsjaad en Soedan die begin 2006 werd getekend. Nadat de VN in 2007 een vredesmacht (MINURCAT) had opgericht kwam de EU ook

⁶²⁷ O'Brien E. en A. Sinclair, *The Libyan War: A diplomatic History*, 2011, New York University, Center on International Cooperation, blz. 9-11, www.cic.nyu.edu; United Nations Security Council, resolution 1973, S/RES/1973, 17 maart 2011, blz. 1-8.

⁶²⁸ Raad van de Europese Unie, Besluit 2011/178/GBVB tot wijziging van Besluit 2011/137/GBVB betreffende beperkende maatregelen in het licht van de situatie in Libië, 23 maart 2011, *Publicatieblad L78*, blz. 24 t/m 36, www.eur-lex.europa.eu; AFP, *New EU sanctions put the squeeze on Libyan oil sector*, 12 april 2011; Council of the European Union, *Libya: Six ports targeted by new EU sanctions*, 7 juni 2011, Brussel, Presse 167, blz. 1, www.consilium.europa.eu.

⁶²⁹ O'Brien E. en A. Sinclair, *The Libyan War: A diplomatic History*, 2011, New York University, Center on International Cooperation, blz. 14, www.cic.nyu.edu; Koenig N., *The EU and the Libyan Crisis: In Quest of Coherence?*, 2011, IAI Working papers 11/19, Instituto Affari Internazionali, blz. 5, www.iai.it.

⁶³⁰ Koenig N., *The EU and the Libyan Crisis: In Quest of Coherence?*, 2011, IAI Working papers 11/19, Instituto Affari Internazionali, blz. 5, www.iai.it.

⁶³¹ O'Brien E. en A. Sinclair, *The Libyan War: A diplomatic History*, 2011, New York University, Center on International Cooperation, blz. 13, www.cic.nyu.edu; Lekic S., *Nato prepares command to handle Libyan mission*, 25 maart 2011, www.guardian.co.uk.

⁶³² NRC, *'Gaddafi gedood door schotwond in hoofd'*, 23 oktober 2011, www.nrc.nl.

⁶³³ NOS, *Macht in Libië overgedragen*, 9 augustus 2012, www.nos.nl.

⁶³⁴ Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case study in paragraaf 5.2.1.

met een missie (Eufor Tsjaad/ CAR) die uiteindelijk in maart 2008 operationeel werd. Het waren vooral de Fransen die een belangrijke rol speelden bij de totstandkoming van deze missie. Naast deze missie heeft de EU ook economische hulp geboden aan Tsjaad voor onder andere de ontwikkeling van het land.

	Type conflict	Is er een voorkeur voor actie?	Wat is het gewenste resultaat?	Wat zijn de gewenste beschikbare instrumenten om dit resultaat te behalen?	Welke instrumenten zijn daadwerkelijk ingezet?	Welke van deze instrumenten zijn geo-economisch van aard?
De oorlog in Tjaad	Burgeroorlog	Ja, maar in eerste instantie doormiddel van verklaringen	Beëindigen conflict.	In eerste instantie doormiddel van verklaringen. Na resolutie VN ook de oprichting van een missie (EUFOR Tsjaad/CAR)	1. Verklaringen/ diplomatie 2. EVDB-missie	Niet gevonden

Figuur 11. Case studie ‘De oorlog in Tsjaad’ afgezet tegen het onderzoeksmodel

*Europese sancties tegen Iran*⁶³⁵

De revolutie in 1978 was een belangrijke ontwikkeling voor Iran. Niet alleen zorgde het ervoor dat Iran daarna een op een islamitische wijze bestuurde staat zou worden, maar ook leidde het een periode in van een langdurige oorlog met Irak en een verslechterende relatie met de VS. Het laatstgenoemde land zou met af en toe een tussenperiode, door de decennia heen vergaande sancties ontwikkelen tegen Iran. De EU verkoos aanvankelijk de dialoog boven sancties maar in de loop van 2002 begonnen (ook) de relaties tussen de Iran en EU te verslechteren. Ondanks dat er in 2003 nog een overeenkomst werd gesloten tussen de Iraanse autoriteiten en de ministers van Buitenlandse Zaken van Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië werden in navolging van de VN ook door de EU in 2007 sancties opgelegd aan Iran. Ondanks deze sancties bleef de EU diplomatieke banden onderhouden met Iran.

⁶³⁵ Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case study in paragraaf 5.2.2.

Dit voorkwam echter niet dat in de jaren na 2007 het sanctieregime tegen Iran verder zou worden aangescherpt.

	Type conflict	Is er een voorkeur voor actie?	Wat is het gewenste resultaat?	Wat zijn de gewenste beschikbare instrumenten om dit resultaat te behalen?	Welke instrumenten zijn daadwerkelijk ingezet?	Welke van deze instrumenten zijn geo-economisch van aard?
Europese sancties tegen Iran	Niet meewerken en nakomen van afspraken/resolutie(s)	De EU kiest in tegenstelling tot de VS aanvankelijk voor dialoog i.p.v. sancties	Meewerken aan afspraken/resoluties	In eerste instantie doormiddel van dialoog/diplomatie. Later in de vorm van sancties	1. Dialoog/diplomatie 2. Sancties	Stringente economische sancties waaronder o.a. bevrozing financiële en economische middelen van bepaalde entiteiten en personen

Figuur 12. Case studie 'Europese sancties tegen Iran' afgezet tegen het onderzoeksmodel

De oorlog in Georgië⁶³⁶

De kiem voor de oorlog in Georgië werd gelegd met het uiteenvallen van de Sovjet-Unie. Zuid-Ossetië en Abchazië, twee regio's van Georgië, hadden zich in het jaar daarvoor onafhankelijk verklaard wat leidde tot een gewelddadige confrontatie van deze regio's met Georgië. Hoewel er begin jaren negentig wapenstilstanden werden gesloten tussen de hiervoor genoemde strijdende partijen laaide de strijd in Zuid-Ossetië in 2004 en 2008 weer op. De Russische Federatie was een groot voorstander van de onafhankelijkheid van Zuid-Ossetië en Abchazië. Toen Georgië in augustus 2008 Zuid-Ossetië binnenviel kwamen de Russen de Osseten te hulp met militaire middelen. De EU nam in eerste instantie een bemiddelende rol in ten aanzien van het conflict wat uiteindelijk zou bijdragen aan een akkoord tussen de aan het conflict deelnemende partijen. Ondanks dit akkoord beleven er zich vijandelijkheden voordoen in het gebied. Als maatregel tegen de ondernomen acties ten aanzien van de situatie in Georgië wilde de EU sancties invoeren ten opzichte van de Russische Federatie. Deze sancties zouden er uiteindelijk niet komen. Wel heeft de EU de onderhandelingen over een nieuw politiek en economisch samenwerkingsakkoord opgeschort en een speciaal afgevaardigde voor de crisissituatie in Georgië benoemd. Ten slotte richtte de EU in september 2008 een EVDB-missie

⁶³⁶ Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case study in paragraaf 5.2.3.

(EUMM) op voor Georgië en stelde het economische hulp beschikbaar voor onder andere hulp aan vluchtelingen.

	Type conflict	Is er een voorkeur voor actie?	Wat is het gewenste resultaat?	Wat zijn de gewenste beschikbare instrumenten om dit resultaat te behalen?	Welke instrumenten zijn daadwerkelijk ingezet?	Welke van deze instrumenten zijn geo-economisch van aard?
De oorlog in Georgië	Burgeroorlog	Ja, maar eerst via een bemiddelende rol	Beëindigen conflict.	In eerste instantie bemiddeling. Later dreigement van sancties maar geen uitvoering daarvan.	1. Bemiddeling / diplomatie 2. Opschorting onderhandelingen politiek en economisch samenwerkingsakkoord 3. Aanstelling speciaal afgevaardigde voor de crisissituatie EVDB-missie (EUMM). In 2004 EUJUST THEMIS	Niet gevonden

Figuur 13. Case studie ‘De oorlog in Georgië’ afgezet tegen het onderzoeksmodel

De opstand in Libië⁶³⁷

Ondanks het feit dat het conflict tussen het regime van Khadaffi en de opstandelingen in 2011 pas echt oplaaide, was ook al hiervoor sprake van een groeiende weerstand tegen het regime. Vanaf februari 2011 begon de opstand steeds feller te worden wat uiteindelijk resulteerde in een burgeroorlog. Al vrij snel na het uitbreken van de gewelddadigheden kwamen de VS, EU en de VN met maatregelen ten aanzien van het conflict. Zo riep onder andere de EU de strijdende partijen al snel op om de strijd te staken en ijverden Duitsland en Frankrijk voor sancties tegen Libië al waren een aantal andere Europese landen, waaronder Italië, hier terughoudend over. De Europese sancties tegen Libië kwamen er in navolging van de VS en de VN uiteindelijk toch. Daarnaast zorgde de EU voor economische hulp ten aanzien van Libië en richtte het de Frontex Joint Operations Hermes op om de Italiaanse autoriteiten helpen om te gaan met de toestroom van migranten. De strijd tussen het Libische regime en de opstandelingen zette zich voort en binnen de internationale gemeenschap werd gesproken over

⁶³⁷ Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case study in paragraaf 5.2.4.

het invoeren van een no-fly zone boven Libië. Deze zou uiteindelijk ook tot stand komen met de aanname van resolutie 1973 door de VN ondanks dat een aantal landen hier (aanvankelijk) tegen waren. De maatregelen uit resolutie 1973 werden overgenomen door de EU met een aantal aanvullingen. Tevens richtte de EU een EVDB-missie op, genaamd Eufor Libië, in april 2011 die moest dienen ter ondersteuning van humanitaire hulpacties in het land. Uiteindelijk zou het daarna nog maanden duren alvorens het conflict in het voordeel van de opstandelingen zou worden beslist.

	Type conflict	Is er een voorkeur voor actie?	Wat is het gewenste resultaat?	Wat zijn de gewenste beschikbare instrumenten om dit resultaat te behalen?	Welke instrumenten zijn daadwerkelijk ingezet?	Welke van deze instrumenten zijn geo-economisch van aard?
De opstand in Libië	Burgeroorlog	Ja, maar eerst via een bemiddelende rol	Beëindigen conflict/ bescherming van de bevolking	In eerste instantie verklaringen. Maar al zeer snel sancties en andere maatregelen ter bescherming van de burgers.	1. Veroordeling van het geweld/ diplomatie 2. Sancties zoals een wapenembargo 3. Economische hulp 4. Oprichting en uitbreiding Frontex Joint Operations 3. EVDB-missie (Eufor Libië)	Economische sancties; bevrozing financiële en economische middelen van bepaalde entiteiten en personen

Figuur 13. Case studie ‘De opstand in Libië’ afgezet tegen het onderzoeksmodel

De periode 2005 t/m 2011 vanuit geo-economisch perspectief⁶³⁸

De case studies uit de periode 2005-2011 laten een gemengd beeld zien wat betreft de inzet van geo-economische instrumenten. Aan de ene kant zijn er case studies (Iran en Libië) waartegen scherpe sancties werden afgekondigd en aan de andere kant case studies (Tsjaad en Georgië) waarin geen ingezette geo-economische instrumenten zijn gevonden. De case study met betrekking tot Georgië verdient hierbij wel nadere aandacht. Binnen de EU waren aanvankelijk stemmen opgegaan om sancties in te stellen tegen de Russische Federatie als maatregel tegen de acties van dit land met betrekking tot de situatie in Georgië. Deze sancties zouden er uiteindelijk niet komen. Een reden

⁶³⁸ Zie voor een uitgebreide bronvermelding van de onder dit kopje genoemde feiten de case studies in hoofdstuk 5.

hiervoor was dat een aantal lidstaten de relatie met de Russische Federatie niet in de waagschaal wilden stellen. Dit is een empirisch voorbeeld van een situatie waaruit blijkt dat de inzet van geo-economische instrumenten ook nadelig zou kunnen uitpakken voor de entiteit die de betreffende geo-economische instrumenten inzet. Wat betreft de case studie over Tsjaad waar ook geen ingezette geo-economische zijn gevonden, is het uit het onderzoek niet helemaal duidelijk geworden waarom in deze situatie geen en in andere situaties (lees: conflicten) wel tot de inzet van bijvoorbeeld sancties is gekomen. Hoewel het blijft speculeren waarom de EU met betrekking tot dit conflict niet naar het geo-economische wapen heeft gegrepen zou het mogelijk kunnen zijn dat de EU de inzet van deze instrumenten in dit geval niet geschikt vond. Dit laatste geldt zeker niet voor de situatie tussen de EU en Iran en in mindere mate tussen de EU en Libië. Hierbij zijn wel geo-economische instrumenten ingezet, waarbij het sanctieregime tegen Iran van een zwaar kaliber mag worden beschouwd wanneer deze worden vergeleken met de geo-economische maatregelen uit de andere case studies. Hierbij valt op dat in de loop van de tijd de sancties tegen deze landen verscherpt zijn en dat de sancties van de EU hierbij niet altijd letterlijke opvolgingen waren van de maatregelen van de VN tegen deze landen maar ook aanvullend van aard waren.

6. Conclusie en discussie

Theorie en probleemstelling

Het denken over geo-economisch handelen lijkt gezien de artikelen die over het onderwerp geschreven zijn weer aan een opmars begonnen te zijn. Dit is niet verwonderlijk gezien de economische crisis waarin de wereld zich op dit moment bevindt. Deze crisis zou er mogelijk toe kunnen leiden dat de macht van Europa en de VS in relatieve zin afneemt ten faveure van opkomende economieën in de wereld. Deze situatie zou geo-economisch handelen in de hand kunnen werken, oftewel het versterken van de eigen economie ten koste van andere staten en het gebruik van de economische macht om politieke invloed uit te oefenen in de wereld. Samenwerkingsverbanden tussen staten zoals de EU zouden vanuit deze theorie geredeneerd een stimulans vormen om vanuit geo-economisch perspectief te handelen. In dit scriptieonderzoek is dit veronderstelde geo-economische handelen van de EU onder de loep genomen, niet alleen vanuit de theorie maar ook in de praktijk.

Voor dit scriptieonderzoek is de volgende probleemstelling opgesteld:

In welke mate heeft het buitenlands beleid van de Europese Unie zich na het einde van de Koude Oorlog vanuit geo-economisch perspectief ontwikkeld en welke implicaties heeft dit voor het denken over geo-economisch handelen?

De resultaten van het onderzoek

De twaalf case studies uit dit scriptieonderzoek hebben inzicht gegeven in de door de EU ingezette instrumenten in de afgelopen decennia om zijn doelen te behalen. Een belangrijke constatering is dat diplomatie het meest ingezette instrument is. Daarna volgt de inzet van economische instrumenten vanuit geo-economisch perspectief en het bieden van economische en/ of financiële hulp. Het minst ingezette EU- instrument in de case studies zijn missies vanuit de EVDB. Ook de inzet van militaire middelen van afzonderlijke EU-landen is sporadisch voorgekomen in de onderzocht case studies. In het volgende figuur staan een aantal belangrijke resultaten van het onderzoek schematisch weergegeven.

Het conflict	Type conflict	Inzet diplomatieke instrumenten	Inzet economische instrumenten vanuit geo-economisch perspectief	Type geo-economisch instrument dat ingezet is.	Inzet EVDB
De oorlogen in het voormalig Joegoslavië	Burgeroorlog	Ja	Ja	Beperking van de handelsbetrekkingen; daarnaast bevrozing van gelden van de Joegoslavische en Servische regeringen	Ja
Burgeroorlog in Sierra Leone	Burgeroorlog	Ja	Ja	Sancties met betrekking tot bepaalde producten	Nee
Het conflict in Moldavië	Conflict tussen Transnistrië en Moldavië.	Ja	Ja	Inzet dubbele controle systeem (door de specifieke situatie)	Ja
Tsjetsjeense oorlog	Oorlog tussen de Russische Federatie en Tsjetsjenië.	Ja	Ja	Strenger gebruik anti-dumping regelgeving. Intrekking economische assistentie in mindere mate	Nee
Burgeroorlog in Congo	Burgeroorlog	Ja	Ja	Bevrozing van financiële en economische middelen	Ja
De oorlog in Afghanistan	Interventie	Ja	Ja	Economische sancties o.a. de bevrozing van financiële en economische middelen	Ja
Burgeroorlog in Ivoorkust	Burgeroorlog	Ja	Ja	Bevrozing van financiële en economische middelen; maatregelen tegen export ruwe diamant	Nee
De Irak oorlog	Interventie	Ja	Ja	Sancties in de vorm van handelsembargo. Daarnaast het bevrozen van financiële en economische middelen van het voormalige Iraakse regime	Ja
De oorlog in Tsjaad	Burgeroorlog	Ja	Nee	Niet gevonden	Ja
De sancties tegen Iran	Niet meewerken en nakomen van afspraken/resolutie(s)	Ja	Ja	Stringente economische sancties waaronder o.a. bevrozing financiële en economische middelen van bepaalde entiteiten en personen	Nee
Oorlog in Georgië	Burgeroorlog	Ja	Nee	Niet gevonden	Ja
De opstand in Libië	Burgeroorlog	Ja	Ja	Economische sancties; bevrozing financiële en economische middelen van bepaalde entiteiten en personen	Ja

Figuur 15. Schematisch overzicht van een aantal belangrijke resultaten uit het onderzoek.

De resultaten afgezet tegen de hypothesen

Wanneer de resultaten worden afgezet tegen de hypothesen en de probleemstelling kunnen de volgende zaken worden geconcludeerd.

Hypothese 1. De neiging van de EU om geo-economische instrumenten in te zetten voor het Europese buitenlandse beleid is sinds het einde van de Koude Oorlog toegenomen.

Uit de case studies valt niet af te leiden dat er vanaf 1991 sprake is van een stijgende trend ten aanzien van de inzet van geo-economische instrumenten. Op de conflicten in Tsjaad en Georgië na, twee case studies uit de laatste onderzochte periode, zijn namelijk in alle onderzochte conflicten geo-economische instrumenten geïdentificeerd. Wel kan gesteld worden dat deze instrumenten door de jaren heen een ontwikkeling hebben doorgemaakt. Dit is niet alleen het geval tijdens de conflicten zelf maar ook over de gehele periode heen. Het gevolg hiervan is dat bepaalde geo-economische instrumenten, zoals de inzet van het dubbele controle systeem in het conflict in Moldavië en de sancties tegen Iran, aan de situatie aangepaste instrumenten zijn geworden. De EU lijkt dus te streven naar maatwerk en past zich aan de ontwikkeling van het betreffende conflict aan. Dit wil niet zeggen dat de inzet van de geo-economische instrumenten hiermee automatisch effectief is. Hoewel het niet de insteek van dit onderzoek is om de effectiviteit van de betreffende instrumenten te onderzoeken kan uit de case studies geconcludeerd worden dat de inzet van geo-economische instrumenten niet direct tot een oplossing met betrekking tot het conflict hoeft te leiden.

Hypothese 2. De neiging van de EU om geo-economische instrumenten in te zetten is vooral in de afgelopen vijf jaar sterker geworden.

Deze hypothese kan niet door de resultaten van het onderzoek gestaafd worden. Wel moet geconcludeerd worden dat de geo-economische instrumenten die in de case studies uit de laatste onderzochte periode ingezet zijn, namelijk de sancties tegen Iran en Libië, van een zwaar kaliber waren als deze vergeleken worden met de ingezette geo-economische instrumenten uit de periode ervoor.

Hypothese 3. Wanneer geen verschil wordt verwacht tussen de resultaten van militair optreden of de inzet van geo-economische instrumenten dan zal de EU eerder kiezen om laatstgenoemde instrumenten in te zetten.

Uit het onderzoek is niet duidelijk geworden of deze hypothese opgaat. Dit komt omdat het niet duidelijk is of de EU van tevoren kon inschatten welke maatregelen tot welke resultaten zouden leiden. De resultaten van het onderzoek laten wel zien dat over alle case studies bekeken de EU eerder geneigd is geo-economische dan militaire instrumenten in te zetten, wat bijvoorbeeld heel goed blijkt uit de Irak casus. Een uitzondering op deze stelling is de casus met betrekking tot de oorlogen in het voormalig Joegoslavië, waarin de EU zodra het de beschikking kreeg over de mogelijkheden van de

EVDB deze ook snel ging benutten. Mogelijk was het belang om dit conflict tot een einde te brengen zo groot (mede gezien het feit dat het conflict zich in Europa afspeelde) dat de EU er veel aan gelegen was om alles in te zetten wat het tot de beschikking had.

Het is van belang te vermelden dat een aanzienlijk deel van de EVDB-missies vooral tot doel hadden om het gebied te monitoren of ervoor zorg te dragen dat het betreffende land weer opgebouwd kon worden. Hierdoor speelt bij de keuze voor een dergelijke missie de afweging van mogelijke slachtoffers onder de eigen militairen een mindere rol wat op zich een belangrijk uitgangspunt was om tot deze hypothese te komen.⁶³⁹

Naast de EU als geheel hebben in een aantal conflicten die zijn behandeld ook een aantal afzonderlijke landen militaire middelen ingezet. Het ging hierbij dan om de ‘oude’ koloniën van deze landen waar ze nog belangen hadden en waar het inzetten van troepen werd vergemakkelijkt omdat deze daar al aanwezig waren, zoals bijvoorbeeld de Franse troepen in Ivoorkust. Ook voor de inzet van militaire middelen door afzonderlijke Europese landen geldt dat het niet duidelijk is of de betreffende landen van tevoren konden inschatten dat het militaire optreden tot andere resultaten zou leiden dan de inzet van geo-economische instrumenten.

4 • Het geo-economisch potentieel van de Europese Unie wordt ondergraven door de geo-economische activiteiten van individuele EU-landen.

Uit het onderzoek zijn geen landen naar voren gekomen die de inzet van geo-economische instrumenten door de EU ondermijnd zouden hebben. Hierbij moet wel de belangrijke kanttekening gemaakt worden dat de onderzochte case studies vooral vanuit de activiteiten van supranationale organen als de EU en de VN zijn benaderd.

Antwoord op de probleemstelling en conclusie van het onderzoek

Uit het empirisch onderzoek is gebleken dat het buitenlands beleid van de EU zich vanuit geo-economisch perspectief in de afgelopen decennia zeker heeft ontwikkeld. Hoewel niet gesproken kan worden van een stijgende trend met betrekking tot de inzet van geo-economische instrumenten over de gehele onderzochte periode, zijn in een groot aantal onderzochte cases ingezette geo-economische instrumenten geconstateerd. Alleen diplomatie is een instrument dat meer is ingezet tijdens de onderzochte periode. De ingezette geo-economische instrumenten variëren hierbij van het strenger gebruik van anti-dumping maatregelen, handelsembargo's en de inzet van een dubbele controle systeem in het geval van het conflict in Moldavië. Wat opvalt uit het onderzoek is dat het bevriezen van economische en financiële middelen van bepaalde personen en/ of entiteiten een zeer populair

⁶³⁹ Zie paragraaf 1.3. voor een nadere uitleg van hypothese 3.

sanctiemiddel is gebleken. Er is geen aantoonbare reden gevonden voor deze populariteit, maar mogelijk is de precisie van het instrument zo effectief gebleken dat de EU het is blijven inzetten.

Wanneer gekeken wordt naar de ingezette geo-economische instrumenten in de afgelopen decennia dan kan geconcludeerd worden dat er een bepaalde mate van ontwikkeling is waar te nemen. Deze ontwikkeling houdt niet in dat de inzet van de geo-economische instrumenten door de jaren heen steeds zwaarder zijn geworden. De case studies laten zien dat de geo-economische instrumenten door de jaren heen gevarieerd hebben zonder opgaande lijn. Zo zijn de sancties tegen Joegoslavië, Irak en Iran relatief zwaar te noemen als deze vergeleken worden met geo-economische instrumenten die ingezet zijn in de conflicten met betrekking tot Moldavië en Tsjetsjenië. De EU lijkt de geo-economische instrumenten dus aan te passen op de omstandigheden, waarschijnlijk met het doel de effectiviteit te vergroten en/ of de kosten ervan te verlagen. In het proces ontwikkelt de EU de geo-economische instrumenten gestaag. Zo blijkt uit de case studies dat de EU de ingezette maatregelen ten aanzien van een bepaald conflict geregeld heeft verlengd en aangevuld met nieuwe maatregelen. Hierbij moet de kanttekening worden gemaakt dat de VN hierin vaak gevolgd is. Opvallend is wel dat bij twee case studies van meer recentere aard, namelijk met bij Iran en Libië, naar voren is gekomen dat de EU de sancties van de VN niet alleen overneemt maar tevens uitbreidt.

Concluderend kan dus gesteld worden dat de inzet van geo-economische instrumenten door de EU in de onderzochte periode aanzienlijk is geweest. Dat de EU in staat is geweest om een aanzienlijk aantal geo-economische instrumenten in te zetten in het buitenlandse beleid is opmerkelijk gezien de in hoofdstuk 2 geschetste problematiek rondom de effectiviteit van het GBVB. Blijkbaar heeft de praktijk ervoor gezorgd dat Europa op de momenten dat de belangen in het geding kwamen toch in staat is geweest op een adequate wijze tot besluiten te komen.

Bijdrage van het onderzoek aan het denken over geo-economisch handelen

In de inleiding van deze scriptie is een overzicht gegeven van het denken over geo-economisch handelen door de jaren heen. Dit denken heeft vanaf de jaren negentig een belangrijke ontwikkeling meegemaakt. Een belangrijke grondlegger van de theorie van geo-economie is Edward Luttwak die in 1990 een artikel schreef over het onderwerp. Volgens Luttwak markeerde de ineenstorting van de Sovjet-Unie niet alleen het einde van een grootmacht maar ook de afname van het belang van militaire macht in de wereld. In de toekomst zouden conflicten louter gaan om het nastreven van economische doelen door de inzet van economische instrumenten. Na verloop van tijd veranderde het denken over geo-economie. Conflicten, zo blijkt ook de case studies in dit scriptieonderzoek, werden niet louter gedreven door economische doelen. Factoren als etniciteit of het streven naar onafhankelijkheid speelden een belangrijke, zo niet belangrijkere rol. Economische macht bleef daarentegen een belangrijk uitgangspunt vormen voor concurrentie tussen staten. De invalshoek van geo-economisch

handelen veranderde en werd in een geopolitieke context geplaatst. Het versterken van de eigen economie was niet alleen meer een doel op zichzelf maar zou tevens een belangrijk middel zijn om politieke macht in de wereld af te dwingen.

In de loop van 2000 leek het denken over geo-economische theorie opnieuw in populariteit toe te nemen gezien het aantal artikelen wat rond deze periode is geschreven. Voorbeelden van auteurs uit deze periode zijn Soïlen (2010), Thirlwell (2010) en Grevi (2012). Hun boodschap is dat er bepaalde ontwikkelingen gaande zijn in de wereld die leidden tot een toename van geo-economisch handelen, zoals de verandering in economische en politieke machtsverhoudingen in de wereld en de competitie om schaarse middelen. Vanuit deze optiek bezien zal het economisch potentieel van een staat steeds belangrijker worden om zijn positie in de wereld te behouden of zelfs uit te breiden en/ of om politieke druk uit te oefenen op andere staten. Hoewel in dit scriptieonderzoek maar één aspect van geo-economisch handelen is onderzocht, lijken de resultaten ervan de hiervoor genoemde redenering te volgen. Hierbij dienen wel een aantal kritische kanttekeningen te worden gemaakt. Zo blijkt uit de case studies dat de EU in de afgelopen decennia veelvuldig gebruik gemaakt heeft van zijn economisch potentieel om druk uit te oefenen met betrekking tot bepaalde conflicten in de wereld. Dit deed de EU wel op een aan de situatie aangepaste manier en altijd in combinatie met diplomatie. Geo-economische macht is dus geen standaardremedie om conflicten naar de hand te zetten maar meer een potentie om de druk op andere entiteiten op te voeren. De ene entiteit is daarbij bevattelijker voor deze druk dan andere entiteiten. Opmerkelijk hierbij is dat de EU lijkt in te binden als de inzet van het geo-economisch instrument ten koste kan gaan van de eigen situatie, zoals uit de casus met betrekking tot de oorlog in Georgië is gebleken. Op zich is dit wel een teken dat geo-economische macht werkt, al is het in dit geval tegen de EU gericht.

Een andere kanttekening met betrekking tot het scriptieonderzoek is dat binnen de onderzochte periode geen stijgende trend is waar te nemen ten aanzien van de inzet van geo-economische instrumenten. Dit hoeft op zich niet te betekenen dat de eerder aangehaalde auteurs ongelijk hebben als ze stellen dat geo-economisch handelen zal toenemen. Voor een dergelijke conclusie is de focus van het praktijkonderzoek uit deze scriptie te smal. Het zou namelijk goed kunnen dat het geo-economisch handelen van de EU op andere gebieden, zoals het versterken van de eigen economie en/of de positie in internationale gremia wel is toegenomen. Een andere mogelijkheid is dat de onderzochte periode niet lang genoeg is om een trend waar te nemen. Mogelijk zou bij een onderzoek over meer decennia wel een trend gevonden kunnen worden.

Ten slotte moet de kanttekening worden gemaakt dat het onbekend is in hoeverre de inzet van geo-economische instrumenten de doorslag heeft gegeven om de doelen van de EU ten aanzien van de verschillende conflicten te bereiken. Al met al is het geo-economische instrument en de inzet ervan in

de afgelopen decennia een waardevolle toevoeging gebleken voor het Europees buitenlands beleid. Ondanks dat Luttwak het zich waarschijnlijk anders had voorgesteld is de hiervoor besproken inzet van geo-economische instrumenten als onderdeel van het Europees buitenlands beleid in lijn met de ontwikkeling van het denken over geo-economie in de afgelopen decennia.

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Dit scriptieonderzoek heeft zich specifiek gericht op een onderdeel van het concept geo-economie zoals dat zich in de afgelopen decennia heeft gevormd. Hierdoor werd het mogelijk om dieper op dit betreffende onderdeel van geo-economie in te gaan, maar zijn andere onderdelen van het concept geo-economie alleen in het theoretisch kader aan de orde gekomen. De bijdrage van het empirische gedeelte van deze scriptie aan de ontwikkeling van het denken over geo-economie is daarom zeer specifiek. Er wordt dan ook aanbevolen om in vervolgonderzoek ook te kijken naar de verwerving van economische en politieke macht in de periode waar dit onderzoek betrekking op had. In een dergelijk onderzoek zou bekeken kunnen worden op welke manier de EU in de afgelopen decennia meer macht in internationale instituties zoals het IMF heeft weten te verwerven en op welke manier het zijn economie heeft weten te versterken ten koste van andere staten door als één blok op te treden. Mogelijk komen in dergelijke onderzoeken ook andere geo-economische instrumenten naar voren, zoals de inzet van Sovereign Wealth funds en interventie op de financiële markten, die in het theoretisch kader van deze scriptie naar voren zijn gekomen maar die niet zijn waargenomen in het empirische gedeelte van deze scriptie. De combinatie van de hiervoor genoemde onderzoeken met de resultaten uit dit scriptieonderzoek zal tot een steeds beter beeld leiden ten aanzien van het geo-economisch handelen van de EU in de afgelopen decennia. Dit beeld kan dan weer in vervolgonderzoek worden afgezet tegen een gelijksoortig onderzoek bij andere economische machtsblokken zoals de VS.

Een andere aanbeveling is om de tijdspanne van bovengenoemde onderzoeken samen met het onderzoek uit deze scriptie te verlengen. Hoewel binnen de huidige tijdspanne van het onderzoek, die relatief kort is wanneer het afgezet wordt tegen de bestaansperiode van de natiestaat, van het onderzoek geen opgaande trend is gevonden wat betreft de inzet van geo-economische instrumenten zou dit over een langere periode mogelijk wel waargenomen kunnen worden.

In dit scriptieonderzoek is bij de opbouw van de case studies voornamelijk uitgegaan van ingezette instrumenten van instituties zoals de VN en EU. Hierdoor zijn de activiteiten van afzonderlijke Europese lidstaten naar de achtergrond verschoven. Door deze focus was het zeer lastig om een terugkoppeling te geven ten aanzien van de opgestelde hypothese 4. Aangezien uit de literatuur is gebleken dat de potentie van Europa om geo-economisch te handelen ondergraven kan worden door

een zelfde soort handelen van individuele Europese landen is het aanbevelingswaardig om in vervolgonderzoek hier specifiek naar te kijken.

Een andere beperking van de case studies uit deze scriptie is dat ze niet of weinig ingaan op de voorbereiding van besluitvorming van de EU ten aanzien van de verschillende conflicten.

Aanvankelijk was het wel de insteek om deze voorbereiding inclusief de mogelijk bijbehorende discussies tussen de Europese landen in de case studies op te nemen. Uiteindelijk is echter gebleken dat te weinig informatie gevonden is om hier harde uitspraken over te doen. Vandaar dat de terugkoppeling op de vierde vraag⁶⁴⁰ uit het in paragraaf 1.2.2. opgestelde onderzoeksmodel bij de meeste case studies bijna niet afweek van een groot gedeelte van de terugkoppeling bij de vijfde vraag.⁶⁴¹ Oftewel de instrumenten die de EU het meest wenste om de doelen te behalen verschilden in dit onderzoek niet van de daadwerkelijk ingezette instrumenten. In vervolgonderzoek zou meer ingezet kunnen worden om de mogelijke discussie over de in te zetten instrumenten nader te belichten. Deze informatie zou meer inzicht kunnen geven over de manier waarop geo-economisch handelen in een unie van staten tot stand komt.

Ten slotte is in deze conclusie en discussie een aantal keer de effectiviteit van de ingezette geo-economische instrumenten aan de orde gekomen. Het onderzoeken van deze effectiviteit was echter geen doel binnen dit scriptieonderzoek. Het is wel duidelijk dat dit een belangrijke factor is voor de keuze of geo-economische instrumenten toegepast blijven worden. Het is namelijk niet logisch om deze instrumenten in te zetten als deze niet werken. Zo is het de vraag of het toeval is dat de bevrozing van economische en financiële middelen zo'n populair instrument is gebleken. Heeft dat te maken met de goede resultaten die het oplevert of is het meer macht der gewoonte? Daarnaast is het de vraag of er factoren zijn die de effectiviteit van de inzet van geo-economische instrumenten beïnvloeden.

In vervolgonderzoek naar geo-economische instrumenten zou het goed zijn om de effectiviteit ervan nader onder de loep te nemen. Daarnaast is uit het onderzoek niet altijd even duidelijk geworden hoeveel waarde de EU er aan hechtte dat de doelen met betrekking tot de conflicten daadwerkelijk zouden worden bereikt. Zo zou het kan het ene conflict belangrijker kunnen zijn voor de EU dan het andere conflict. Uit oogpunt van de hiervoor genoemde punten zou een analyse met betrekking tot het belang en de effectiviteit van de inzet van geo-economische instrumenten ten aanzien van de betreffende conflicten zeer waardevol kunnen zijn ter verdieping van dit scriptieonderzoek.

⁶⁴⁰ Deze vierde vraag is: "Wat zijn de gewenste beschikbare instrumenten om dit resultaat te behalen?" (zie paragraaf 1.2.2. voor nadere uitleg).

⁶⁴¹ Deze vijfde vraag is: "Welke instrumenten zijn daadwerkelijk ingezet" (zie paragraaf 1.2.2. voor nadere uitleg).

Literatuur

- AD, *Moskou gepikeerd door westerse kritiek*, 8 december 1999, www.ad.nl.
- AD, *Solana: geen EU-sancties tegen Rusland*, 1/9/2008, www.ad.nl.
- AD, *EU verscherpt sancties tegen Iran*, ANP, 23/03/12, www.ad.nl.
- A diplomat's handbook for Democracy Development Support, 2008, blz. 1. -129, www.diplomatshandbook.org.
- AFP, *Vijf vragen over sancties*, www.nos.nl, maart 2011.
- AFP, *New EU sanctions put the squeeze on Libyan oil sector*, 12 april 2011.
- ANP/RTR/AFP/Redactie, *Westen furieus na veto Rusland en China tegen VN-resolutie Syrië*, 05-02-2012, www.volkskrant.nl.
- BBC, *Break-up of Yugoslavia*, 4 juni 1993, www.news.bbc.co.uk.
- Belga, *Venezuela nationaliseert ontginning en exploitatie goud*, 24 augustus 2011.
- Berg E. van den, *Libië*, www.conflictenteller.nl.
- Blanchard C.M., *Libya: Background and U.S. Relations*, 6 augustus 2008, CRS Report for Congress, blz. 1-41.
- Boonstra J., Moldova, *Transnistria and European Democracy Policies*, FRIDE Comment, February 2007, blz. 1-7.
- Boonstra J., What legacy for security and defence?, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 7 t/m 111.
- Bowman S. en C. Dale, *War in Afghanistan: Strategy, Military Operations, and Issues for Congress*, Congressional Research Centre, 8 juni 2010, blz. 1-71.

- Cable V., What is international economic security?, *International Affairs*, 71, 2 (1995), Blz. 305-324.
- Center for European Studies-Chapel Hill, *What happened to Yugoslavia? The War, The Peace and the Future*, 2004, blz. 1-16.
- Clausewitz C. von, *On war*. London: Everyman's Library, 1832/1993, blz. xli + 3-870.
- Cohen S.B., *Geopolitics of the World System*, 2003, Rowman & Littlefield Publishers, :c., blz. 1-437.
- Commission of the European Communities, *European Neighbourhood Policy*, Brussel 12-05-2004, COM (2004) 373 final, blz. 1-35.
- Commission of the European Communities, *Communication from the commission to the council and the European parliament, The European Union and Iraq, A Framework for Engagement*, Brussel, 2004, COM (2004) 417 final, blz. 1-12.
- Commissie van de Europese Gemeenschappen, *De Europese Unie en Rusland: de toekomstige betrekkingen*. Mededeling van de Commissie, Brussel, 31-05-1995, COM (95), 223 def, blz. 1-26.
- Companjen, F.J. "Konflikt in de Kaukasus: vier perspectieven." In: *Atlantisch Perspectief*, 2009, Tijdschrift voor Internationale Betrekkingen en Veiligheidspolitiek. Jaargang 33, nr 2, blz. 13-18.
- Cooper H. en M. Landler, *U.S. Imposes Sanctions on Libya in Wake of Crackdown*, 25/2/2011, www.nytimes.com.
- Council of the European Union, *Council Decision concerning the conclusion of an Agreement in the form of an Exchange of Letters between the European Community and the Republic of Moldova establishing a double-checking system without quantitative limits in respect of the export of certain steel products from the Republic of Moldova to the European Community*, Brussel, 7 september 2004, 11511/04, SID 28, COEST 126.
- Council of the European Union, *Libya: Six ports targeted by new EU sanctions*, 7 juni 2011, Brussel, Presse 167, blz. 1, www.consilium.europa.eu.

- Council Regulation (EEC) No 1432/92 of 1 June 1992 prohibiting trade between the European Economic Community and the Republics of Serbia and Montenegro, Official Journal L 151 , 03/06/1992 P. 0004 – 0006.
- Crikemans D., *Geopolitiek, 'Geografisch geweten' van de buitenlandse politiek?*, 2007, Garant, blz. 6-848.
- Crikemans D., *Invloedssferen in theorie en praktijk: hoe geopolitiek nooit is weggeweest*, Oktober 2009, Internationale Spectator, Jaargang 65, nr. 10, blz. 488-490.
- Crieke van J., *Ex-president Ivoorkust Gbagbo uitgeleverd aan ICC in Den-Haag*, 30 november 2011, www.dewereldmorgen.be.
- Dadush U., Stancil B., *The World order in 2050*, Carnegie policy outlook, blz. 1-29.
- Declaration of Independence of the Republic of Moldavia (27 augustus 1991), 27 augustus 2005, [www. Moldova.org](http://www.Moldova.org).
- De Standaard, *Rusland zal veto stellen tegen nieuwe Irak-resolutie (update)*, 2003, www.standaard.be.
- De Telegraaf, *Poetin aangesproken over Tsjetsjenië*, 7-04-2000, www.telegraaf.nl.
- Deventer L. van, *Rusland- Tsjetsjenië*, www.conflictenteller.nl.
- Dijkstra H., *The role of the Council Secretariat and the European Commission in EU Foreign Policy*, 2011, Proefschrift Universiteit Maastricht, blz. 1-313.
- Dixon R, *Ivory coast warplanes attack French troops*, 2004, Los Angeles Times, www.articles.baltimoresun.com.
- Dover R., From CFSP to ESDP: the EU's Foreign, Security, and Defence Policies, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 247.
- Driessen P, Congo: een geschiedenis vol conflicten, *Debat*, Jaargang 21, Nr. 5, 2008, blz. 28-29.

- Ebner M., *Sancties tegen Oostenrijk*, schriftelijke vraag aan de Raad (E-2914/00), 20-09-2000, <http://eur-lex.europa.eu>.
- Eisenhardt K., Building Theories from case study research, *The Academy of Management Review*, 1989, 14, 4, blz. 532-550.
- Eisenstadt M., *Iran's Islamic Revolution: Lessons for the Arab Spring of 2011?*, 2011, Strategic Forum, Institute for national strategic studies (INSS), blz. 1-11, www.humansecuritygateway.com.
- Elsevier, *EU dreigt met sancties, Rusland woedend*, 28/8/2008, www.elsevier.nl.
- Estelami H., A study of Iran's responses to u.s. economic sanctions, 1999, *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*, volume 3, no3, www.meria.idc.il/journal/1999/issue3/jv3n3a5.html.
- European Commission, *The Policy: what is the European Neighbourhood Policy?*, http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm.
- European Commission, *Libyan Crisis*, 2012, www.ec.europa.eu.
- European Union Center of North Carolina, *Europe's Iran Diplomacy*, EU Briefings, 2008, blz. 1-7, <http://www.unc.edu>.
- Europees parlement, Resolutie over Sierra Leone (B4-0094/96), *Publicatieblad Nr. C032*, 5-2-1996, blz. 1.
- Europees parlement, Resolutie over de oorlog in Tsjetsjenië, *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen*, 7 oktober 1999, B5-0412, 0149, 0158, 0168, 0177/ 1999., <http://eur-lex.europa.eu>.
- Fletcher L.E. & H. Weinstein, Rowen, Context, Timing and the Dynamics of Transitional Justice: A Historical Perspective, *Human Rights Quarterly*, 31 (2009) 163-220, The Johns Hopkins University Press, 2009, blz. 163-220.
- Folmer C., *Voormalig Joegoslavië*, mei 2010, www.conflictenteller.nl.
- Fondsnieuws, *Staatsfondsen komen met gedragscode*, september 2008, www.fondsnieuws.nl.
- Friedman T.L., *The Lexus and the Olive Tree, understanding globalization*, New York: Farrar, Straus & Giroux, 1999.

- Friedman T.L., *The World is Flat*, New York: Farrar, Straus & Giroux, 2005.
- Frontex, *Hermes 2011 running*, 21 februari 2001, www.frontex.europa.eu.
- Frontex, *Update to joint operation Poseidon 2011*, 26 maart 2011, www.frontex.europa.eu.
- Fukuyama F., *Het einde van de geschiedenis en de laatste mens*, Amsterdam: Uitgeverij contact, 1992.
- Gagné J.F., *Geopolitics in a Post-Cold War Context: From Geo-Strategic to Geo-Economic Considerations?*, Occasional paper 15, Raoul Dandurand Chair of Strategic and Diplomatic Studies, 2007, Blz. 1-20.
- Gberie L. en P. Addo, *Challenges of Peace Implementation in Côte d'Ivoire*, KAIPTC/ZIF, 2006, blz. 1-68.
- Goldman Sachs, *Dreaming with the Brics: The path to 2050*, issue 2003/12, 2003, blz. 1-4.
- Gould-Davies N. en N. Woods, Russia and the IMF, *International affairs*, 75, 1, 1999, blz. 1-21.
- Graaf de P., *EU-ministers zijn slechts 'verontrust' over Tsjetsjenië*, 24-01-1995, www.volkskrant.nl.
- Groot de B., Sierra Leone, www.conflictenteller.nl.
- Grevi G., Geo-economics and global governance, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 7 t/m 111.
- Haas de M., *Keerpunt voor het Russische doctrinaire denken?*, Militaire spectator, jrg. 168, 10-99, blz. 550-559.
- Hardy R., *The Iran-Iraq war: 25 years on*, www.news.bbc.co.uk.
- Hermans E. en S. van der Meer, *Eufor in Tsjaad, Lakmoesproef voor Europees defensiebeleid*, 2008, Militaire spectator, Jaargang 177, nummer 7/8, blz. 403 t/m 409.
- HLN.be, *Tsjaad en Soedan tekenen vredesverdrag*, 8/3/2008, www.hln.be.

- Hoebeke H, S. Carette en K. Vlassenroot, *EU support to the Democratic Republic of Congo*, Centre d'analyse stratégique, IRRI-KIIB, Brussel, 2007, blz. 1-18.
- Human Rights Watch, *Darfur Bleeds: Recent Cross-Border Violence in Chad*, 21 February 2006, available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4405a7844.html>.
- IAEA (Board of Governors), Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran, 10 november 2003, Report by the Director General, GOV/2003/75, blz. 1-10, plus annex 1 en 2.
- IAEA, Statement by the Iranian Government and Visiting EU Foreign Ministers, Iran Ministry of Foreign Affairs, 21 oktober 2003, www.iaea.org.
- IMF, What 's the damage? Medium-term output dynamics after financial crises, in *World Economic Outlook: Crisis and recovery*. Washington DC, International Monetary Fund, 2009.
- Ince & co, New EU Ivory Coast Sanctions, www.incelaw.com.
- Instituut voor internationaal recht, Kanttekening economische sancties en hun impact op mensenrechten, het rapport Bossuyt en zijn follow-up, *Ethische perspectieven*, K.U. Leuven, 11, 12, 2001, Blz. 89-96.
- International Crisis Group, *Côte d'Ivoire: "The war is not yet over"*, ICG Africa Report, N°72, Freetown/Brussel, 2003, blz. 1-70.
- Johnson S., *The Rise of Sovereign Wealth funds*, finance and development, September, volume 44, nr. 3, 2007, blz. 1 t/m 3.
- Jong L. de, *Precies een jaar geleden begon de Arabische Lente*, 17/12/2011, www.volkskrant.nl.
- Kausch K., A geo-economic Germany?, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 7 t/m 111.
- Katzman K., *Iran Sanctions*, 2012, Congressional Research Service, 7-5700, blz. 1-81, www.fas.org.
- Katzman K. en C.M. Blanchard, *Iraq: Oil-for Food Program, Illicit Trade, and Investigations*, CRS Report for Congres, The Library for Congres, 2005, blz. 1-28.

- Kennedy P., *The Rise and fall of great powers, economic change and military conflict from 1500 to 2000*, Fontana Press, 1988.

- Kester S, *Kaddafi: de leider, de paria, de excentriekeling*, 20/10/2011, www.volkskrant.nl.

- Keukeleire S. en J. MacNaughtan, *The Foreign policy of the European Union*, 2008, New York: Palgrave Macmillan, blz. 1-374.

- Khandekar G., Asia as a geo-economic hub, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 7 t/m 111.

- Kim. J., *Kosovo: Review and Analysis of Policy Objectives, 1998-June 1999*, 21 juli 1999, CRS Report for Congress, blz. 1-14 plus 5, www.dtic.mil.

- Kindleberger C., *Power and money*, London: Macmillan, 1970.

- Kjellén R., *Staten som Lifsförm*, 1916, Gepubliceerd in het Duits als *Der Staat also Lebensform* (Leipzig: Hirzel, 1917), 34-35, 203.

- Klaassen J., *EU-voorzitter Frankrijk wil van Jeltsin uitleg over Tsjetsjenië*, 05-01-95, www.volkskrant.nl.

- Klis H., *Bekijk hoe de laatste Amerikaanse troepen Irak verlaten, Maar helemaal weg zijn ze niet*, 19 december 2011, www.nrcnext.nl.

- Koenig N., *The EU and the Libyan Crisis: In Quest of Coherence?*, 2011, IAI Working papers 11/19, Istituto Affari Internazionali, blz. 20 +1, www.iai.it.

- Korski D., *Afghanistan: Europe's forgotten war*, European Council on foreign relations, 21 januari 2008, blz. 1-20, www.ecfr.eu.

- Krause-Jackson F., *Berlusconi's 'Slavish' Courtship of Qaddafi Haunts Italy*, 23/2/ 2011, www.bloomberg.com.

- Krow M., *The Fog of War? The EU in Afghanistan*, Dalhousie EUCE Student Essay, Nr. 2, 2009, blz. 1-21.

- Krugman P., Competitiveness a dangerous obsession. *Foreign Affairs*, 73, 2, 1994.
- Kuitenbrouwer M., Van beschavingsmissie tot zelfbeschikkingsrecht: de evolutie van Europese soevereiniteit buiten Europa, in: Hellema D. en H. Reiding (red.), *Humanitaire Interventie en Soevereiniteit. De geschiedenis van een tegenstelling*, Amsterdam, Boom, 2004, p. 40.
- Kunz D.B., *The economic diplomacy of the Suez crisis*, 1991, The University of North Carolina Press, blz. 1-299.
- Lamont N.V., territorial dimensions of ethnic conflict: the Moldovan case, 1991-March 1993, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol.6. No. 4, 1993, blz. 576-612.
- Lekic S., *EU ministers call for end to Libya bloodshed*, 20-2-2011, www.guardian.co.uk.
- Lekic S., *Nato prepares command to handle Libyan mission*, 25 maart 2011, www.guardian.co.uk.
- Lorot P., La géoéconomie, nouvelle grammaire des rivalités internationales, In: *L'information géographique* vol.65, nr.1, 2001, blz. 110-122.
- Lundestad G., *The United States and Western Europe since 1945*, New York: Oxford University Press, 2003.
- Luttwak E.N., From geopolitics to geo-economics. Logic of conflict, grammar of commerce. In: *The National Interest*, 1990, blz.17-23.
- Luttwak E.N., Where are the Great Powers, At home with the kids, *Foreign Affairs*, 73:4, juli/aug 1994, blz. 23.
- Luttwak E.N., Toward Post-Heroic Warfare, *Foreign Affairs*, 74:3, mei/ juni 1995, blz. 109-122.
- Malthus T.R., *An essay on the principle of population, as it affects the future improvement of society with remarks on the speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and other writers*. London, J. Johnson, 1798.
- Maslakovic M., *Sovereign Wealth funds*, TheCityUK, februari 2012, blz. 1 t/m 8, www.thecityuk.com.

- McGeehan J.R., *It's the Economy, Stupid*, www.netplace.com.
- Mengelberg S.N. en M.E. Drent, Een effectievere Europese Unie, De gevolgen van het Verdrag van Lissabon voor het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid, 2010, *Militaire Spectator*, Jaargang 179, nummer 11, blz. 544-557, www.clingendael.nl.
- Nichol J., *Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests*, 2009, Congressional Research Service, blz. 1-36.
- Nispen van M., *400.000 jaar maatschappij en techniek, van vuursteencultuur naar informatiemaatschappij*, Utrecht, Uitgeverij Lemma BV, 1996.
- NOS, *EU dreigt Ivoorkust met sancties*, 13 december 2010, www.nos.nl.
- NOS, *Macht in Libië overgedragen*, 9 augustus 2012, www.nos.nl.
- NRC, *EU waarschuwt Rusland, geen harde sancties*, Brussel, 2 september, vorige.nrc.nl.
- NRC, *OVSE weg uit Tsjetsjenië na kritiek*, 02-01-2003, www.nrc.nl.
- NRC, *'Gaddafi gedood door schotwond in hoofd'*, 23 oktober 2011, www.nrc.nl.
- NRC, *Charles Taylor verantwoordelijk voor oorlogsmisdaden in Sierra Leone*, 26 april 2012, www.nrc.nl.
- O'Brien E. en A. Sinclair, *The Libyan War: A diplomatic History*, 2011, New York University, Center on International Cooperation, blz. 31 + 2, www.cic.nyu.edu.
- Parmentier F, Normative Power, EU Preferences and Russia. Lessons from the Russian-Georgian War, 2009, *European Political Economy Review*, Nr. 9, blz. 49-61.
- Pirozzi N. en S. Sandawi, *Military and Civilian ESDP Missions: Ever Growing and Effective?*, Istituto Affari Internazionali, Documenti IAI 0929, 2009, blz. 1-22+1, www.iai.it.
- Plantinga Daniële, *De Russische strategie ten aanzien van de Europese Unie: een machtspolitiek beleid zonder perspectief*, Scriptie Slavistiek, Midden- en Oost-Europakunde, Rijksuniversiteit Groningen, december 2001, blz. 1-69.

- Polderman C.P., *Economie is een kind van haar tijd, Mercantilisme houdt vaak verband met streven naar positieve handelsbalans*, 20 september 1996, www.digibron.nl.
- Popescu N., *The EU in Moldova-Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional paper, Institute for security studies, no. 60, 2005, blz. 1-46.
- Prislán N. en J.I. Torreblanca, *The ominous rise of geoeconomics*, European Council on Foreign Relations, www.ecfr.eu. 14/2/2012, blz 1.
- Prislán N. en J.I. Torreblanca, The UK, France and Spain: commercial diplomacy rising, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 7 t/m 111.
- Publicatieblad van de Europese Unie, Mededelingen en bekendmakingen, Geconsolideerde versie van het verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VwEU), artikel 107 lid 1, 51^e jaargang, c-115, 9 mei 2008.
- Raad van de Europese Unie, Besluit van de Raad 2010/413/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen Iran en tot intrekking van Gemeenschappelijk Standpunt 2007/140/GBVB, 26 juli 2010, *Publicatieblad L195*, blz. 39-73, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Besluit 2011/137/GBVB betreffende beperkende maatregelen in het licht van de situatie in Libië, 28 februari 2011, *Publicatieblad L58*, blz. 53-62, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Besluit 2011/178/GBVB tot wijziging van Besluit 2011/137/GBVB betreffende beperkende maatregelen in het licht van de situatie in Libië, 23 maart 2011, *Publicatieblad L78*, blz. 24 t/m 36, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Besluit van de Raad 2012/35/GBVB houdende wijziging van Besluit 2010/413/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen Iran, 23 januari 2012, *Publicatieblad L19*, blz. 22-30, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Besluit van de Raad 2012/371/GBVB tot wijziging van Besluit 2010/656/GBVB tot verlenging van de beperkende maatregelen tegen Ivoorkust, 10 juli 2012, *Publicatieblad L179*, blz. 21, www.eur-lex.europa.eu.

- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Optreden 2003/423/GBVB inzake de militaire operatie van de EU in de Democratische Republiek Congo, 5 juni 2003, *Publicatieblad L143*, blz. 50 t/m 52, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Optreden 2007/677/GBVB inzake de militaire operatie van de Europese Unie in de Republiek Tsjaad en de Centraal-Afrikaanse Republiek, 15 oktober 2007, *Publicatieblad L279*, blz. 21 t/m 24, www.eur-lex.europa.eu.
- Gemeenschappelijk Optreden 2009/795/GBVB houdende intrekking van Gemeenschappelijk Optreden 2007/677/GBVB inzake de militaire operatie van de Europese Unie in de Republiek Tsjaad en de Centraal-Afrikaanse Republiek, 19 oktober 2009, *Publicatieblad L283*, blz. 61, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 96/746/GBVB door de Raad vastgesteld op basis van artikel J.2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie met betrekking tot de instelling van een embargo op wapens, munitie en militaire uitrusting ten aanzien van Afghanistan, 17 december 1996, *Publicatieblad L342*, blz. 1, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 98/240/GBVB door de Raad bepaald op grond van artikel J.2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie betreffende beperkende maatregelen tegen de Federale Republiek, 19 maart 1998, *Publicatieblad L95*, blz. 1-3, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 98/326/GBVB door de Raad bepaald op grond van artikel J.2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie, inzake de bevrozing van de middelen die de regeringen van de Federale Republiek Joegoslavië en van Servië in het buitenland, 7 mei 1998, *Publicatieblad L143*, blz. 1-2, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 98/409/GBVB door de Raad vastgesteld op grond van artikel J.2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie inzake Sierra Leone, 29 juni 1998, *Publicatieblad L187*, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 1999/727/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen de Taliban, 15 november 1999, *Publicatieblad L294*, blz. 1, www.eur-lex.europa.eu.

- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2001/154/GBVB betreffende aanvullende beperkende maatregelen tegen de Taliban en tot wijziging van Gemeenschappelijk Standpunt 96/746/GBVB, 26 februari 2001, *Publicatieblad L57*, blz. 1-2, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2002/829/GBVB betreffende de levering van bepaalde uitrusting aan de Democratische Republiek Congo, 21 oktober 2002, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2003/495/GBVB inzake Irak en tot intrekking van de Gemeenschappelijke Standpunten 96/741/GBVB en 2002/599/GBVB, 8-7-2003, *Publicatieblad L169*, blz. 72-73, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2003/680/GBVB tot wijziging van Gemeenschappelijk Standpunt 2002/829/GBVB betreffende de levering van bepaalde uitrusting aan de Democratische Republiek Congo, 29 september 2003, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2004/852/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen Ivoorkust, 13 december 2004, *Publicatieblad L368*, blz. 1-7, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2005/440/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen de Democratische Republiek Congo en tot intrekking van Gemeenschappelijk Standpunt 2002/829/GBVB, 13 juni 2005, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2006/30/GBVB tot verlenging en aanvulling van de beperkende maatregelen tegen Ivoorkust, 23 januari 2006, *Publicatieblad L19*, blz. 36-37, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijk Standpunt 2007/140/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen Iran, 27 februari 2007, *Publicatieblad L61*, blz. 49-55, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, *Lijst van landen die onderworpen zijn aan door de EU, de VN-Veiligheidsraad en de OVSE ingestelde embargo's op de uitvoer van wapens*, Brussel 1 juli 1999, 9691/99, PESC 207, COARM 2, blz. 1-16, Zie specifiek het kopje Democratische Republiek Congo, Verklaring nr. 33/93 inzake Zaïre, 7 april 1993.

- Raad van de Europese Unie, Verordening (EG) Nr. 2465/96 betreffende de onderbreking van de economische en financiële betrekkingen tussen de Europese Gemeenschap en Irak, 27 december 1996, *Publicatieblad L337*, blz. 1 t/m 3, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Verordening (EG) Nr. 926/98 betreffende de beperking van bepaalde economische betrekkingen met de Federale Republiek Joegoslavië, 27 april 1998, *Publicatieblad L130*, blz. 1 t/m 4, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Verordening (EG) Nr. 2368/2002 tot uitvoering van de Kimberleyprocecertificering voor de internationale handel in ruwe diamant, 20 december 2002, *Publicatieblad L358*, blz. 28-48, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Verordening (EG) Nr. 1210/2003 betreffende bepaalde specifieke restricties op de economische en financiële betrekkingen met Irak en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 2465/96, 8 juli 2003, *Publicatieblad L169*, blz. 6 t/m 23, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Verordening (EG) Nr. 560/2005 Van de Raad tot instelling van beperkende maatregelen tegen bepaalde personen entiteiten in verband met de situatie in Ivoorkust, 12 april 2005, *Publicatieblad L95*, blz. 1-13, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Verordening (EG) Nr. 423/2007 betreffende beperkende maatregelen ten aanzien van Iran, 19 april 2007, *Publicatieblad L103*, blz. 1-23, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Verordening (EG) Nr. 25/2011 Van de Raad tot wijziging van Verordening (EG) nr. 560/2005 tot instelling van beperkende maatregelen tegen bepaalde personen en entiteiten in verband met de situatie in Ivoorkust, 14 januari 2011, *Publicatieblad L11*, blz. 1-17, www.eur-lex.europa.eu.
- Raad van de Europese Unie, Verordening (EU) Nr. 267/2012 betreffende beperkende maatregelen ten aanzien van Iran en tot intrekking van Verordening (EU) nr. 961/2010, 23 maart 2012, *Publicatieblad L88*, blz. 1-112.
- Raad van de Europese Unie, Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 668/2010 houdende uitvoering van artikel 7, lid 2, van Verordening (EG) nr. 423/2007 betreffende beperkende maatregelen ten aanzien van Iran, 26 juli 2010, *Publicatieblad L195*, blz. 25-36, www.eur-lex.europa.eu.

- Rakel E.P., *The Political Elite in the Islamic Republic of Iran: From Khamenei to Ahmadinejad*, Comparative Studies of South Asia, Africa and The Middle East, 2009, Vol. 29, No. 1, blz. 105-125, en.kadivar.com.
- Record J, The Bush Doctrine and War with Iraq, *Parameters*, 2003, blz. 1-21.
- Rogers S., *Military spending: how much does the military cost each country, listed*, 17 april 2012, www.guardian.co.uk.
- Roos N., *Irak*, www.conflictteller.nl.
- Rosecrance R., *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, 1986, blz. xiii+268.
- Rosecrance R., The Rise of the Virtual State. Territory becomes passé, 1996, *Foreign Affairs*, Vol. 75, nr. 4, blz. 45-61.
- Rossant J. en S. Crock, The Franco-German Alliance That's Splitting the EU, *Bloomberg Business week Magazine*, 2003, www.businessweek.com.
- Smolders N. en A. Struis, *Vechten om grondstoffen*, Scenariostudie Rabobank Groep: In2030 trendstudie, 2011.
- Solbes P., The euro crisis and EU geo-economics, In: Martiningui A. en Younges R., *Challenges for European Foreign Policy in 2012, What kind of geo-economic Europe?*, Fride: Madrid, 2011, blz. 7 t/m 111.
- Smith M., The Commission and External Relations, In: Edwards G., en D. Spence (eds), *The European Commission*, 2006, London: John Harper Publishing, blz. 313-340.
- Smith M., European Union External Relations, In: Cini M., *European Union Politics*, 2010, New York: Oxford University press, blz. 225-238.
- Soilen K.S., *The shift from Geopolitics to geoeconomics and the failure of our modern Social Sciences*, 2010, Telos Conference-From Lifeworld to Biopolitics: Empire in the Age of Obama, New York, blz. 1-12, www.bth.se.

- Sotiropoulou A., *The Role of Ethnicity in Ethnic Conflicts: The Case of Yugoslavia*, 2004, Hellenic Foundation for European Foreign Policy (ELIAMEP), Athene, blz. 1-11.
- Staden van, 'Economisering van de internationale betrekkingen?', 1999, *Internationale Spectator*, 53, 11, blz. 612-616.
- Teslik L.H., *Sovereign Wealth funds*, Council on Foreign relations, 2008, blz. 1 t/m. 3, www.cfr.org.
- The Afghanistan Compact, *building on succes, The London Conference on Afghanistan*, 31 januari-1februari 2006, Londen, blz. 1-15 (+annex IV), www.nato.int.
- The Economist, *United in theory, divided in practice, The European Union's new-found "unity" may not last for long*, Brussel, februari 2003, www.economist.com.
- The Guardian, *EU overweegt economische sancties tegen Rusland*, 11-01-1995, www.volkskrant.nl.
- The Security Council, *Resolution 757*, 30 mei 1992.
- Thirlwell M.P, *The Return of Geo-economics: globalisation and national security*, Lowy Insitute for international policy, september 2010, blz 1 t/m 44.
- Thirlwell M.P, *The Return of Geo-economics*. Post as part of a debate. www.lowyinterpreter.org, 24 mei 2010.
- Treffer R., *DR Congo*, www.conflictenteller.nl.
- Trouw, *EU pakt Moskou stevig aan*, 11-12-95, www.trouw.nl.
- Trouw, *Irak schendt resolutie Veiligheidsraad*, 2002, www.trouw.nl.
- Trouw, *Strijd in de Veiligheidsraad*, 4-03-2003, www.trouw.nl.
- Trouw, *EU stuurt Georgië hulp en waarnemers*, 16/09/2008, www.trouw.nl.
- Trouw, *De waardevastheid van de euro gaat boven solidariteit*, 19-04-2012, www.trouw.nl.

- Tubiana J, *The Chad–Sudan Proxy War and the ‘Darfurization’ of Chad: Myths and Reality*, 2008, Small Arms Survey HSBA Working Paper 12, blz. 1 t/m 79.
- Tyson L.D., Who’s bashing from trade conflict in high technology industries, *Washington Institute for International economics*, 1992.
- United Nations Security Council, resolution 598, S/RES/598, 20 juli 1987, 1 bladzijde.
- United Nations Security Council, resolution 660, S/RES/660, 2 augustus 1990, blz. 1.
- United Nations Security Council, resolution 661, S/RES/661, 6 augustus 1990, blz. 1.
- United Nations Security Council, resolution 836, S/RES/836, 4 juni 1993, blz. 1-4.
- United Nations Security Council, resolution 858, S/RES/858, 24 augustus 1993, blz. 1-2.
- United Nations Security Council, resolution 881, S/RES/881, 4 november 1993, blz. 1-2.
- United Nations Security Council, resolution 1076, S/RES/1076, 22 oktober 1996, blz. 1-3.
- United Nations Security Council, resolution 1132, S/RES/1132, 8 oktober 1997, blz. 1-4.
- United Nations Security Council, resolution 1171, S/RES/1171, 5 juni 1998, blz. 1-2.
- United Nations Security Council, resolution 1234, S/RES/1234, 9 april 1999, blz. 1-3.
- United Nations Security Council, resolution 1258, S/RES/1258, 6 augustus 1999, blz. 1-3.
- United Nations Security Council, resolution 1267, S/RES/1267, 15 oktober 1999, blz. 1-4.
- United Nations Security Council, resolution 1386, S/RES/1386, 20 december 2001, blz. 1-3.
- United Nations Security Council, resolution 1441, S/RES/1441, 8 november 2002, blz. 1-8.
- United Nations Security Council, resolution 1464, S/RES/1464, 4 februari 2003, blz. 1-2.
- United Nations Security Council, resolution 1479, S/RES/1479, 13 mei 2003, blz. 1-4.

- United Nations Security Council, resolution 1484, S/RES/1484, 30 mei 2003, blz. 1-2.
- United Nations Security Council, resolution 1493, S/RES/1493, 28 juli 2003, blz. 1-6.
- United Nations Security Council, resolution 1528, S/RES/1528, 27 februari 2004, blz. 1-5.
- United Nations Security Council, resolution 1572, S/RES/1572, 15 november 2004, blz. 1-5.
- United Nations Security Council, resolution 1596, S/RES/1596, 3 mei 2005, blz. 1-6.
- United Nations Security Council, resolution 1441, S/RES/1441, 3, 8 november 2002, blz. 1-8.
- United Nations Security Council, resolution 1643, S/RES/1643, 15 december 2005, blz. 1-4.
- United Nations Security Council, resolution 1737, S/RES/1737, 23 december 2006, blz. 1-9.
- United Nations Security Council, resolution 1778, S/RES/1778, 25 september 2007, blz. 1-6.
- United Nations Security Council, resolution 1929, S/RES/1929, 9 juni 2010, blz. 1-18.
- United Nations Security Council, resolution 1970, S/RES/1970, 26 februari 2011, blz. 1-10.
- United Nations Security Council, resolution 1973, S/RES/1973, 17 maart 2011, blz. 1-8.
- United Nations Security Council, resolution 2045, S/RES/2045, 26 april 2012, blz. 1-6.
- UN News Centre, *UN rights council recommends suspending Libya, orders inquiry into abuses*, 25-2-2011, www.un.org.
- Vahl M., *The Europeanisation of the Transnistrian Conflict*, CEPS Policy Brief, No. 73/May 2005. Centre for European Policy Studies, blz. 1-8.
- Velden B. van der, *Joegoslavië heeft nog weinig last van sancties*, 22/4/1999, retro.nrc.nl.
- Verdrag van Lissabon, tot wijziging van het Verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, 17-12-2007, *Publicatieblad C306*, blz. 1-271.

- Verklaring van de Europese Unie betreffende Tsjetsjenië, 13/1/1995 (Nederlands), Press: 24, nr. 4385/95, www.consilium.europa.eu.
- Verklaring van het GBVB, *Democratic Republic of Congo: Deterioration of the internal situation*, 11-08-1998 (Nederlands), Press: 274, Nr. 10756/98, www.consilium.eu.int.
- Verklaring van het GBVB, *Congo (DRC): Peace efforts*, 17-02-1999 (Nederlands), Press: 39, Nr. 5883/99, www.consilium.eu.int.
- Verklaring van het voorzitterschap namens de Europese Unie over Tsjetsjenië, 17/1/1995 (Nederlands), Press: 11, nr. 4215/95, www.consilium.europa.eu.
- Verklaring van het voorzitterschap namens de Europese Unie over de toestand in Afghanistan, 10395/99 (Presse 248 - G), Brussel, 10 augustus 1999, 1 bladzijde, www.consilium.europa.eu.
- Verklaring van het voorzitterschap namens de Europese Unie over de situatie in Afghanistan, 10326/00 (Presse 261-G), Brussel, 14 juli 2000, 1 bladzijde, www.consilium.eu.
- Verklaring van het voorzitterschap namens de Europese Unie over Ivoorkust, 14238/02 (Presse 352), Brussel, 15 november 2002, 1 bladzijde.
- Verklaring van het voorzitterschap namens de Europese Unie betreffende Ivoorkust, Brussel, 19 februari 2003, 6530/03 (Presse 49), blz. 1-2.
- Verklaring van het voorzitterschap namens de Europese Unie betreffende de overeenkomst tussen Tsjaad en Sudan, 13/02/2006, Press: 44, nr. 6300/06, www.consilium.europa.eu.
- Vernon R., Unclear and present danger: review of 'The endangered American dream'. *The National Interest*, 34, 1993.
- Volkskrant, *Russische Federatie treedt toe als 39ste lid Raad van Europa*, 29-02-96, www.volkskrant.nl.
- Volkskrant, *EU draait hulpkraan dicht*, 11-12-99, www.volkskrant.nl.
- Volkskrant, *Tweede VN-resolutie tegen Irak op komst*, 2003, www.volkskrant.nl.

- Volkskrant, *IMF wil richtlijnen voor staatsfondsen*, 2008, www.volkskrant.nl.
- Vrabie R, *EU Role in the Settlement of the Transnistrian Conflict*, Chisinau 2010, APE, blz. 1-13.
- Waard P. de, *Valutaoorlog niet beteugeld*, oktober 2010, www.volkskrant.nl.
- Youngs T. en M. Oakes, *Iraq: "Desert Fox" and Policy Developments*, House of Commons Library, International Affairs Section, Research paper 99/13, 10 februari 1999, blz. 1-65, www.parliament.uk.

Internet

- www.atlantic-community.org/index/articles/view/Transnistria_is_Next_to_Declare_Independence.
- www.atlcom.nl/Europeseveiligheid/pijlerstructuur.htm.
- www.biography.com/people/sese-seko-mobutu-9410874.
- www.biographybase.com/biography/Kabila_Laurent-Desire.html.
- www.businesslink.gov.uk.
- www.conflictenteller.nl/rusland-zuidossetië-georgië.html.
- www.conflictenteller.nl/ivoorkust.
- www.conflictenteller.nl/liberia (augustus 2010).
- www.conflictenteller.nl/tsjaad.html.
- www.consilium.europa.eu/eeas/security-defence/eu-operations/completed-eu-operations/eujust-themis?lang=en.
- www.ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf.
- www.eeas.europa.eu/chad/index_en.htm.
- www.eeas.europa.eu/ivory_coast/index.

- www.eeas.europa.eu/delegations/sierra_leone/eu_sierra_leone/tech_financial_cooperation/index_en.htm.
- www.encyclo.nl/begrip/douane%20unie.
- www.eubam.org.
- www.eur-lex.europa.eu.
- www.euromin.w3sites.net/Nouveau_site/gisements/congo/GISCONe.htm.
- www.europadecentraal.nl/menu/550/Kernvragen.html.
- www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/909&type=HTML.
- www.europa-nu.nl/id/vi93fkobwwv5/eu_politiemissie_in_afghanistan_eupol.
- www.europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_eec_nl.htm.
- www.frontex.europa.eu (missions and tasks).
- www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41753.html (Sanctions Against Al Qaeda and the Taliban).
- www.iraq.usaid.gov.
- www.indexmundi.com/g/r.aspx?c=us&v=65&l=nl (vergelijking landen BNP).
- www.isaf.nato.int.
- www.mil.be.
- www.nos.nl/archief/2004 (‘Dossier Srebrenica’ plus ‘De aanloop Dutchbat naar Srebrenica’).
- www.nos.nl/archief/2003/irak/pagina/conflict/resolutie.html.
- www.nueens.nl/266/ivoorkust.html.
- www.osce.org/moldova/43356.

- www.osce.org/nl/cio/17675 (van CVSE tot OVSE).
- www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/invoer-en-douane/invoerbelastingen.
- www.smallarmssurveysudan.org/pdfs/facts-figures/armed-groups/darfur/chad/HSBA-Armed-Groups-UFR.pdf.
- www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unomig/background.htm (Georgia-UNOMIG-Background).
- www.un.org/en/peacekeeping/missions/minurcat/background.shtml.
- [www.un.org/en/peacekeeping/missions/monusco/background \(facts\).shtml](http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/monusco/background%20(facts).shtml).
- www.vredesnaam.com/Iraq/IRAK7.html.
- www.vredesmissies.nl/eumm%20georgie.htm.
- www.vredesmissies.nl/unprofor.htm.
- www.vredesmissies.nl/unscom.htm.